

Steunpunt Gelijkekansenbeleid
Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt
2008

ISBN 978-90-77271-40-7

Wettelijk Depot: D/2008/3680/07

NUR 745

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Drukkerij Peten-Devroey

ONDERZOEK NAAR DE STRUCTUUR EN WERKING VAN ALLOCHTONE VROUWENVERENIGINGEN

Petra Heyse

Promotor: prof. dr. Christiane Timmerman
Centrum voor Migratie en Interculturele Studies (CeMIS)

CeMIS
CENTRUM VOOR MIGRATIE
EN INTERCULTURELE STUDIES

Steunpunt Gelijkekansenbeleid - Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt

Inhoudstafel

DANKWOORD	1
INLEIDING	3
1. ALGEMEEN ONDERZOEKSKADER	8
1.1. Allochtone vrouwenverenigingen in Vlaanderen: begripsverkenning, historiek & trends.....	9
1.2. Allochtone vrouwenverenigingen in Vlaanderen vandaag: tussen drie beleidsdomeinen.....	21
1.3. Allochtone vrouwenverenigingen in Antwerpen, Genk & Gent: Beleidsvisie, voorzieningen en (subsidie)reglementering	30
1.4. Huidige studie.....	41
2. METHODOLOGIE	44
3. RESULTATEN	50
3.1. Turkse en Marokkaanse sociaal-culturele vrouwenverenigingen	51
3.2. Vrouwenwerkingen binnen moskeeën: een eerste exploratie	73
3.3. Russischtalige sociaal-culturele verenigingen: een eerste exploratie	86
4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	92
4.1. Kloof tussen visie beleid op emancipatie en invulling verenigingen	93
4.2. Grote impact herstructurering Vlaams beleid op twee niveaus.....	95
4.3. Specifieke knelpunten van vrouwenverenigingen	98
4.4. Belangrijke impact van lokale context, lokaal beleid op allochtone vrouwenverenigingen.....	100
4.5. Gevolg: opbloeien van informele, flexibele groepen, naast het formele verenigingscircuit	102
4.6. Ongewenst neveneffect: radicalisering.....	103
BIBLIOGRAFIE	105

Dankwoord

Voorliggend rapport naar de structuur en werking van allochtone vrouwenverenigingen kwam tot stand dankzij de enthousiaste deelname van Turkse, Marokkaanse en Russischtalige (vrouwen)verenigingen in Antwerpen, Genk en Gent. We appreciëren hun bereidheid om ervaringen, bekommernissen en noden met ons te delen. We hopen dan ook dat dit rapport een positieve bijdrage zal leveren bij hun verdere werking.

Speciale dank gaat uit naar de stedelijke diensten, allochtone federaties en andere betrokkenen die de groepsgesprekken met vrouwenverenigingen mede hielpen organiseren.

Ook willen we de klankbordgroep¹ van het huidige project onze appreciatie betuigen voor de oprechte betrokkenheid gedurende het onderzoek en de onmisbare feedback en reflecties.

¹ Judith Perneel (SAMV), Nadia Babazia (SAMV), Sabine Van de gaer (Cel Gelijke Kansen), Els Vanderwaeren (CeMIS), Greet Slaets (VormingPlus), Tania Lens (VormingPlus), Saida El Fekri (Platform Allochtone Vrouwen), Chris Timmerman (CeMIS), Naima Charkaoui (Minderhedenforum), Suzana Koelet (Steunpunt Gelijkekansenbeleid), Lamia Cheba (Kabinet Gelijke Kansen), Nico Steegmans (Steunpunt Gelijkekansenbeleid), Zeynep Göktepe (Integratiedienst stad Gent), Petra Heyse (CeMIS), Tine Devaere (FZOVL)

Inleiding

Het voorliggende onderzoeksrapport focust zich op de werking van allochtone vrouwenverenigingen. Met de term 'allochtonen' associeert men al snel de traditionele migrantengroepen, zijnde Turken en Marokkanen. Het vrouwelijke verenigingsleven van deze gevestigde migrantengemeenschappen in Vlaanderen vormt een onderdeel van dit rapport. Daar deze populaties en hun verenigingsleven voorwerp uitmaken van meerdere wetenschappelijke studies, beoogt dit werk te verdiepen en in te zoomen op de diversiteit naar generatie, leeftijd en opleidingsgraad binnen de respectievelijke groepen. Het laatste decennium tekent zich een toenemende verscheidenheid naar nationaliteit, etnische afkomst, juridisch statuut, enzovoort binnen de migrantenpopulatie in Vlaanderen af (Geets, Pauwels, Wets, Lamberts & Timmerman, 2006), wat zich vertaalt in een diversificatie van het allochtone verenigingsleven. Vandaar dat we in deze studie het vrouwelijke verenigingsleven van een veel recentere groep, namelijk migranten uit de voormalige Sovjet Unie (in dit rapport verder aangeduid als 'post sovjet migratie'), onder de loep nemen. Het gaat hierbij om Russischtalige migratie. De keuze voor Marokkaanse, Turkse en Russisch sprekenden is evident: de Marokkaanse en Turkse gemeenschap vormen de omvangrijkste migrantenpopulaties in Vlaanderen (Timmerman, 2006) en de snelst groeiende migrantengroep in Vlaanderen zijn Russisch sprekenden (Heyse, Pauwels, Wets, Timmerman & Perrin, 2007). Met het verruimen van de onderzoeksfocus van de traditioneel bestudeerde groepen naar relatief nieuwe migranten en migratiestromen, pogen we recht te doen aan de rijke diversiteit binnen het vrouwelijke allochtone verenigingsleven in Vlaanderen, dit om gender- en diversiteitsmainstreaming van het bestaande beleid wetenschappelijk te ondersteunen.

De gemeenschappelijke noemer 'Russischtaligen' verbergt de grote verscheidenheid naar etnische origine, nationaliteit, religieuze overtuiging, enz binnen deze migrantengroep. Immers, na het uiteenvallen van de Sovjet Unie in 1991 werden alle 15 republieken waaruit zij bestond onafhankelijke staten. Binnen het bestek van het voorliggende kortlopende onderzoeksproject is het echter onmogelijk recht te doen aan de diversiteit

binnen deze Oost-West migratie². Desalniettemin biedt onderzoeksevidentie over de heersende post sovjet genderidealen en de karakteristieken van deze migratiebeweging (bijvoorbeeld naar leeftijd, opleidingsgraad, arbeidsmarktsituatie) nuttige inzichten over de visies en actiepunten aangaande emancipatie en integratie van Russischtaligen in Vlaanderen. Bovendien zijn de meeste Russischtalige verenigingen aangesloten bij twee van de 14 erkende landelijke federaties, zijnde het Platform van Russisch sprekenden "Solidariteit" (aangesloten bij "Internationaal Comité" – I.C.) en de "Federatie van Vooruitstrevende Verenigingen" – C.D.F. Deze factoren laten toe om toch een eerste licht te werpen op hoe het Russischtalige verenigingsleven gestructureerd is, welke de rol en positie van vrouwen is binnen dit verenigingsleven, welke de visies en activiteiten zijn rond emancipatie en welke de ervaren knelpunten zijn. Russischtalige verenigingen verschillen naar structuur en werking van Turkse en Marokkaanse verenigingen. Bovendien bevinden de geselecteerde groepen zich in een andere fase met betrekking tot de ontwikkeling van het middenveld. Ook dit kan interessant vergelijkingsmateriaal opleveren.

Dit brengt ons bij de onderzoeksfocus van het voorliggende rapport. Het allochtone vrouwenverenigingsleven kan vanuit tal van invalshoeken benaderd worden. Dit rapport is in de eerste plaats een beleidsrapport, in opdracht van Vlaams minister voor Gelijke Kansen Kathleen Van Brempt. De hoofddoelstelling is bijgevolg het formuleren van beleidsaanbevelingen, teneinde beter aan te sluiten bij de noden en behoeften van de doelgroepen die onder dit beleid sorteren. Vanuit beleidsoogpunt staat de volgende onderzoeksvraag centraal: Welke is de impact van het Vlaamse en stedelijke beleid op lokale vrouwenwerkingen? Deze centrale onderzoeksvraag wordt verder geconcretiseerd aan de hand van de volgende specifieke vragen: Hoe werken Turkse, Marokkaanse en Russischtalige vrouwenverenigingen aan de emancipatie van vrouwen? Welke ondersteuning genieten de betreffende vrouwenverenigingen bij hun werking? Hoe ervaren zij de bestaande voorzieningen en structuren? Welke bijkomende nood aan ondersteuning opperen deze vrouwenverenigingen?

² We kunnen hiervoor wel verwijzen naar het op til staande Federale Wetenschapsbeleidproject "FEMIGRIN" (Consortium UA, KULeuven, ULB, ULG), waarbij gefocust wordt op de vrouwelijke migratie- en integratiepatronen van 6 regionale groepen en waarvan migratie uit post sovjet landen één van de bestudeerde groepen vormt. Eén van de doelstellingen van dit project is om de diversiteit naar juridisch statuut, leeftijd, migratiekanaal, migratieduur, enz binnen de bestudeerde migrantengroepen te belichten.

We focussen ons enerzijds op sociaal-culturele verenigingen met zowel een feitelijke verenigings- als vzw-structuur en anderzijds op religieuze vrouwenwerkingen binnen Arabofone en Turkse moskeeën. Gezien het formele allochtone vrouwenverenigingsleven de laatste jaren aan dynamiek blijkt in te boeten en er tal van initiatieven naast het formele verenigingscircuit ontstaan – waaronder de betreffende vrouwenwerkingen binnen moskeeën – is het voor het beleid interessant om hier mogelijke verklaringen voor aan te dragen.

De uitdaging bij het formuleren van beleidsaanbevelingen bestaat er echter in dat allochtone vrouwenverenigingen zich op het snijvlak van drie beleidsdomeinen bevinden: “vrouwen” bevinden zich als doelgroep onder gelijkekansenbeleid, “allochtonen” (allochtone burgers die hier legaal gevestigd zijn, erkende vluchtelingen, inburgeraars en mensen zonder wettig verblijf) onder diversiteitsbeleid en “allochtone verenigingen” vallen sinds het decreet van 4 april 2003 betreffende sociaal-cultureel volwassenenwerk onder algemeen cultuurbeleid.

Aangezien de drie voornoemde beleidsdomeinen geregeld worden op lokaal – lees: stedelijk – niveau, stellen we de hypothese dat het lokale beleid een impact heeft op de structuur, werking en knelpunten van allochtone vrouwenverenigingen. Teneinde deze hypothese verder uit te diepen, nemen we drie Vlaamse casussen in de huidige studie op, namelijk Antwerpen, Genk en Gent. Deze drie steden verschillen op variabelen die hoogstwaarschijnlijk een uitwerking hebben op het lokale allochtone verenigingsleven, zoals schaalgrootte, diversiteitsbeleid, subsidiereglementering, aanwezigheid en draagkracht van landelijke federaties, omvang en samenstelling van de migrantenpopulatie, enzovoort. In elke van deze drie steden luisteren we enerzijds naar de argumentering voor het gevoerde beleid en anderzijds naar de stem van vrouwenverenigingen, om vervolgens conclusies te formuleren over de mogelijke match dan wel mismatch tussen beleid en middenveld.

Nog een laatste, maar daarom niet minder cruciale opmerking draait om het belang van dit onderzoek. Onderzoek naar allochtone vrouwen binnen Vlaanderen is broodnodig, en dit omwille van twee redenen die elkaar op het eerste zicht lijken tegen te spreken. Ten eerste, bevinden allochtone vrouwen zich in een dubbele achtergestelde positie: enerzijds kunnen ze discriminatie ervaren omwille van hun vrouw-zijn en anderzijds omwille van hun etnische minderheidsstatus (Piqueray, 2008). Om deze kwetsbare doelgroep, waarvan

de positie doorkruist wordt door deze twee sociale achterstellingsmechanismen, voldoende te kunnen bereiken is een diepgaande kennis noodzakelijk. Dankzij beleidsgericht wetenschappelijk onderzoek met een doorgedreven bevraging van de doelgroep zelf kunnen potentieel onbedoelde genderspecifieke nevenwerkingen van het gevoerde beleid aan de oppervlakte gebracht worden en kan het gelijkemansbeleid beter afgestemd worden op diverse sociale groepen. Ondanks de hier net aangehaalde precaire sociale positie van allochtone vrouwen, ondergaan ze hun situatie niet als passief slachtoffer. Ze bezitten de mogelijkheid en 'agency' om binnen de bestaande grenzen richting en invulling te geven aan de eigen emancipatieprocessen (Piqueray, 2008). Vrouwenverenigingen vervullen hierin een ondersteunende rol. De focus van het huidige onderzoek op dergelijke emancipatiebevorderende initiatieven en op de actieve betrokkenheid van vrouwen in deze processen, geeft een stem aan allochtone vrouwen en erkent hun zelfbeschikking. Dit in tegenstelling tot het stereotiepe beeld van allochtone vrouwen als passieve en afhankelijke slachtoffers. Allochtone vrouwen bekleden een centrale plaats in de opvoeding van komende generaties en management van het gezin. De acties gericht op de emancipatie van vrouwen reiken dus verder dan het niveau van de individuele vrouw en beïnvloeden onrechtstreeks de hen omringende gemeenschap.

Het rapport is als volgt ingedeeld. Het eerste hoofdstuk belicht het algemene kader waarbinnen het onderzoeksproject gesitueerd dient te worden. Dit gaat zowel om het begrippenkader, beleidskader als de uiteenzetting van belangrijke evoluties die een impact hebben op de structuur en werking van allochtone vrouwenverenigingen in Vlaanderen. Dit hoofdstuk helpt om de onderzoeksvragen in ruimer perspectief te plaatsen en bevat belangrijke aanknopingspunten ter interpretatie van de onderzoeksresultaten in het derde hoofdstuk. Het tweede hoofdstuk gaat in op de gebruikte onderzoeksmethodologie. In hoofdstuk drie komen de resultaten van het kwalitatieve veldwerk in de drie bestudeerde steden aan bod. Deze resultaten vloeien voort uit groepsgesprekken met Turkse en Marokkaanse vrouwen- en moskeeverenigingen enerzijds en met Russischtalige verenigingen anderzijds. Deze groepsgesprekken worden aangevuld met diepte-interviews met bevoorrechte getuigen (zoals beleidsmakers, vrouwenverenigingen, vrouwenwerkingen binnen moskeeën, vormingscentra, integratiediensten). De resultaten worden apart voor Turkse/ Marokkaanse en Russischtalige verenigingen gepresenteerd. Binnen de onderzoeksbevindingen voor Turkse en Marokkaanse verenigingen maken we verder een onderscheid tussen sociaal-culturele

verenigingen en vrouwenwerkingen binnen moskeeën. In het vierde hoofdstuk worden een aantal conclusies en beleidsaanbevelingen op een rijtje gezet.

1. Algemeen onderzoekskader

In de aanloop naar het huidige onderzoek, schetsen we in dit voorafgaand hoofdstuk het algemeen onderzoekskader. Dit laat toe om het onderzoeksopzet, de gebruikte methodologie, de resultaten en de uiteindelijke conclusies te kaderen en in een ruimer perspectief te plaatsen. Een eerste onderdeel van ons kader bestaat uit de gebruikte terminologie. Het wetenschappelijk onderzoek rond allochtone verenigingen – en in het bijzonder allochtone vrouwenverenigingen – is schaars en diffuus, wat een duidelijke omschrijving en afbakening van de in dit rapport gehanteerde concepten onontbeerlijk maakt. Vervolgens brengen we via een aantal belangrijke historische evoluties – meer bepaald migratiegeschiedenis en beleidsmatige ontwikkelingen – de structuur en werking van het hedendaagse allochtone vrouwenmiddenveld in kaart. Eens aangekomen bij de actuele context, zullen we deze verder uitspitten. Het voorliggende onderzoek heeft tot doelstelling om de impact van het huidige beleidsklimaat op lokale allochtone vrouwenverenigingen na te gaan. Zodoende willen we de lezer meer vertrouwd maken met de beleidslijnen van invloed op vrouwenverenigingen. Een eerste niveau waaraan allochtone vrouwenverenigingen onderhevig zijn, is het Vlaamse niveau. We zullen zien dat allochtone vrouwenverenigingen zich op een kruispunt tussen drie Vlaamse beleidsdomeinen bevinden: Gelijke Kansen (vrouwen), Inburgering (allochtonen) en Cultuur (sociaal-culturele verenigingen). Deze bijzondere positie van allochtone vrouwenverenigingen wordt daarom uit de doeken gedaan. Vervolgens zakken we af naar het stedelijke niveau; meer specifiek het niveau van onze drie casussen Antwerpen, Gent en Genk. Immers, voor de realisatie van het lokaal beleid binnen de drie voornoemde beleidsdomeinen legt de Vlaamse Gemeenschap een grote verantwoordelijkheid bij de steden en gemeenten. De omschrijving van het algemene onderzoekskader mondt uit in een schets van het huidige onderzoeksopzet.

1.1. Allochtone vrouwenverenigingen in Vlaanderen: begripsverkenning, historiek & trends

1.1.1 Begripsverkenning

Het voorwerp van de huidige studie zijn **allochtone vrouwenverenigingen**. Hierin zitten drie begrippen vervat die een verdere specificatie vereisen.

1) Ten eerste de term “**allochtoon**”. In het kader van het Vlaams decreet Etnisch-culturele minderheden van 28 april 1998 wordt beslist om het Vlaamse migrantenbeleid te verruimen tot een beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden en de focus te verruimen van allochtonen naar vluchtelingen en woonwagenbewoners. In dit rapport sluiten we ons aan bij de definitie van het decreet, die allochtonen omschrijft als “personen die zich legaal in België bevinden, ongeacht of zij de Belgische nationaliteit hebben. Minstens één van hun ouders of grootouders is geboren buiten België, of zij bevinden zich in een achterstandspositie vanwege hun etnische afkomst of hun zwakke sociaal-economische situatie”.

De toenemende internationale migratie brengt een stijgende diversiteit naar nationaliteit, etnische origine, migratiegeneratie, gender, leeftijd, enzovoort van de allochtonenpopulatie met zich mee, waardoor een verdere afbakening zich opdringt. Deze studie focust zich enerzijds op vrouwenorganisaties van de traditionele migrantengroepen, zijnde Turken en Marokkanen. Anderzijds nemen we het vrouwelijke verenigingsleven van een veel recentere migratiebeweging onder de loep, met name de postsovjet Russischtalige migratie.

2) Het allochtone verenigingsleven in Vlaanderen kent een drietrapsstructuur, met aan de basis allochtone zelforganisaties (Meireman, 2001). Onder “**allochtone zelforganisatie**” begrijpen we een vzw of een feitelijke vereniging die in Vlaanderen actief is, er haar zetel heeft en geregeld sociaal-culturele activiteiten organiseert. Onder het voorgaande decreet

aangaande verenigingen voor sociaal-cultureel volwassenenwerk³ konden lokale allochtone verenigingen voor een erkenning en subsidiëring bij het ministerie van Cultuur aankloppen. Echter, sinds het decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003 worden lokale groepen en/of verenigingen (al dan niet vzw's) niet meer rechtstreeks gesubsidieerd door de Vlaamse overheid. Enkel de 15 erkende landelijke verenigingen van etnisch-culturele minderheden⁴ – hierna ook wel allochtone federaties/koepels of kortweg federaties of koepels genoemd – worden sinds 2003 rechtstreeks door de Vlaamse overheid ondersteund. Hun hoofdplicht bestaat erin om de aangesloten allochtone zelforganisaties te ondersteunen en te professionaliseren. Vlaanderen telt naar schatting een 1.200-tal lokale zelforganisaties, waarvan het merendeel gegroepeerd is in de 15 allochtone federaties. De koepel van de 15 federaties van allochtone zelforganisaties van etnisch-culturele minderheden, kortweg het Minderhedenforum⁵, vormt de hoogste trap van het allochtone verenigingsleven. Het Forum is als allochtone koepel de spreekbuis van etnisch-culturele minderheden in Vlaanderen en Brussel en vormt als het ware een brug tussen het allochtone verenigingsleven en het beleid.

Niet alle verenigingen voor allochtonen zijn zelforganisaties. Zelforganisaties zijn bottom-up gegroeid vanuit de allochtonengemeenschappen zelf, van accidenteel samenkomen tot het uitbouwen van een vereniging. De meerderheid van de leden van de bestuursorganen behoort tot de doelgroep allochtonen. Daarnaast onderscheidt Tine Devaere van de Federatie van Zelforganisaties in Vlaanderen (FZOVL) nog twee andere types van verenigingen gericht op allochtonen: 1) verenigingen opgestart vanuit een extern initiatief - niet binnen de gemeenschappen zelf – en die geleidelijk aan, door omstandigheden⁶, in handen van de doelgroep kwamen. Hieronder sorteren bijvoorbeeld de initiatieven in het leven geroepen door stedelijke integratiediensten; 2) verenigingen of afdelingen van verenigingen gericht op allochtonen die nog steeds verbonden zijn aan

³ Decreet houdende een subsidiëring voor verenigingen voor volksontwikkelingswerk van 19 april 1995

⁴ Voor een opsomming, zie: <http://www.minderhedenforum.be/2contact/contactlidfederaties.htm>

⁵ Naast de 15 allochtone federaties, heeft het Minderhedenforum nog één federatie voor woonwagenbewoners (Nationaal Comité van Woonwagenbewoners) en één federatie voor vluchtelingen (Vertegenwoordiger van de Vluchtelingen) onder haar vleugels.

⁶ Zie verder: onder andere door de herstructurering van de minderhedensector, waardoor de integratiecentra niet langer basiswerk konden ondersteunen en allochtonenverenigingen in de schoot van integratiecentra door de gemeenschappen zelf dienden overgenomen te worden.

een extern initiatief, zoals bijvoorbeeld De Sloep⁷ in Gent of het Protestants Sociaal Centrum in Antwerpen⁸. Verder bestaan er in de rand van dit formele circuit nog tal van informele allochtonengroeperingen zoals bijvoorbeeld moedergroepen in scholen en vrouwenwerkingen binnen moskeeën. Deze kunnen eventueel uitgroeien tot een zelforganisatie. In dit rapport focussen we ons hoofdzakelijk op allochtone sociaal-culturele zelforganisaties, aangesloten bij één van de 15 erkende landelijke federaties. Gezien het belang van moskeeverenigingen binnen de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen en de toename van de sociaal-culturele activiteiten naast de strikt godsdienstige opdrachten van moskeeën, nemen we in deze studie ook religieuze verenigingen onder de loep.

3) Volgend uit het voorgaande punt, conceptualiseren we “**allochtone vrouwenverenigingen**” als specifieke vormen van allochtone zelforganisaties of verenigingen binnen moskeeën, gericht op de emancipatie en participatie van allochtone vrouwen aan de brede samenleving. Binnen de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen zijn verenigingen volgens genderlijnen gestructureerd: er bestaan aparte werkingen voor vrouwen, die zich expliciet focussen op vrouwenemancipatie. Gezien de cruciale rol van deze organisatievormen in het emancipatieproces van Turkse en Marokkaanse vrouwen (SAMV, 2002), focust het huidige onderzoek zich op hun werking en eventuele knelpunten. De Russischtalige zelforganisaties hebben geen dergelijke genderspecifieke werkingen. Mannen en vrouwen doorlopen hetzelfde emancipatieproces, hetzij met genderspecifieke accenten. Russischtalige vrouwen spelen wel een prominente rol in het verenigingsleven. Vandaar dat we ons voor deze groep concentreren op de specifieke rol van vrouwen binnen gemengde Russischtalige verenigingen in Vlaanderen.

Het geheel aan allochtone vrouwenverenigingen duiden we aan als het allochtone vrouwenmiddenveld. Met “**allochtone vrouwenmiddenveld**” bedoelen we dat deel van het maatschappelijk middenveld waarin het allochtoon-zijn/of het behoren tot een bepaalde groep binnen de brede categorie etnisch-culturele minderheden én vrouw-zijn voor de betrokkenen tenminste één van de bepalende factoren is om zich aan te sluiten.

⁷ De Sloep: lokale afdeling van Kind & Gezin

⁸ Protestants Sociaal Centrum: biedt advies en ondersteuning aan asielzoekers, vluchtelingen, geregulariseerden en mensen zonder verblijfspapieren.

Een belangrijke opdracht van zowel allochtone verenigingen als specifiek allochtone vrouwenverenigingen betreft het werken aan emancipatie. “**Emancipatie**” wordt in de Beleidsnota Gelijke Kansen 2008 gedefinieerd als “de bevrijding van onrechtvaardige wettelijke, sociale, politieke, morele, religieuze en intellectuele beperkingen. Meestal gaat het daarbij over het loskomen van historisch gegroeide plaatsen of rollen om zich te ontplooien en anderzijds ook dat personen voldoende basis moeten meekrijgen om deze keuzes te kunnen maken en om hun eigen capaciteiten ten volle te ontwikkelen en te benutten. Een emancipatiebeleid wil mensen de vaardigheden aanleren om, op basis van individuele voorkeuren en behoeften, tot bewuste ontplooiing te komen”.

Het Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen (SAMV) maakt een onderscheid tussen twee complementaire emancipatieprocessen: interne emancipatie en externe emancipatie. “**Interne emancipatie**” betekent emancipatie binnen de eigen groep, of het opbouwen van een sterke identiteit en een positief zelfbeeld binnen de eigen culturele waarden en normen. Deze veilige “nestfase” ziet het SAMV als een noodzakelijke hefboom om te komen tot externe emancipatie. Allochtone vrouwenverenigingen spelen een cruciale rol in het ondersteunen van deze interne emancipatieprocessen. “**Externe emancipatie**” heeft betrekking op het opnemen van een rol in de bredere maatschappij en kan gelijkgesteld worden met participatie. Terwijl een specifiek, categoriaal beleid vooral aan het eerste type van emancipatieprocessen tegemoetkomt, sluit een inclusief beleid aan op externe emancipatieprocessen (Coene & Longman, 2005). Gezien de onderlinge verwevenheid en complementariteit van emancipatie en participatie, kiest het Gelijkekansenbeleid voor een tweesporenbeleid met zowel ruimte voor specifieke groepen en werkingen, als aandacht voor de integratie van een gelijke kansen perspectief in het reguliere beleid en voorzieningen.

Hoewel de ideologie van het Gelijkekansenbeleid een tweesporenbeleid betreft, blijkt in de praktijk weinig ruimte om categoriaal te werken en schemert de nadruk op externe emancipatie door in de beleidsvisies en acties. Er bestaat binnen de huidige beleidsstructuren dus weinig ruimte voor de emancipatie van binnenuit. Dit heeft te maken met de ruimere maatschappelijke waarden die de visie op emancipatie kleuren: individualisme en seksegelijkheid (Pels & de Gruijter, 2006). Deze waarden weerspiegelen zich in een emancipatiebeleid dat sterk gericht is op de modernisering van gezinsrelaties, met een accent op de stimulering van arbeidsparticipatie en economische onafhankelijkheid van vrouwen. Voorgaand onderzoek wijst op uiteenlopende

emancipatieopvattingen tussen het beleid enerzijds en allochtone vrouwen anderzijds. Zo blijkt participatie van moeders in vrijwilligerswerk soms acceptabeler dan betaalde arbeidsparticipatie. Bartels (2003) toont bijvoorbeeld aan dat het strikter navolgen van de leefregels door moslimvrouwen respect oplevert in de eigen gemeenschap, wat hen meer bewegingsvrijheid geeft. Pels & de Gruijter (2006) maken hier een onderscheid tussen een normatieve en empirische benadering van emancipatie. De “**normatieve benadering**” heeft betrekking op de overheidsopvattingen en doelstellingen aangaande vrouwenemancipatie. De “**empirische benadering**” erkent dat opvattingen over de inhoud van emancipatie, alsook over de wegen die ertoe leiden kunnen verschillen (Gorashi, 2005). Dit onderscheid is belangrijk voor het huidige onderzoek. Aan de hand van een bevraging van allochtone vrouwenverenigingen naar hun visie rond emancipatie, kan een eventuele kloof met de bestaande beleidsvoorzieningen en structuren gedetecteerd worden. Een dergelijke analyse levert zinvolle beleidsaanbevelingen op.

1.1.2 Historiek

In de historiek van het vrouwelijke allochtone verenigingsleven zijn twee factoren van doorslaggevend belang voor hun structuur en werking: het gevoerde beleid naar allochtone verenigingen toe en de omvang en samenstelling van migratiestromen.⁹ De eerste vrouwenverenigingen gericht op allochtonen¹⁰ ontstaan ongeveer medio de jaren '80 op initiatief van enkele vrouwen binnen de witte vrouwenbeweging. Ze krijgen een plaats binnen de buurtwerkingen en willen tegemoet komen aan enkele knelpunten waar vrouwelijke gezinsherenigers toen mee geconfronteerd werden: isolement, heimwee en de opvoeding van kinderen in een samenleving die de hunne niet is. Deze eerste allochtone vrouwengroepen – een 23 ongeveer – bestaan grosso modo uit twee soorten werkingen: enerzijds groepen voor jonggehuwde vrouwen tussen 15 en 25 jaar en anderzijds initiatieven gericht op hun oudere tegenhangers, vrouwen tussen de 25 en 45 jaar. Dergelijke eerste groeperingen hebben één centrale doelstelling: het doorbreken van het isolement door middel van ontmoeting. Sommige groepen gaan verder dan ontmoeting en organiseren bijvoorbeeld sportlessen, skiklassen, volksdansen en moederpraatgroepen.

⁹ Het eerste deel van de historische schets kwam vooral tot stand op basis van de voordracht van de toenmalige coördinator van het SAMV, Judith Perneel, op de studiedag “Vrouwen in de strijd”, 6 maart 2008.

¹⁰ Toen hoofdzakelijk Turkse, Marokkaanse en Italiaanse vrouwen

In het begin van de jaren '90 krijgt het Vlaamse migrantenbeleid stilaan vorm. Het migrantenbeleid van de jaren '90 is een tweesporenbeleid, bestaande uit zowel een integratie- als een cultuurbeleid. Voor de uitvoering van het eerste beleidsspoor nemen de integratiecentra een cruciale rol op. Ze beogen de integratie van de vrouwen die zich omwille van hun etnische afkomst en hun zwakke sociaal-economische situatie in een achterstandspositie bevinden. Allochtone vrouwen vormen één van de prioritaire doelgroepen in de nota's die de toenmalige Koninklijk Commissaris voor het Migrantbeleid Paula D'Hondt voorlegt. De taken van de integratiediensten zijn ruim gedefinieerd en laten de ruimte voor basis- of eerstelijnswork. Elke zichzelf respecterende integratiedienst heeft in die periode een allochtone vrouwenwerking opgericht. De tweede poot van het beleid naar migranten bestaat uit een cultuurbeleid. Het migrantenbeleid dient niet enkel aandacht te besteden aan de integratie van allochtonen in Vlaanderen, maar wil allochtonen ook een grotere stem verlenen in de eigen emancipatie en participatie en het kunnen ontplooiën van de eigen identiteit en het groepsbewustzijn. Allochtone zelforganisaties kunnen hiertoe een belangrijke bijdrage leveren. In dit kader is het Decreet houdende een subsidiëring voor verenigingen voor volkswontwikkelingswork van 19 april 1995 van belang, dat het landschap van zelforganisaties mee heeft vormgegeven. Er bleken toen ongeveer een 800-tal allochtone mannenverenigingen en een 100-tal vrouwenverenigingen te bestaan. Echter, de meeste zelforganisaties van allochtone vrouwen waren op dat moment afdelingen van mannenorganisaties. Bijgevolg beantwoorden de allochtone vrouwenorganisaties in de jaren '90 niet aan de strikte definitie van een "zelforganisatie", aangezien de eerste categorie een duidelijke ondersteuning geniet vanuit de minderhedensector en de tweede categorie opgericht werd als afdeling van mannenorganisaties en slechts op termijn aan onafhankelijkheid won.

In het actieonderzoek van 1999 naar de noden en behoeften van allochtone vrouwenorganisaties onderscheidt het SAMV twee types van vrouwenverenigingen, die verschillen in de na te streven doelstellingen. Ten eerste onderscheiden we werkingen die zich hoofdzakelijk op de eerste generatie richten en waarbij ontmoeting en recreatie vooropstaan. Eerste generatie vrouwen komen op een vrij informele manier samen. Praten, erkenning en ontmoeting staan centraal. Bij deze verenigingen vormen interne emancipatieprocessen de kernactiviteit. Ten tweede identificeert het SAMV de zogenaamde "jonge werkingen", met een primaire focus op maatschappelijke participatie.

Deze groepen wensen zaken af te dwingen van de maatschappij waarin ze leven en zijn bijvoorbeeld gericht op politieke participatie, onderwijs, opleiding, enzovoort. Dit type zelforganisaties sluit eerder aan bij externe emancipatieprocessen van allochtone vrouwen¹¹.

Een grondige herstructurering van de twee Vlaamse beleidsdomeinen waar allochtone verenigingen onder ressorteren begin jaren 2000 (integratie onder Welzijn en zelforganisaties onder Cultuur), plaatsen allochtone vrouwenverenigingen voor een grote uitdaging. De discussie welke van de twee beleidsdomeinen de ondersteuning van het allochtone middenveld op zich zou nemen, heeft voor veel vrouwenverenigingen een nefaste impact¹². Het Decreet van 28 april 1998 inzake het Vlaamse beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden brengt een grondige herstructurering van de integratiesector met zich mee, met als rode draad een afbouw van categoriaal werken ten voordele van een inclusief beleid. Een decretale regeling van de sector dringt zich op met een duidelijke omschrijving van de opdrachten van de integratiecentra. De keuze voor inclusie maakt dat het basis- of eerstelijnswork naar allochtonen dient opgenomen te worden door de reguliere sector en niet langer door de integratiecentra. Zoals reeds vermeld, bieden heel wat integratiediensten op dat moment ondersteuning aan allochtone vrouwen. Gezien de meeste allochtone vrouwenverenigingen voornamelijk actief zijn op het vlak van welzijn en ontstonden in de schoot van een integratiedienst, brengt deze herstructurering hen rake klappen toe¹³. Personele en andere middelen verdwijnen, het structurele beleid naar allochtone vrouwen op Vlaams niveau ebt geleidelijk aan weg en de mate van ondersteuning van allochtone vrouwenverenigingen wordt in sterke mate afhankelijk gemaakt van de aandacht voor gender binnen het respectievelijke stedenbeleid. Voor veel allochtone vrouwenwerkingen – zoals Casablanca in Vilvoorde en El Ele in Gent - betekent de afbouw van het categoriaal beleid dan ook de kroniek van een aangekondigde dood¹⁴. Enkel de verenigingen binnen de andere poot van het minderhedenbeleid - de sociaal-culturele zelforganisaties onder Cultuur - blijven

¹¹ Actieonderzoek SAMV, 1999

¹² Voordracht van de toenmalige coördinator van het SAMV, Judith Perneel, op de studiedag "Vrouwen in de strijd", 6 maart 2008.

¹³ SAMV (2002), Allochtone vrouwen willen meer mogelijkheden om zich te emanciperen: allochtone vrouwenverenigingen: overbodig of broodnodig!? Conclusies en aanbevelingen van de dialogenreeks 2002

¹⁴ Interview Meryem Kanmaz, 13/04/2008

rechtstreeks ondersteund. Het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003 brengt hier verandering in. Ook voor Cultuur wordt geopteerd voor een inclusief beleid. De specifieke behandeling van allochtone verenigingen ruimt plaats voor een algemene regeling voor sociaal-culturele organisaties. Enkel de erkende landelijke sociaal-culturele verenigingen die aan welbepaalde criteria voldoen, behouden hun ondersteuning op Vlaams niveau. Elke rechtstreekse steun aan zelforganisaties vanuit Vlaanderen verdwijnt. Dus zowel binnen het minderheden- als cultuurbeleid is er niet langer plaats voor een directe, structurele, beleidsmatige ondersteuning van het allochtone middenveld. De rationale achter dit beleid is emancipatiebevordering. Men wenst allochtone verenigingen zoveel mogelijk te verzelfstandigen, weg te trekken van een specifiek minderhedenbeleid en te behandelen als volwaardige sociaal-culturele verenigingen – evenwaardig aan autochtone sociaal-culturele zelforganisaties. Het allochtone middenveld blijkt niet klaar voor deze abrupte overgang. Ten eerste de allochtone federaties. Hun kernopdracht bestaat uit het ondersteunen en professionaliseren van de aangesloten zelforganisaties. In de praktijk blijken ze echter niet over de nodige mensen en middelen te beschikken om aan deze opdracht te voldoen (Verhoeven, Anthierens, Neudt & Martens, 2003). Bovendien zijn veel federaties hoofdzakelijk bezig met het behalen van de criteria voor erkenning in 2011. Tegen dan moeten ze over minimum 10 lidverenigingen beschikken in minstens drie provincies. Deze criteria botsten op verschillende weerstanden in het allochtone middenveld. Een zwak punt is dat de criteria niet gevoelig zijn voor het specifieke karakter van allochtonenorganisaties. Gezien de ongelijkmatige spreiding van de etnische gemeenschappen over Vlaanderen, is het niet voor elke federatie mogelijk om lidorganisaties in minstens drie provincies te vinden. Verder is de periode die allochtone federaties krijgen om zich te professionaliseren heel kort. Het allochtone verenigingsleven is relatief jong en de eisen zijn tamelijk hoog (De Vos, 2001; Meireman, 2001). Bovendien blijkt uit de dialogenreeks van het SAMV dat de federaties weinig aandacht besteden aan vrouwenverenigingen en aan de thema's die voor hen belangrijk zijn (SAMV, 2002). Naast de federaties, blijken evenmin allochtone vrouwenverenigingen klaar voor de hen toebedeelde verantwoordelijkheden. Het idee van het verzelfstandigen van allochtone (vrouwen)zelforganisaties valt zeker toe te juichen, maar het plotse karakter van deze overgang en het gebrek aan ondersteuning maakt dat heel wat vrouwenverenigingen over kop gaan. Niet alle vrouwen – en dan vooral de meest kwetsbare – beschikken over de capaciteiten en kennis om zichzelf te organiseren. Vooral Turkse en Marokkaanse allochtone vrouwen bevinden zich in een precare socio-economische situatie: meer dan

de helft van de Turken en Marokkanen in België leeft anno 2001 onder de armoedegrens (Marokkanen: 55,56%; Turken: 58,94%) (Van Robaey, Perrin, Vranken & Martiniello, 2006).

Het huidige verenigingsklimaat, dat puur draait op vrijwillige krachten en uitsluitend een beroep kan doen op projectsubsidies - blijkt te hoogdrempelig voor de meest kwetsbare allochtone vrouwen en maakt dat zij van het verenigingsleven uitgesloten worden¹⁵. Enkel sterke verenigingen overleven in het klimaat van zelforganisaties. Ook de aard van de subsidies binnen sociaal-cultureel volwassenenwerk blijkt niet aan te sluiten bij de karakteristieken en noden van de meest kwetsbare allochtone vrouwen. Er is amper ruimte voor laagdrempelige activiteiten en basiswelzijnswerk voor allochtone vrouwen. Sinds het verdwijnen van dit aanbod uit de integratiesector ontstaat er een structurele leemte die door geen enkel ander beleidsdomein wordt opgevangen¹⁶.

Naast het gevoerde beleid heeft ook de samenstelling van de migrantenpopulatie een impact op de structuur en werking van allochtone vrouwenverenigingen. De eerste vrouwenwerkingen kwamen tegemoet aan de behoeften van de meest omvangrijke migrantengroepen in Vlaanderen, zijnde Turken en Marokkanen. Verschillende wetenschappelijke studies bieden een degelijk inzicht in de noden en positie van deze traditionele migrantengroepen in Vlaanderen (Timmerman, 2006). Verschillende behoeftepeilingen en consultaties van het SAMV¹⁷ geven bovendien een relatief goed beeld van de vrouwenwerkingen binnen deze migrantenpopulaties. Het laatste decennium tekent zich echter een toenemende diversificatie in de binnenkomende migratiestroom af (Geets e.a., 2006), die zich weerspiegelt in het allochtone verenigingsleven. Dit uit zich bijvoorbeeld in de etnische achtergrond van de allochtone federaties die deze groepen vertegenwoordigen. Naast de verschillende federaties voor Marokkaanse en Turkse zelforganisaties, bestaat er een koepel voor Russisch sprekenden ("Solidariteit"¹⁸), een Platform van de Afrikaanse Gemeenschappen en een Latijns-Amerikaanse Federatie. Daar waar de wetenschappelijke kennis van het allochtone middenveld in Vlaanderen

¹⁵ Voordracht van de toenmalige coördinator van het SAMV, Judith Perneel, op de studiedag "Vrouwen in de strijd", 6 maart 2008.

¹⁶ Interview Hilde Mariën, 14/05/2008

¹⁷ Actieonderzoek, Dialogen, samen met PAV "vrouwen aan het woord"

¹⁸ "Solidariteit" is aangesloten bij het Internationaal Comité, maar behoudt voor een stuk autonomie

ontoereikend blijft (Verhoeven e.a., 2003), geldt dit zeker voor het verenigingsleven van de meer recente migratie uit onder andere Oost Europa, Zuidoost Azië, Latijns Amerika en Subsahara Afrika. Voor een degelijk gelijkemansbeleid - dat aansluit bij de noden en behoeften van deze verschillende groepen - is wetenschappelijke kennis een noodzakelijke voorwaarde. Vandaar dat de huidige studie zich naast de gevestigde migrantengemeenschappen (Turken en Marokkanen) focust op een meer recente groep, namelijk Russischtalige migratie uit de Postsovjiet Unie.

1.1.3 Actuele trends

Na het overlopen van de historische evoluties die het aanzicht van het huidige allochtone vrouwenmiddenveld bepalen, gaan we kort in op een aantal tekenende actuele trends. Deze werden aangehaald door de toenmalige coördinator van het SAMV op de studiedag "Vrouwen in de strijd". Het SAMV onderscheidt zes dynamieken, waarvan sommige reeds werden aangeraakt. We plaatsen ze hier onder elkaar.

1) De impact van het Decreet van 28 april 1998 inzake het Vlaamse beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden en het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 4 april 2003. Dit werd hierboven reeds uitvoerig besproken. Kort samengevat: de overgang van een categoriaal naar een inclusief beleid in zowel de minderheden- als sociaal-culturele sector en het klimaat van zelforganisaties maakt dat de meest kwetsbare groep allochtone vrouwen van het formele verenigingsleven uitgesloten wordt. Hierdoor ontstaat er een contradictie tussen de cruciale rol die middenveldorganisaties in de realisatie van het minderhedenbeleid toebedeeld krijgen¹⁹ en de beleidsmatige, structurele ondersteuning van dit middenveld.

2) De groeiende diversiteit binnen het allochtone vrouwenmiddenveld. Zoals hierboven beschreven, weerspiegelt de toenemende diversiteit in etnische afkomst van migratiestromen zich in het allochtone verenigingsleven. Terwijl het SAMV zich initieel richtte op Marokkaanse en Turkse vrouwen, wordt het steunpunt nu uitgedaagd om meer recente en vaak ook kleinere migrantengemeenschappen in haar werking op te nemen.

¹⁹ Het minderhedenbeleid stelt uitdrukkelijk dat de doelgroepen - naast de Vlaamse overheid en de categoriale sector - de derde pijler vormen die het minderhedenbeleid schraagt

Ook heerst er een toenemende groepsinterne diversiteit aan vrouwenwerkingen binnen de gevestigde migrantengroepen, die aansluiten bij uiteenlopende visies op emancipatie (Saharso, 2002). Van Doorn-Harder (2004)²⁰ onderscheidt drie feministische hoofdstromen in landen waar moslims de meerderheid uitmaken. *Seculiere feministen* benadrukken de gelijkheid tussen mannen en vrouwen, met gelijke rechten op maatschappelijke participatie voor beide seksen. Religie vormt voor deze vrouwen een privé-zaak. Vrouwen in *islamitische bewegingen* ervaren Westerse ideologieën als onderdrukkend. Er heerst een meer complementaire genderideologie, waarbij mannen en vrouwen eigen verantwoordelijkheden hebben en elkaar aanvullen. Binnen de grenzen van de islam kunnen deze vrouwen een actieve rol opnemen in de maatschappij. Ze volgen de ‘zuivere’ regels van de religie nauw op. *Moslim feministen* baseren zich eveneens op de islamitische bronnen, maar herinterpreteren deze binnen de hedendaagse context. Karam (1996)²¹ onderscheidt drie vergelijkbare groepen onder islamitische vrouwen in West-Europa: zij die zich distantiëren van vrouwenonderdrukking binnen de islamitische gemeenschap, zij die zich met deze gemeenschap identificeren en een tussencategorie die zowel de eigen gemeenschap als de ruime maatschappij kritisch evalueert. Ze balanceren tussen het moslim-zijn en het leven in een seculiere samenleving. Pels & de Gruijter (2006) stellen dat opleidingsniveau een primordiale rol speelt bij de diversiteit aan emancipatieopvattingen bij Marokkaanse en Turkse vrouwen. Kennis en ervaring leiden eveneens tot groepsinterne diversiteit, alsook competenties en persoonlijke karakteristieken.

3) Het toenemend belang van islam als emancipatorisch kader. Niettegenstaande dat islam altijd belangrijk was voor moslimvrouwen in Vlaanderen en dat vrouwenwerkingen binnen moskeeën steeds hebben bestaan, neemt het SAMV het laatste decennium een toenemend belang van islam als emancipatorisch kader waar. Binnen de heersende beleidsvisie op emancipatie lijkt het idee dat islamitische bewegingen bijdragen tot de emancipatie van vrouwen contradictorisch te zijn. Veikou (2002)²² wijst echter op een ‘partiële integratie’, waarbij men zich richt op integratie met behoudt van de eigen (religieuze) identiteit. Pels & de Gruijter (2006) stellen dat vrouwen in islamitische

²⁰ In Pels & de Gruijter (2006: 11)

²¹ In Pels & de Gruijter (2006: 11)

²² In Pels & de Gruijter (2006: 11)

bewegingen steeds meer publiek religieuze en liefdadige activiteiten opnemen, naast de centrale gezinsrol. Vrouwen vervullen een sleutelrol in de 'morele *jihad*' en in de strijd tegen een seculier vrouwbeeld en Westerse invloeden. Ze sluiten zich niet uitsluitend bij islamisten aan om te voldoen aan een ondergeschikt vrouw-zijn, maar om zich binnen een gelegitimeerd milieu te engageren in politieke en sociale actie. Religie kan zowel een opportuniteit als een belemmering betekenen voor emancipatieopvattingen en -kansen.

Hoewel vrouwen volgens de tradities en geschriften niet verplicht zijn tot gezamenlijk gebed, observeert Oulad (2007) een toegenomen participatie van moslima's in de ontwikkeling van de lokale moskeegemeenschappen in Antwerpen. Er bestaat ook een toegenomen interesse van vrouwen in koran- en Arabische lessen en verder in koran- en hadithstudie. De verhoogde aanwezigheid en participatie van moslima's in moskeeën kan een teken van een verminderde toegang van allochtone vrouwen tot het formele verenigingsleven zijn. Zoals gezegd, is er binnen het circuit van allochtone vrouwenzelforganisaties amper ruimte voor laagdrempelige ontmoetingsactiviteiten, iets waar laaggeschoolde, economisch kwetsbare Marokkaanse en Turkse vrouwen behoefte aan hebben. Moskeeën in de diaspora fungeren steeds meer als multifunctionele ontmoetingsruimte en vervullen naast de religieuze functie een breed scala aan maatschappelijke, educatieve en culturele activiteiten²³. Heel wat moskeeverenigingen hebben een bloeiende en dynamische vrouwenwerking, waar zowel het middenveld als de categoriale sector frequent mee samenwerken. Anderzijds grijpt er binnen bepaalde moskeeën een radicalisering plaats, met onder andere een zeer strikte berichtgeving over de rol en de verantwoordelijkheden van de vrouw in islam. Deze boodschappen over wat al dan niet '*haram*' is bereiken hoofdzakelijk meisjes en jonge vrouwen, zoekend naar een invulling voor hun etnische en religieuze identiteit. Het SAMV pleit daarom voor voldoende informatievoorziening rond de inhoud van islam en geloofsbeleving, zodat moslima's de boodschappen kritisch kunnen evalueren.

4) Het ontstaan van nieuwe allianties. Aangezien de structuren en financieringsvoorwaarden binnen het formele verenigingsleven voor veel allochtone vrouwengroepen te hoogdrempelig zijn en niet toelaten om flexibel en kort op de bal te spelen, ontstaan er nieuwe allianties rond bepaalde thema's. Deze kunnen de traditionele verenigingsstructuren doorkruisen. Zo hebben gemeenschappelijke standpunten in het

²³ Interview Meryem Kanmaz, 13/04/2008

hoofddoekende debat bijvoorbeeld tot nieuwe allianties tussen allochtone en autochtone vrouwenverenigingen geleid. Groepen vinden elkaar in de strijd voor een bepaald belang en gaan uiteen eens de doelstellingen bereikt zijn.

5) Een verhoogde externe participatie van allochtone vrouwen op verschillende domeinen.

6) Een ongelijk emancipatietempo van allochtone mannen en vrouwen. Het gelijkekansenbeleid richt zich op het bestrijden van achterstellers- en uitsluitingsmechanismen veroorzaakt door gender, seksuele oriëntatie en ontoegankelijkheid. Gender behelst zowel vrouwen als mannen. De aandacht voor emancipatie van allochtone mannen bleef echter altijd in de schaduw van acties rond allochtone vrouwenemancipatie. Hierdoor dreigt de kloof tussen de seksen toe te nemen (Heyse, Le Texier, Vanderwaeren, Martiniello & Timmerman, 2006). Het Vlaamse gelijkekansenbeleid erkent deze evolutie en plant samen met het SAMV om de acties niet langer te beperken tot de individuele empowerment van vrouwen en aandacht te besteden aan het betrekken van allochtone jongens en mannen.

1.2. Allochtone vrouwenverenigingen in Vlaanderen vandaag: tussen drie beleidsdomeinen

Allochtone vrouwenverenigingen bevinden zich vandaag op het snijvlak tussen drie beleidsdomeinen: inburgering, gelijke kansen en cultuur. Het Vlaams minderhedenbeleid heeft vijf doelgroepen: allochtonen, erkende vluchtelingen, trekkende bevolkingsgroepen, inburgeraars en mensen zonder verblijfspapieren. Het beleid naar deze doelgroepen is zowel categoriaal als inclusief. Daarnaast richten verschillende Vlaamse beleidsdomeinen zich op specifieke groepen. Het gelijkekansenbeleid bijvoorbeeld focust zich op vrouwen, andersvaliden en holebi's. Ook daar wordt een tweesparenbeleid aangehouden. In principe behoren de doelgroepen van het gelijkekansenbeleid niet tot het minderhedenbeleid, maar toch zijn er vaak instituties en acties op het snijvlak van deze verschillende doelgroepen (bijvoorbeeld het SAMV). Daarenboven vallen allochtone zelforganisaties onder sociaal-cultureel volwassenenwerk, waar eveneens specifieke beleidsmaatregelen en subsidiereglementeringen van toepassing zijn. Verhoeven e.a. (2003) argumenteren dat dit resulteert in een wirwar van beleidsdomeinen- en maatregelen die elkaar gedeeltelijk

overlappen en beconcurreren, wat leidt tot algemene onduidelijkheid en onoverzichtelijkheid. Niet op zijn minst voor allochtone vrouwenverenigingen, die doorgaans de bomen door het bos niet meer zien binnen deze complexiteit aan regels, instituties, rechten en plichten. We bieden in dit deel een kritisch overzicht van de beleidsintenties- en acties naar allochtone vrouwenzelforganisaties binnen zowel gelijke kansen, inburgering en cultuur.

1.2.1 Gelijkekansenbeleid

Binnen het Vlaamse gelijkheidsbeleid – dat zich op vrouwen in het algemeen focust - vormen allochtone vrouwen een specifieke doelgroep²⁴. Bij aanvang van de legislatuur voerde minister Kathleen Van Brempt verschillende verkennende livinggesprekken naar de noden en bekommernissen van de doelgroep zelf. Deze resulteerden in het voorjaar 2006 in de oprichting van een denktank allochtone vrouwen, die de minister verder ondersteunt en adviseert bij de ontwikkeling van het beleid. Het gelijkheidsbeleid is een integraal beleid. Ongelijke kansen spelen meestal op meerdere terreinen tegelijkertijd. Het Vlaamse regeerakkoord²⁵ beschouwt daarom elke minister als verantwoordelijk in de realisatie van gelijke kansen. Emancipatiedoelstellingen maken deel uit van ieders specifieke beleidsdoelstellingen. De coördinatiebevoegdheid valt onder de verantwoordelijkheid van de minister bevoegd voor gelijkheidsbeleid, die instaat voor coördinatie en afstemming van dit gelijke kansen beleid op regeeringsniveau. De beleidsaanbevelingen van de huidige studie situeren zich naast gelijke kansen op twee beleidsdomeinen die niet onder gelijke kansen vallen, namelijk inburgering en cultuur. Door haar coördinatiebevoegdheid is minister Van Brempt wel in staat om aanbevelingen te formuleren naar de ministers bevoegd voor deze beleidsdomeinen toe (ministers Marino Keulen voor inburgering en Bert Anciaux voor cultuur).

Het Vlaamse gelijkheidsbeleid hanteert voor de doelgroep “allochtone vrouwen” zowel een inclusief als een categoriaal beleid (tweesporenbeleid)²⁶. Er wordt dus erkend dat

²⁴ Beleidsnota Gelijke Kansen 2004-2009. Kathleen Van Brempt, Vlaams minister van Mobiliteit, Sociale Economie en Gelijke Kansen.

²⁵ Vlaams regeerakkoord 2004-2009: Vertrouwen geven, Verantwoordelijkheid nemen, p. 9.

²⁶ Beleidsbrief Gelijke Kansen 2007-2008. Kathleen Van Brempt, Vlaams minister van Mobiliteit, Sociale

allochtone vrouwen specifieke ondersteuning nodig hebben teneinde hun gelijke kansen te bevorderen. Ook wordt de intentie geopperd om een differentieel beleid naar de noden en behoeften van verschillende groepen onder de algemene noemer “allochtone vrouwen” te voeren. Zo specificeert Kathleen Van Brempt in haar beleidsnota specifieke aandacht te willen besteden aan de emancipatie van moslimvrouwen en dan vooral vrouwen van de eerste generatie. Deze goede intenties ten spijt, tekent zich binnen de huidige beleidscontext een algemene trend van een categoriaal naar een inclusief beleid af. Van allochtone vrouwenverenigingen wordt in toenemende mate verwacht om twee hordes tezelfdertijd te nemen: het overwinnen van zowel een gender- als etniciteitsdrempel²⁷. Ze dienen zowel hun deuren open te zetten naar mannen als naar andere etnische groepen. Dus terwijl het Vlaamse gelijkheidsbeleid de specifieke aandacht voor allochtone vrouwen erkent, vertaalt dit zich amper in een beleidspraktijk- en realiteit. Ook de meest kwetsbare groepen die het gelijke kansenbeleid speciaal intendeert te ondersteunen – met name moslima’s van de eerste generatie – blijken binnen het huidige beleid net uit de boot te vallen. De concretisering van het Vlaamse gelijkheidsbeleid gebeurt grotendeels op stedelijk niveau, waardoor de mate van ondersteuning van allochtone vrouwenorganisaties in de praktijk in belangrijke mate afhangt van de gendergevoeligheid binnen het respectievelijke stedenbeleid. Ook voor de drie bestudeerde casussteden observeren we een geleidelijke overgang naar een inclusief beleid en een verminderde beleidsmatige ondersteuning van allochtone vrouwenverenigingen (zie verder).

Verder wordt de cruciale rol van allochtone vrouwenzelforganisaties in emancipatie- en participatieprocessen door de Vlaamse regering erkend. Het Vlaamse regeerakkoord 2004-2009 stelt “we beklemtonen de gelijkheid en gelijkwaardigheid van meisjes en vrouwen. We responsabiliseren en ondersteunen verenigingen en organisaties die bijdragen tot de effectieve emancipatie van meisjes en vrouwen van specifieke minderheidsgroepen”²⁸. Vlaams minister voor gelijke kansen Kathleen Van Brempt beschouwt middenveldorganisaties als belangenvertegenwoordigers van de doelgroepen en als intermediairs tussen de allochtone gemeenschappen en het beleid²⁹. In haar beleidsbrief

Economie en Gelijke Kansen.

²⁷ Voordracht van de toenmalige coördinator van het SAMV, Judith Perneel, op de studiedag “Vrouwen in de strijd”, 6 maart 2008.

²⁸ Vlaams regeerakkoord 2004-2009: Vertrouwen geven, Verantwoordelijkheid nemen, p. 47

²⁹ Beleidsbrief Gelijke Kansen 2007-2008. Kathleen Van Brempt, Vlaams minister van Mobiliteit, Sociale

2007-2008 erkent ze allochtone vrouwenzelforganisaties als een belangrijke schakel in zowel de interne als externe emancipatieprocessen van allochtone vrouwen. Ze bieden enerzijds een veilige en vertrouwde omgeving waar tal van thema's besproken kunnen worden. Daarnaast fungeren ze als brug voor externe participatie in de bredere samenleving. Net omwille van deze bijzondere rol wenst de minister hen specifiek te ondersteunen. Deze ondersteuning verloopt op twee manieren: structureel en projectmatig. De cel Gelijke Kansen in Vlaanderen moedigt aan de hand van projectsubsidies organisaties aan om het Vlaamse gelijkheidsbeleid naar gender, seksuele oriëntatie en toegankelijkheid mee vorm te geven. Allochtone vrouwenzelforganisaties kunnen bij de cel Gelijke Kansen voor projectsubsidies aankloppen. Deze projectmatige ondersteuning wordt met een structurele ondersteuning van het vrouwelijke allochtone middenveld aangevuld. In 2007 genoten vijf 'vrouwenorganisaties' van een dergelijke ondersteuning: vzw RoSa³⁰, de Nederlandstalige Vrouwenraad, vzw Gynaika³¹, vzw Vrouwen Overleg Komitee, en het SAMV³². Het SAMV focust zich op allochtone vrouwen en meisjes. Het SAMV is echter eerder een koepelorganisatie die fungeert als intermediair tussen allochtone vrouwenverenigingen en het beleid. Vóór de oprichting van het SAMV in 2000 was het de bedoeling om een ondersteunende koepel voor vrouwenverenigingen te creëren. Het SAMV sloeg echter een andere richting in en focust zich vooral op visieontwikkeling in relatie tot het beleid. Het SAMV onderhoudt wel voeling met de basis in tal van projecten, maar neemt geen ondersteunende functie waar³³. Gezien het projectmatige karakter van de voorhanden zijnde middelen voor allochtone vrouwenwerkingen aan de basis en de structurele ondersteuning van vrouwen(koepel)organisaties die eerder ver van deze basis staan, vult het gelijkheidsbeleid de leemte aan structurele ondersteuning van eerstelijns basiswerking niet op.

Op de studiedag van 6 maart stelde minister Van Brempt een actieplan met 15 vernieuwende projecten voor die zich op de interne en externe emancipatieprocessen van

Economie en Gelijke Kansen.

³⁰ Documentatiecentrum, bibliotheek en archief voor gelijke kansen, feminisme en vrouwenstudies

³¹ Een culturele vereniging die het principe van gelijke kansen – en in het bijzonder gender - in de artistieke wereld verdedigt

³² Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen

³³ Interview Meryem Kanmaz, 13/04/2008

allochtone vrouwen richten. Deze projecten situeren zich op drie terreinen: 1) identiteit, 2) relatievorming en 3) versterking van het allochtone vrouwenmiddenveld. Voor de derde pijler somt de minister drie acties op. Het eerste initiatief betreft de inrichting van voorliggend onderzoek naar de structuur en werking van allochtone vrouwenorganisaties. Ten tweede is er het vormingsinitiatief KOHINOOR – ‘kwaliteitsbevordering van allochtone vrouwenverenigingen’ - in samenwerking met VormingPlus Antwerpen, dat de deskundigheidsbevordering van allochtone vrouwen beoogde. Dit project zal in de toekomst uitgebreid worden. Ten derde voorziet gelijke kansen Vlaanderen financiële middelen voor een extra personele kracht voor het SAMV. Minister Van Brempt wijst tijdens haar uiteenzetting op bovenvermelde studiedag op het primordiale belang van middenveldorganisaties voor de emancipatie van allochtone vrouwen en meisjes. Emancipatie kan volgens de minister niet van bovenaf opgelegd worden, maar gaat gepaard met een “grassroot” beweging. Het enige dat de overheid kan doen, is een ondersteunende rol spelen, of met de woorden van de minister: *“De vraag wat het beleid kan betekenen voor de emancipatie van allochtone vrouwen en meisjes... Je kan emancipatie niet opleggen van bovenaf. Onderdrukking, ja, dat gebeurt van boven naar onder, maar emancipatie dat gebeurt van onderuit. Emancipatie gaat gepaard met een grassroot beweging. Het betekent dat je een terrein hebt waarop het kan en het is daarop dat de overheid een rol kan spelen. Ze kan faciliteren, ze kan zorgen dat er potgrond is, dat die vruchtbaar is. Zodanig dat die emancipatie ondersteund wordt, zijn weg vindt en verder kan uitgroeien”*. Zoals aangetoond, leidden recente beleidsevoluties tot een geleidelijk wegebben van deze beleidsmatige ondersteuning.

1.2.2 Minderhedenbeleid

Begin jaren '80 ontstaat een integratiebeleid op Vlaams niveau, onder de vorm van een specifiek, categoriaal welzijnszorgbeleid voor immigranten. Dit categoriaal beleid evolueert tegen eind jaren '80 naar een gecoördineerd migrantenbeleid. Op dat ogenblik concentreert het Vlaamse migrantenbeleid zich hoofdzakelijk op het bevorderen van de maatschappelijke positie van migranten en minder op het ondersteunen van hun eigen emancipatieproces. Dit verandert begin jaren '90, wanneer het migrantenbeleid een expliciet tweesporenbeleid wordt. Het is enerzijds een integratiebeleid/gelijkekansenbeleid, gericht op diegenen die zich omwille van etnische afkomst of zwakke socio-economische positie in een achterstandspositie bevinden – en anderzijds een

cultuurbeleid, gericht op emancipatie en participatie, ontwikkeling van de eigen identiteit en het groepsbewustzijn. Eind jaren '90 evolueert het migrantenbeleid naar een beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden en wordt de doelgroep van het beleid uitgebreid van migranten tot allochtonen, nieuwkomers, trekkende bevolkingsgroepen, erkende vluchtelingen en mensen zonder wettige verblijfsdocumenten. Deze evolutie is vandaag verder gezet naar een inburgerings- en diversiteitsbeleid. Hierbij is dit beleid niet enkel meer gericht op etnisch-culturele minderheden, maar op de gehele samenleving. Het Minderhedendecreet van 28 april 1998 staat centraal in deze evolutie. Een sleutelbegrip in dit decreet vormt 'inclusie'. Dit betekent dat alle ministers mee verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van het beleid en dat de bevoegde minister coördineert. Aparte, categoriale voorzieningen voor allochtonen worden afgebouwd. De bestaande voorzieningen en instellingen moeten zich maximaal voor etnisch-culturele minderheden openstellen.

Net zoals emancipatiedoelstellingen en gelijke kansen geïntegreerd dienen te worden binnen de verschillende beleidsdomeinen door de respectievelijke ministers, geldt dit dus ook voor het Vlaamse inburgerings- en diversiteitsbeleid. De verantwoordelijke minister – in casu Marino Keulen - waakt hierover en coördineert dit beleid op Vlaams regeeringsniveau. De uitwerking van het diversiteitsbeleid wordt ondersteund door de integratiediensten- en centra, die sedert het minderhedendecreet een duidelijker omliggende opdracht hebben. Hun categoriale basiswerk – zoals het inrichten van basiswelzijnswerk voor allochtone vrouwen – wordt afgebouwd en hun kernopdracht bestaat er voortaan uit om de lokale overheid bij te staan om een lokaal, inclusief minderhedenbeleid uit te voeren. Anderzijds dienen ze de doelgroep zo maximaal mogelijk te laten participeren aan het beleid. Dit wil zeggen dat de integratiesector intensief moet samenwerken met de respectievelijke allochtone gemeenschappen. Logischerwijs gebeurt dit met hun belangrijkste belangenbehartigers, de allochtone zelforganisaties. Verhoeven e.a. (2003) wijzen erop dat het ontbreken van richtlijnen hiervoor en de soevereiniteit van steden om deze samenwerking vrij in te vullen, leidt tot een grote variëteit tussen de steden. De invulling is volgens de onderzoekers sterk persoonsgebonden en afhankelijk van de lokale geschiedenis/ situatie. Dit blijkt zeker het geval voor de opname van gendergevoeligheid in de ontwikkeling van het stedelijke inburgerings- en diversiteitsbeleid³⁴ en hieruit voortvloeiend de ondersteuning van het allochtone vrouwenmiddenveld. Bovendien is er

³⁴ Interview Hilde Mariën, 14/05/2008

een overlap met de activiteiten van landelijke allochtonenfederaties, zodat het in realiteit niet steeds duidelijk is wie welke rol en verantwoordelijkheid op zich dient te nemen (Verhoeven e.a., 2003). Dit verschilt natuurlijk van stad tot stad. Veel wordt duidelijk in deel 1.3, waar het lokaal beleid naar allochtone zelforganisaties en in het bijzonder naar vrouwen toe voor de drie casussteden uit de doeken gedaan wordt.

Het minderhedendecreet stelt dat de doelgroep, naast de categoriale sector en de overheid, de derde pijler vormt in de realisatie van het minderhedenbeleid (Verhoeven e.a., 2003). Net zoals minister Kathleen Van Brempt, erkent ook minister van inburgering Marino Keulen het belang van het allochtone verenigingsleven in de emancipatie- en participatiebevordering van de doelgroep. In zijn beleidsnota 2004-2009³⁵ wijst hij op de potentieel cruciale rol van dit verenigingsleven in het bevorderen van het actief burgerschap van personen van diverse herkomst. De minister kent het allochtone verenigingsleven de potentiële rol van “zowel beleidsadviseur als van belangenbehartiger toe, waarbij het de achterban stimuleert en sensibiliseert om mee verantwoordelijkheid op te nemen voor een succesvolle emancipatie en samenleven in diversiteit”. Alhoewel het “beter betrekken van allochtone Vlamingen en hun verenigingen bij het beleid” één van de beloofde inspanningen voor etnisch-culturele minderheden in het beleidsdomein inburgering uitmaakt, slaagde minister Keulen er niet in om een structurele inspraak in zijn beleidsdomein te realiseren (Minderhedenforum, 2008). Wel belooft de minister in zijn beleidsnota om verenigingen die de emancipatie van mensen van diverse achtergrond bevorderen te responsabiliseren en te ondersteunen. In het kader hiervan, richtte hij vanaf 2006 de jaarlijkse projectoproep ‘gezocht: managers van diversiteit’ in, met een jaarlijks budget van € 5.000.000. Deze oproep doelt onder andere op allochtone verenigingen³⁶ en beoogt welomschreven, kortdurende projecten te financieren die de zelfredzaamheid van burgers van diverse herkomst verhogen en het samenleven in diversiteit bevorderen. In de oproep van 2006 behoorde het thema ‘Bijdragen tot de effectieve emancipatie van meisjes en vrouwen, én van jongens en mannen, met onder meer aandacht voor de man/vrouw verhoudingen’ tot de prioriteiten. In de oproep van 2008 is deze genderspecifieke prioriteit verdwenen. De noodzaak om een divers

³⁵ Beleidsnota Inburgering 2004-2009. Marino Keulen, Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Stedenbeleid, Wonen en Inburgering, p. 18

³⁶ Naast bewonersgroepen, verenigingen, bedrijven en private ondernemingen, openbare besturen en overheidsinstellingen.

doelpubliek te bereiken, maakt de oproep minder toegankelijk voor categoriale, etnisch homogene vrouwenverenigingen. In tegenstelling tot de sleutelrol die allochtone verenigingen in de realisatie van het minderhedenbeleid toebedeeld krijgen, genieten ze geen structurele ondersteuning van het beleidsdomein inburgering.

1.2.3 Sociaal-cultureel Volwassenenwerk

Sinds het decreet van 4 april 2003 betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk vallen de meeste allochtonenorganisaties onder deze noemer. Sociaal-cultureel werk tracht de ontplooiing en maatschappelijke participatie van mensen te bevorderen. Sociaal-culturele verenigingen hebben vier kernfuncties: 1) een gemeenschapsvormende functie, gericht op sociale cohesie en groepsvorming, 2) een culturele functie, gericht op een verhoogde cultuurparticipatie, 3) een maatschappelijke activeringsfunctie, gericht op het organiseren, stimuleren en begeleiden van maatschappelijke engagement en sociale actie, en 4) een educatieve functie, gericht op het organiseren en begeleiden van educatieve programma's³⁷. Deze functies hebben betrekking op culturele, educatieve en gemeenschapsvormende activiteiten en komen hoofdzakelijk tegemoet aan externe emancipatiedoelinden. Allochtone vrouwenzelforganisaties met laagdrempelige ontmoetingsactiviteiten en acties op het gebied van welzijn vallen bijgevolg niet onder sociaal-cultureel volwassenenwerk. Aangezien deze welzijnsacties door de hervorming van het minderhedenbeleid evenmin langer door de integratiesector worden opgenomen, ontstaat er een tekort aan structurele ondersteuning van het basiswelzijnswerk, iets waar vooral de zwakste op de sociale ladder behoefte aan hebben (veelal allochtone vrouwen).

Analoog aan de beleidsdomeinen gelijke kansen en inburgering, concretiseert het decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk de trend naar een inclusief beleid binnen het domein cultuur. Allochtone verenigingen kunnen niet langer bij aparte, categoriale diensten aankloppen, maar dienen zich onder de subsidiereglementering van autochtone sociaal-culturele verenigingen te scharen. De voornaamste implicatie is dat de rechtstreekse ondersteuning aan allochtone zelforganisaties vanuit cultuur wegvalt. Enkel de erkende, landelijke (allochtonen)federaties worden nog vanuit Vlaanderen ondersteund. Zij dienen op hun beurt hun aangesloten lidverenigingen te ondersteunen.

³⁷ Zie website Minderhedenforum, www.minderhedenforum.be

Lokale groepen hebben er dus voordeel bij om aan te sluiten bij een erkende en gesubsidieerde federatie. De meeste van de 14 tot op heden door de Vlaamse Gemeenschap erkende allochtone federaties³⁸ ontstonden op basis van een gemeenschappelijke etnisch-culturele achtergrond. Onder die federaties, tellen we in oorsprong twee Italiaanse, drie Marokkaanse, drie Turkse, één Latijns-Amerikaanse, één Afrikaanse, één Ghanese, en drie multiculturele federaties, waaronder één federatie van vrouwenorganisaties ("Federatie Wereldvrouwen"). Recent openden sommige federaties de deuren naar andere etnische groepen, wat in sommige gevallen aanleiding tot naamsveranderingen gaf.

De 14 allochtonenfederaties genieten van een overgangsmaatregel en krijgen tot 2011 de tijd om aan de criteria voor erkenning te voldoen. Niettegenstaande dat deze beleidsevolutie de verzelfstandiging en emancipatie van het allochtone middenveld beoogt, botsen de criteria – zoals reeds aangetoond – op verschillende weerstanden bij de doelgroep zelf. Zo blijken de meeste federaties moeilijk aan het spreidingscriterium te kunnen voldoen. Door de ongelijke concentratie van de verschillende etnische groepen over Vlaanderen, is het voor sommige federaties niet haalbaar om minstens vijftig werkende afdelingen of groepen, gespreid over minstens drie Vlaamse provincies - waarbij in elke provincie minstens tien aangesloten afdelingen of groepen actief zijn – bijeen te krijgen. Het behalen van deze criteria slorpt voor de meeste federaties veel tijd en energie. Bovendien worden de federaties vanuit tal van hoeken als de vertegenwoordigers van de allochtone gemeenschappen benaderd. Dit brengt Verhoeven e.a. (2003) in hun evaluatie van het minderhedenbeleid tot de conclusie dat de meeste federaties niet over voldoende mensen en middelen beschikken om aan hun kernopdracht – het ondersteunen van de lidverenigingen - te voldoen. De jonge leeftijd van het allochtone verenigingsleven zorgt er verder voor dat de federaties onvoldoende de kans kregen om zich te professionaliseren.

Met het decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk kunnen allochtone federaties wel een beroep doen op het Steunpunt voor Sociaal-cultureel Volwassenenwerk

³⁸ De meeste van deze zijn bij het Minderhedenforum aangesloten, maar niet allemaal (zoals de VOEM). Sommige bij het Minderhedenforum aangesloten federaties zijn dan weer niet door de Vlaamse Gemeenschap erkend en worden door alternatieve kanalen ondersteund. Het Forum telt 15 aangesloten allochtonenfederaties

("Socius"). In de beleidsnota Cultuur 2004-2009³⁹ stelt minister Bert Anciaux de uitbouw van sterk sociaal-culturele migrantenfederaties als expliciete doelstelling. Ten behoeve van de professionalisering van de allochtone federaties voorziet de minister een verhoging van de financiële middelen ten behoeve van professionalisering (sinds 2003) en een gericht vormingsaanbod voor middenkaders en bestuursvrijwilligers. Dit vormingstraject zou door het steunpunt ontwikkeld en aangeboden worden. Socius begeleidt de allochtonenfederaties op maat. Momenteel bestaat deze begeleiding hoofdzakelijk uit de voorbereiding van het fusieproces waar sommige federaties – die de erkenningscriteria moeilijk zullen halen in 2011 – tegenaan kijken. Socius organiseerde een vorming rond deze mogelijke fusie. In het najaar 2008 zullen de federaties over hun statuten en de manier waarop ze eventueel zullen samenwerken beslissen. Verder begeleidt Socius de allochtonenfederaties bij het opstellen van een beleidsplan. Terwijl de 30% professionaliseringssubsidie voorheen aan Vorming Training en Opleiding (VTO) werd besteed, gaat dit vanaf volgend jaar naar de betreffende beleidsplanning. Socius spitst zich in haar ondersteuning niet expliciet op gender toe.

1.3. Allochtone vrouwenverenigingen in Antwerpen, Genk & Gent: Beleidsvisie, voorzieningen en (subsidie)reglementering

In het minderhedendecreet van 28 april 1998 legt de Vlaamse Gemeenschap de verantwoordelijkheid voor de realisatie van het lokaal beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden bij de steden en gemeenten. Ze vertrouwt vijf functies toe aan de gemeentebesturen:

- 1) De realisatie van een inclusief minderhedenbeleid;
- 2) Het betrekken van doelgroepen bij het beleid;
- 3) Het organiseren van een onthaalbeleid voor anderstalige nieuwkomers;
- 4) De communicatie over het gevoerde beleid met de totale bevolking;
- 5) Het opnemen van de regiefunctie van het minderhedenbeleid.

³⁹ Beleidsnota Cultuur 2004-2009. Bert Anciaux, Vlaams minister van Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel, p. 39

Zoals reeds besproken, geeft de Vlaamse overheid geen richtlijnen over de manier waarop steden deze verantwoordelijkheden invullen en bestaat er een grote verscheidenheid in het stedelijke beleid naar allochtone (vrouwen)zelforganisaties toe. Een centrale hypothese in de voorliggende studie luidt dan ook dat het lokale beleid een impact heeft op de structuur, werking en knelpunten van allochtone vrouwenverenigingen. Om de onderzoeksresultaten in de drie casussteden beter te kaderen, bespreken we in wat volgt het beleid, de bestaande voorzieningen en de (subsidie)reglementering naar allochtone vrouwenverenigingen toe. Dit gebeurt hoofdzakelijk aan de hand van beleidsdocumenten. Deze volstaan dikwijls niet om het beleid kritisch te benaderen. Daarom worden deze bronnen met informatie uit diepte-interviews van bevoorrechte getuigen aangevuld. In deze paragraaf zetten we de analyse van het kwalitatieve veldwerk nog niet uiteen. Dit komt in hoofdstuk III aan bod, onder de vorm van citaten.

De aard en hoeveelheid beschikbare informatie verschilt van stad tot stad. Ook het beleid naar gender en allochtone verenigingen loopt uiteen. Dit maakt het moeilijk om het beleid van de drie steden ten opzichte van elkaar af te wegen. En dat is uiteindelijk ook niet de bedoeling. Dit luik tracht voor de drie steden aan te tonen welke beleidsvisie er rond allochtone (vrouwen)verenigingen leeft, welke specifieke ondersteuning er geboden wordt naar allochtone vrouwen en hun organisaties toe en welke subsidiereglementeringen er bestaan.

1.3.1 Antwerpen

Het stedelijke aanspreekpunt voor allochtone (vrouwen)verenigingen in Antwerpen is de Dienst Sociale Cohesie, die ontstond in oktober 2007 uit een fusie tussen de Dienst Emancipatie, de Armoedecel, de Integratiedienst en de Dienst Senioren. Bij de Dienst Sociale Cohesie worden door het "Team Verenigingen" verschillende subsidiefondsen voor doelgroepenverenigingen beheerd: interculturele verenigingen, seniorenverenigingen, verenigingen voor personen met een handicap en vrijwilligersverenigingen in de strijd tegen armoede. Tot op vandaag zijn de reglementen voor de bovenvermelde doelgroepenverenigingen onderling erg verschillend, omdat ze voortspuiten uit hun vroegere, specifieke dienst. Voor allochtonen was dit de Dienst Integratie (beter bekend als "DIA"). Bij deze vroegere DIA kunnen allochtone verenigingen – waaronder vrouwenverenigingen - financiële ondersteuning voor projecten of activiteiten aanvragen,

op voorwaarde dat ze erkend zijn door de stad Antwerpen. Deze erkenning dient jaarlijks vóór 1 april middels de nodige formulieren bij de Dienst Sociale Cohesie aangevraagd te worden. Het erkenningsdossier van een feitelijke vereniging geldt voor een periode van één jaar. Een vzw kan een erkenning krijgen voor drie jaar, mits jaarlijkse indiening van een financieel en inhoudelijk verslag. Alle erkende verenigingen – zowel feitelijke verenigingen als vzw's – kunnen activiteitensubsidies aanvragen. Deze zijn bedoeld om gerichte steun te bieden aan sensibiliserende en/of vormende sociaal-culturele activiteiten van verenigingen met het oog op emancipatie van de eigen achterban, het bevorderen van een positieve houding van bewoners tegenover de diversiteit in de stad en het stimuleren van ontmoeting en dialoog tussen verschillende bevolkingsgroepen. Deze subsidies schommelen tussen € 250 en € 750, al naargelang het om een feitelijke vereniging dan wel om een vzw gaat. Maximum 6 weken vóór de aanvang van de activiteit wordt de subsidie middels een aanvraagformulier ingediend. Binnen de maand na de activiteit bezorgt de vereniging een inhoudelijk en financieel eindverslag aan de Dienst Sociale Cohesie. Voor projectsubsidies komen enkel erkende vzw's in aanmerking. Projecten dienen zich te richten op het bevorderen van het samenleven in diversiteit. Prioriteit wordt gegeven aan projecten die de maatschappelijke participatie van alle Antwerpenaren versterken. Deze projecten kunnen vier keer per jaar aangevraagd worden middels een uitgebreid projectdossier en een financiële begroting voor het project. Ze kennen een looptijd van enkele weken tot een periode van maximum drie jaar, tijdens dewelke een tussentijdse evaluatie en een eindevaluatie worden ingediend.

De subsidiereglementen en de criteria verraden een impliciete visie van de stad Antwerpen op wat emancipatorisch werken is. De subsidies zijn er in de eerste plaats voor initiatieven die interculturele uitwisseling bevorderen, openstaan voor een divers publiek, Nederlands gebruiken tijdens de activiteit en de samenwerking met andere organisaties bevorderen. Ze ondersteunen met andere woorden in de eerste plaats externe emancipatie en staan in mindere mate open voor categoriale, laagdrempelige activiteiten binnen de eigen etnische groep. Gevestigde verenigingen, waarvan de leden reeds een eigen emancipatieproces doorliepen en samenwerking na-ijveren met andere groepen, krijgen bijgevolg voorrang. Niet enkel de aard van de openstaande oproepen, maar ook de hierboven beschreven administratieve procedures werken mogelijks drempelverhogend voor jonge zelforganisaties van hoofdzakelijk nieuwkomers of eerste generatie allochtone vrouwen.

Deze laatste opmerking is een vaak gehoorde kritiek op het overheersend projectmatige karakter van het hedendaagse verenigingsleven. Sociaal-culturele verenigingen hollen voortdurend achter projectsubsidies aan en missen de ruimte om een solide basiswerking uit te bouwen. Vooral minder slagkrachtige verenigingen zijn hier het eerste slachtoffer van. In de toekomst, met het nieuwe subsidiereglement voor doelgroepenverenigingen in 2009 om precies te zijn, voorziet de Dienst Sociale Cohesie daarom - in een poging tot onderlinge afstemming tussen de reglementen van de verschillende verenigingen - in een jaarlijkse werkingstoelage voor de algemene onkosten van doelgroepenverenigingen van maximum € 750 per jaar. Dit stuk structurele ondersteuning biedt verenigingen de kans om hun basis te versterken. Vooral allochtone vrouwenverenigingen worden disproportioneel geraakt door de exclusief projectmatige ondersteuning. Dit blijkt uit de genderverhouding van de projectindieners: Meer dan 85% van de aanvragen bij de vroegere DIA worden door een man ingediend. Met andere woorden: allochtone vrouwenverenigingen vinden hun weg amper naar het huidige ondersteuningsaanbod⁴⁰.

Anders dan in Gent en Genk, waar allochtone sociaal-culturele verenigingen in het kader van een inclusief beleid onder de dienst Cultuur vallen, blijven er in Antwerpen specifieke projectsubsidies voor allochtone verenigingen bestaan. Vóór de herstructurering van Sociale Zaken in 2007 bestond er onder de Emancipatiedienst ook een dergelijk categoriaal beleid naar vrouwen toe, maar deze dienst en de specifieke acties naar vrouwen gingen in de grotere structuur "Samenleven in diversiteit" op. Antwerpse allochtone verenigingen kunnen zoals in Gent en Genk terecht bij reguliere stadsdiensten zoals de jeugddienst, de cultuurdienst, de sportdienst, enzovoort, maar het categoriale aanbod blijft wel bestaan, iets wat Genk en Gent de laatste jaren zagen afnemen.

Op Antwerps niveau bestaat er weinig specifieke beleidsmatige ondersteuning van allochtone vrouwenverenigingen. Nochtans kwam deze nood de laatste jaren meerdere malen aan de oppervlakte⁴¹ en werd de behoefte aan beleidsmatige ondersteuning van het

⁴⁰ Interview Dienst Sociale Cohesie stad Antwerpen, 20/03/2008

⁴¹ Bijvoorbeeld: Studiedag "Vrouwen aan het woord" van het Platform Allochtone Vrouwen (PAV) en het SAMV (11 mei 2002), waar de behoefte aan een multicultureel vrouwenhuis werd geopperd; de vrouwenverenigingen aangesloten bij het PAV ijveren reeds jaren voor een Marokkaans vrouwenhuis; vorming van het Actiecomité "voor een herlancering van het emancipatiebeleid in Antwerpen" (2004), met één concrete eis: de oprichting van een multicultureel vrouwenhuis.

vrouwelijke allochtone middenveld erkend middels de inrichting van een “Haalbaarheidsstudie naar een vrouwenhuis voor de stad Antwerpen”⁴² door de toenmalige schepen voor informatie, communicatie, samenlevingsopbouw, emancipatie en sport Chantal Pauwels. Uiteindelijk is er vanuit het beleid weinig gehoor gegeven naar de noden resulterend uit deze studie en nam de aandacht voor allochtone vrouwen met het verdwijnen van de emancipatiedienst stelselmatig af.

Sinds kort komt de Dienst Sociale Cohesie aan deze lacune tegemoet door de projectmatige ondersteuning van een vrouwen netwerk dat groeit vanuit het Intercultureel Vrouwencentrum Antwerpen (IVCA). Binnen haar gebouwen wenst IVCA verschillende allochtone vrouwenverenigingen samen te brengen en hen te ondersteunen op gebied van infrastructuur, het organiseren van activiteiten en projecten, netwerkvorming, enzovoort. Ondanks de goede intenties van de stedelijke overheid, sluit het initiatief binnen IVCA niet aan op de noden van een groot aantal vrouwenverenigingen in het Antwerpse. Het is een intercultureel vrouwenhuis, wat de drempel naar verenigingen die categoriaal werken verhoogt. Verder verlaagt ook de locatie de toegankelijkheid van het huis. Vrouwen uit bijvoorbeeld Deurne, Borgerhout en Antwerpen Noord bewegen zich minder gemakkelijk naar Antwerpen Zuid. Verder kan het uitbouwen van een intercultureel vrouwenhuis vanuit een bestaande vrouwenwerking op weerstand botsen bij verenigingen om zich aan te sluiten, omdat men niet van een gelijkwaardige uitgangspositie vertrekt.

1.3.2 Genk

De stad Genk voert - net zoals Gent - een expliciet tweesporenbeleid, met aandacht voor zowel een inclusief als een categoriaal beleid. Daar waar allochtone verenigingen vroeger onder de Dienst Integratie ressorteerden, kwamen ze in het kader van een inclusief beleid en het Decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk onder de Dienst Cultuur terecht. Dit vanuit de optiek dat alle sociaal-culturele verenigingen – allochtone én autochtone verenigingen – over dezelfde rechten en plichten beschikken. Daarnaast blijft de Dienst Integratie waken over een gelijke kansenperspectief naar vrouwen – en specifiek naar allochtone vrouwen – toe. Allochtone vrouwenverenigingen genieten

⁴² Te raadplegen op http://www.antwerpen.be/docs/Stad/Bedrijven/Sociale_zaken/SZ_Emanc/VROUWENHUIS1.pdf

categoriale aandacht van de Dienst Integratie, in die zin dat ze extra ondersteund worden om op gelijke voet met andere sociaal-culturele verenigingen aan het Genkse verenigingsleven te participeren.

Conform aan een algemene trend in Vlaanderen, genieten (allochtone) sociaal-culturele verenigingen in Genk geen structurele ondersteuning. Ze kunnen enkel beroep doen op verschillende projectsubsidies van de Dienst Cultuur. Enkel de bij het Sociocultureel Forum (Cultuurraad) aangesloten verenigingen komen voor de beschikbare subsidies in aanmerking. Volgende subsidiemogelijkheden zijn voorhanden:

- 1) Afhankelijk van de omvang van de vereniging, een jaarlijkse basis (€80)- of activiteitentoeelage (€80 - €640), bedoeld ter ondersteuning van de dagelijkse, reguliere werking;
- 2) Een projecttoelage, die elke vereniging twee keer per jaar kan aanvragen. De maximale projecttoelage is €1000 per jaar, per vereniging;
- 3) Een vormingstoelage voor individuele verenigingsleden, gericht op bestuurskundige vaardigheden of rond het doel of thema van de vereniging;
- 4) Twee types subsidies die tegemoetkomen aan de infrastructurele noden van verenigingen. Voor grote infrastructuurwerken is subsidiëring tot 50% (max. €50.000) mogelijk. Voor kleinere werken of werken die leiden tot een onderdak voor meerdere sociaal-culturele verenigingen kan tot 70% (max. €50.000) subsidie bekomen worden;
- 5) Drie types subsidies die de kwaliteit van de bestaande sociaal-culturele infrastructuur verbeteren, namelijk een subsidie voor inbraakpreventie (max. €2.500), voor brandveiligheid (max. €5.000) en voor integrale toegankelijkheid voor personen met een handicap (max. €5.000);
- 6) Een subsidie voor de beheerders van sociaal-culturele infrastructuur om zo de betaalbaarheid voor het sociocultureel gebruik van lokale verenigingen te verbeteren.

Naast deze specifieke subsidies - die middels een standaard aanvraagformulier en eventueel met de nodige ondersteuning vanuit de Dienst Cultuur aan te vragen zijn - werden de huurvoorwaarden van de stedelijke culturele infrastructuur verlaagd.

De hoofdmotivatie achter dit inclusief beleid betreft het bevorderen van de interculturalisering. Niet de verschillen, maar de gemeenschappelijkheden tussen allochtone en autochtone verenigingen vormen het uitgangspunt binnen het huidige beleid. Eenzelfde beleid vergroot volgens de beleidsmakers de kans dat allochtone en autochtone verenigingen elkaar ontmoeten en samenwerken. Dit loopt in de realiteit niet

van een leien dakje. Autochtone en allochtone – vooral Turkse en Marokkaanse – vrouwenverenigingen leven dikwijls in uiteenlopende werelden. Autochtone vrouwenverenigingen organiseren doorgaans sociaal-culturele activiteiten, terwijl Marokkaanse/ Turkse verenigingen vaak met ontmoeting, recreatie en welzijnsthema's bezig zijn. Omwille van deze inhoudelijke verscheidenheid, spreekt het niet voor zich om beide types verenigingen achter één kar te spannen. Vaak neemt de samenwerking de vorm aan van “autochtone verenigingen organiseren een activiteit zoals een lezing en de Turkse/ Marokkaanse verenigingen zorgen voor de taart en koekjes”⁴³.

De medewerkers van de Dienst Integratie en de Dienst Cultuur geven aan dat de trend naar een inclusief beleid een natuurlijk proces voor de stad Genk is. Aangezien ongeveer de helft van het Genkse sociaal-cultureel verenigingsleven uit allochtonenverenigingen bestaat, dient het algemeen beleid deze groep logischerwijs in te sluiten. De medewerkers geven aan dat het in Genk geleidelijk aan gegroeid is, terwijl dit in andere steden meer abrupt, door het beleid werd opgelegd. Bovendien kan de stad – wegens de beperktere schaalgrootte in vergelijking met Gent of Antwerpen – meer direct en frequent contact onderhouden met haar verenigingen, wat toelaat om gediversifieerd binnen een inclusief beleid te werken. Genk heeft daarenboven een lange traditie van allochtoon verenigingsleven. Vijf van de veertien allochtonenfederaties hebben hun zetel in Limburg en putten actief uit de Genkse socioculturele vijver. De sterke positie van de federaties in Limburg biedt de stadsdiensten een sterke structurele partner. Actueel, met de erkenningsvoorwaarden waaraan federaties tegen 2011 moeten voldoen, dreigt Genk dit monopolie enigszins te verliezen.

Zowel de Dienst Cultuur als de Dienst Integratie onderhoudt informele contacten met het allochtone verenigingsleven. Ze brengen vaak een bezoek of participeren aan activiteiten om zo een vinger aan de pols te houden. Ook met een aantal vrouwenwerkingen binnen moskeeën werkte de stad Genk samen in het kader van projecten. De stad tracht een inhoudelijke relatie met de verenigingen op te bouwen. Ze willen niet enkel geldschieter zijn, maar op de hoogte van de activiteiten van het verenigingsleven blijven. Naast de informele contacten, bestaat er een formeel participatieorgaan: de Genkse Integratieraad. Deze stedelijke adviesraad volgt het lokale minderhedenbeleid op. Deze categoriale adviesraad heeft in de eerste plaats een signaalfunctie. Men poogt om de reguliere raden

⁴³ Interview Integratiedienst Stad Genk, 09/06/2008

- zoals bijvoorbeeld de Cultuurraad - zoveel mogelijk te interculturaliseren. De Integratieraad functioneert als een megafoon: men werkt inclusief; als er groepen uit de boot dreigen te vallen, dan neemt de integratieraad een signaalfunctie op. Het categoriale is een megafoon voor diegene die niet in het inclusieve zitten.

De specifieke ondersteuning van de Dienst Integratie naar allochtone vrouwenverenigingen toe bestaat in de eerste plaats uit de financiering van één voltijds personeelslid voor het intercultureel Vrouwenhuis in Winterslag. De Dienst Integratie biedt geen individuele ondersteuning van verenigingen bij het organiseren van activiteiten, maar stimuleert vooral de wisselwerking, uitwisseling en samenwerking van verschillende vrouwenwerkingen. Daarnaast geeft de stad Genk steun aan een stuurgroep 'Vrouwenwerk', waarin alle vrouwenorganisaties betrokken zijn. Deze stuurgroep is niet specifiek op allochtone vrouwen gericht. Het gaat om algemeen vrouwenwerk en interculturele activiteiten. Verder organiseert de Dienst Integratie jaarlijks het Vrouwenfeest, een groot evenement waar het vrouwelijke middenveld in Genk aan participeert.

1.3.3 Gent

Een belangrijke structuur op Gents niveau inzake allochtoon (vrouwen)middenveld, die veel zegt over de visie van het beleid op de rol en positie van allochtone verenigingen, is AGORA. AGORA⁴⁴ werd eind 2002 opgericht om de derde pijler van het minderhedenbeleid – de participatie van de doelgroep aan het beleid – beter uit te bouwen. Onder regie van de Stedelijke Integratiedienst werd geopteerd voor een overlegmodel waarin de belangrijkste vertegenwoordigers van de Gentse etnisch culturele gemeenschappen vertegenwoordigd zijn. AGORA bestaat daarom uit een partnership tussen de vier landelijke allochtonenfederaties die actief zijn in Gent (Federatie van Vooruitstrevende Verenigingen vzw⁴⁵, Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims vzw⁴⁶, Federatie van Zelforganisaties in Vlaanderen vzw⁴⁷, Federatie van Marokkaanse

⁴⁴ Zie <http://www.AGORA-gent.be>

⁴⁵ CDF vzw

⁴⁶ VOEM vzw

⁴⁷ FZOVL vzw

Verenigingen vzw⁴⁸), de stad Gent/ Integratiedienst, het stedelijk integratiecentrum Intercultureel Netwerk Gent vzw⁴⁹, OCMW Gent en Samenlevingsopbouw Gent vzw. AGORA is dus als het ware een intermediair tussen het middenveld en het beleid, en dit in twee richtingen: 1) Van de top naar de basis: AGORA wenst enerzijds het Gentse allochtone middenveld te versterken en te ondersteunen, daar de zelforganisaties waaruit dit middenveld bestaat sinds de herstructurering van het minderhedenbeleid van 1998 en het decreet op het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 2003 geen rechtstreekse ondersteuning vanuit de Vlaamse overheid meer krijgen (eerste strategische doelstelling AGORA); 2) Van de basis naar de top: AGORA beoogt anderzijds de betrokkenheid van dit middenveld en de doelgroep bij het stedelijk gebeuren en beleid te verhogen middels communicatie en participatie (tweede strategische doelstelling AGORA)⁵⁰. Dit evenwicht tussen de legitimering van het beleid en de belangenbehartiging van de doelgroep is vaak dansen op een slappe koord. De belangen van de overheid en van de doelgroep zijn immers frequent tegenstrijdig: verenigingen wensen zoveel mogelijk te verkrijgen, terwijl de overheid er een controlerende functie wenst op na te houden⁵¹.

Gender vormt – naast levensbeschouwing, onderwijs en werk – één van de prioritaire thema's waar AGORA rond werkt. In deze lijn ontwikkelt en ondersteunt AGORA specifieke initiatieven die de empowerment van allochtone vrouwen verhogen. Gaandeweg is de invulling daarvan echter gewijzigd. Bij de opstart in 2003, lanceerde AGORA een "Strategisch Project Vrouwen". Daarbij was het de bedoeling om enerzijds allochtone vrouwen zichtbaar te maken en een stem te geven in het beleid. Naast dit inclusief gericht aspect, poogde AGORA de zelforganisaties van allochtone vrouwen specifiek te ondersteunen. Parallel daaraan bestond het "Strategisch project Steunpunt allochtoon middenveld", dat instond voor een algemene ondersteuning van allochtone verenigingen. Dat was een beetje dubbel: de ondersteuning van allochtone vrouwenverenigingen werd zowel vanuit het Steunpunt als vanuit het Strategisch Project Vrouwen opgenomen. Het Strategisch Project Vrouwen is vandaag een "Programma Vrouwen" geworden, met twee duidelijke doelstellingen: in de eerste plaats de ondersteuning van het intercultureel

⁴⁸ FMV vzw

⁴⁹ ING vzw

⁵⁰ Beleidsnota AGORA 2008-2011, 'Inspraak, samenspraak, regenspraak'. Nota goedgekeurd door de stuurgroep AGORA dd. 07.11.07.

⁵¹ Conceptnota AGORA voor het betrekken van de doelgroep bij het beleid ('BDBB'). Gent, 10 februari 2004.

vrouwennetwerk "Oog in oog" - met aan de ene kant een ondersteuning van het netwerk zelf en aan de andere kant een ondersteuning van vrouwengroepen naar het netwerk toe; in de tweede plaats het ondersteunen van de acties van het SAMV op Gents niveau. AGORA heeft vandaag minder rechtsreeks contact met allochtone zelforganisaties. Het zijn vooral de federaties die de ondersteunende rol naar lokale zelforganisaties opnemen. Deze federaties krijgen op Gents niveau via beleidsvereenkomsten 4 voltijds equivalenten toegerust om hun ondersteunende rol goed te kunnen spelen, dat wil zeggen: lidverenigingen krachtig te ondersteunen en de betrokkenheid van lidverenigingen bij de acties van AGORA te maximaliseren. De ondersteuning van AGORA naar allochtone vrouwenverenigingen blijft, maar het moet wel passen binnen de thema's van AGORA en het kan enkel nog projectmatig. Dit roept dikwijls frustratie op bij de zelforganisaties: de opeenvolgende herstructureringen van AGORA leidden ertoe dat verenigingen niet goed begrijpen waar AGORA precies voor staat en waar ze kunnen aankloppen voor ondersteuning⁵².

De aandacht voor en ondersteuning van allochtone vrouwen en hun zelforganisaties krijgt in het leven van AGORA steeds minder aandacht. Terwijl voor het "Strategisch project Vrouwen" nog drie voltijds equivalenten gereserveerd bleven, werkt nu nog maar één halftijds personeelslid voor het "Programma Vrouwen". De ondersteuning van de zelforganisaties behoort nu meer tot de verantwoordelijkheid van de federaties, maar zoals reeds besproken, beschikken deze organen vaak over onvoldoende gendercompetenties. De afname van de gendergevoeligheid blijkt eveneens uit de samenstelling van de stuurgroep van AGORA. Terwijl de vorige vrouwelijke schepen van Sociale Zaken Martine De Regge eiste dat een derde van de stuurgroep uit vrouwen zou bestaan, verwacht de huidige schepen van Sociale Zaken Tom Balthazar dit niet langer. Vrouwen blijken zich niet gemakkelijk kandidaat te stellen voor de stuurgroep. Dit leidt ertoe dat de stimulans om specifiek rond allochtone vrouwen te werken afneemt. Ook in de beleidsnota etnisch-culturele minderheden van de komende legislatuur – die nu in ontwikkeling is – zullen (allochtone) vrouwen en hun noden nog amper aan bod komen⁵³.

Deze afname van de specifieke ondersteuning van allochtone vrouwen(verenigingen) vanuit AGORA gaat zij aan zij met een evolutie in de stedelijke subsidiereglementering die

⁵² Interview Rosheen Demaret, AGORA, 09/05/2008

⁵³ Interview Rebecca Vangestel, AGORA, 06/05/2008

ontmoedigende repercussies heeft op allochtone vrouwenverenigingen. In het kader van een geïntegreerd en integraal beleid wordt het allochtoon sociaal-cultureel verenigingsleven sinds 1 januari 2005 niet langer gereguleerd door een categoriaal gemeentelijk subsidiereglement van de Integratiedienst, maar wel via het algemeen subsidiereglement op sociaal-culturele verenigingen van het Departement Cultuur. Ze kunnen dus – net zoals alle andere sociaal-culturele verenigingen – enkel via het Departement Cultuur gesubsidieerd worden en dit op voorwaarde dat ze erkend zijn. Tegelijkertijd geeft de Integratiedienst informatie en biedt zij ondersteuning aan de verenigingen om deze aanvraagdossiers op te stellen. In de realiteit wordt deze laatste taak vooral op de federaties verhaald. Voor deze datum ondersteunde en subsidieerde de Integratiedienst het allochtone verenigingsleven via erkenningen, toekenning van basistoelagen en projectsubsidies. Allochtone (vrouwen)verenigingen konden in het verleden dus een structurele ondersteuning via een basistoelage verkrijgen, terwijl nu enkel nog projectsubsidies voorhanden zijn. De realiteit toont echter dat allochtone vrouwenverenigingen amper projecten aanvragen, wat iets zegt over de toegankelijkheid van de huidige subsidiereglementering voor de betreffende doelgroepverenigingen. Via het afzonderlijke subsidiereglement kon gemakkelijker op maat van allochtone verenigingen gewerkt worden. Nu is er één algemeen reglement naar zowel allochtone als autochtone sociaal-culturele verenigingen, terwijl allochtone verenigingen niet steeds over de kennis en capaciteiten beschikken om een subsidiedossier op te stellen. Naast deze overheveling van de specifieke subsidieregeling voor allochtonenverenigingen naar de reguliere stadsdiensten, blijft AGORA één type van projecten ondersteunen, namelijk netwerkprojecten. Hiermee wenst AGORA gezamenlijke projecten aan te moedigen, met als voorwaarde dat verschillende partners samenwerken en dit om cross-overbanden en de kwaliteit van het leven in etnisch-culturele diversiteit te stimuleren. Ondanks dat deze subsidiepot inspeelt op de behoefte aan flexibiliteit van verenigingen⁵⁴, blijven de toelatingsvoorwaarden en de administratieve procedures⁵⁵ weinig uitnodigend voor allochtone vrouwenverenigingen.

⁵⁴ Bijvoorbeeld: In principe kan iedereen een netwerkproject aangaan, zelf een individuele persoon. Voorwaarde is dat er minimaal twee samenwerkende partners zijn, waarvan één een interne partner van AGORA. Het kan gaan om een eenmalige samenwerking, rond een bepaald thema zonder dat er een vereniging hoeft gevormd te worden. De partners hebben geen voorafgaande erkenning nodig, iets wat bij de projectsubsidies van het Departement Cultuur bijvoorbeeld wel het geval is. Projectaanvragen kunnen het ganse jaar worden ingediend.

⁵⁵ Bijvoorbeeld: het op te stellen subsidiedossier, de in te dienen begroting, de behandelingstermijn van de aanvraag.

1.4. Huidige studie

De huidige studie focust zich op de structuur en werking van allochtone vrouwenverenigingen. Meer bepaald trachten we te achterhalen hoe lokale verenigingen de bestaande (beleids)structuren en voorzieningen ervaren en wat de mogelijke knelpunten in hun werking zijn. Het is een beleidsondersteunend onderzoek, gericht op het formuleren van zinvolle aanbevelingen op de Vlaamse beleidsdomeinen gelijke kansen, inburgering en cultuur. Met de inrichting van deze studie, wenst minister voor gelijke kansen Kathleen Van Brempt het vrouwelijke allochtone verenigingsleven in Vlaanderen nog beter te ondersteunen.

Zoals reeds vermeld, concentreert voorliggend onderzoek zich op drie etnische gemeenschappen: de Marokkaanse, de Turkse en de Russischtalige populatie. De Marokkaanse en Turkse gemeenschap vormen de omvangrijkste migrantenpopulaties in Vlaanderen en de snelst groeiende migrantengroep in Vlaanderen zijn Russisch sprekenden. Met het verruimen van de onderzoeksfocus van de traditioneel bestudeerde groepen naar relatief nieuwe migranten en migratiestromen, pogen we recht te doen aan de rijke diversiteit binnen het vrouwelijke allochtone verenigingsleven in Vlaanderen. Russischtalige verenigingen verschillen naar structuur en werking van Turkse en Marokkaanse verenigingen. Bovendien bevinden de geselecteerde groepen zich in een andere fase met betrekking tot de ontwikkeling van het middenveld. Ook dit kan interessant vergelijkingsmateriaal opleveren.

Binnen het lappendeken aan vrouwenwerkingen in Vlaanderen en omwille van de toenemende diversificatie, is het belangrijk om de doelgroep van dit onderzoek duidelijk af te bakenen. We kiezen ervoor om ons te beperken tot vzw's of feitelijke vrouwenverenigingen, aangesloten bij één van de veertien landelijke allochtonenfederaties en vanuit de gemeenschap zelf gegroeid. Deze verenigingen vallen onder de noemer "sociaal-culturele verenigingen", zoals bedoeld in het decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Daarnaast concentreren we ons op religieuze vrouwenwerkingen binnen moskeeën. Deze afbakening dringt zich in de eerste plaats om pragmatische redenen op. Binnen het korte tijdsbestek van het huidige onderzoek, zijn de formele, bij federaties aangesloten verenigingen het meest zichtbaar en bereikbaar. Vanuit verschillende hoeken (onder andere het SAMV) luidt de bevinding

dat de dynamiek binnen dit formele vrouwelijke verenigingscircuit de laatste jaren afneemt. In voorliggende studie trachten we deze bevinding wetenschappelijk te doorgronden. Een zicht op het functioneren en disfunctioneren binnen het formele verenigingsleven is belangrijk, aangezien het beleid hier – indien nodig - kan bijsturen. Daarnaast is het belangrijk om te zien wat er zich naast het formele circuit afspeelt, temeer omwille van de observatie dat daar de dynamiek toeneemt. Verklaringen hiervoor kunnen eventueel wijzen op een mismatch tussen de bestaande voorzieningen en allochtone vrouwenverenigingen, waardoor zich in de rand van het formele circuit alternatieve organisatievormen ontwikkelen. Omwille van het toenemend belang van religieuze vrouwenwerkingen binnen de Marokkaanse en Turkse gemeenschappen, nemen we dit type “informele” vrouwenwerkingen onder de loep. Islam als emancipatorisch kader blijkt aan belang toe te nemen voor moslima’s in het Westen en vrouwen gaan in toenemende mate hun plaats binnen het moskeegebeuren opeisen. Ondanks deze stijgende relevantie, is over vrouwenwerkingen in Maghrebijnse en Turkse moskeeën in Vlaanderen amper wetenschappelijke onderzoeksevidentie voorhanden. Deze studie beoogt daarom een eerste exploratie van dit terrein. De afbakening van onze doelgroep betekent niet dat we bevindingen rond andere initiatieven – zoals vrouwenwerkingen binnen integratiediensten en flexibele samenwerkingsverbanden zoals de BOEH⁵⁶-actiegroep – buiten beschouwing laten. Tijdens het onderzoek bleek een strikte afbakening binnen het landschap aan allochtone vrouwenverenigingen niet evident. Verenigingen wijzigen dikwijls van statuten, vloeien in elkaar over, houden op te bestaan en variëren in de mate van actief zijn over de tijd heen. Toch is een welbepaalde focus noodzakelijk.

Omwille van de veronderstelde impact van het lokale, stedelijke beleid op de structuur en werking van allochtone vrouwenverenigingen, voeren we het onderzoek in drie casussteden: Gent, Antwerpen en Genk. De drie steden zijn van in het begin van de migratiegeschiedenis naar Vlaanderen een belangrijke trekpleister voor migranten. Met de selectie van deze drie steden, beslaan we drie provincies: Antwerpen, Limburg en Oost-Vlaanderen. De drie steden verschillen in schaalgrootte, in de mate waarin allochtonenfederaties vertegenwoordigd zijn, in de lokale invulling van het minderheden- en diversiteitsbeleid en in de mate van gendergevoeligheid van het gevoerde beleid. In elke stad wordt een vergelijkbare kwalitatieve onderzoeksprocedure doorlopen, waaraan

⁵⁶ Baas Over Eigen Hoofddoek, actiegroep ontstaan naar aanleiding van het hoofddoekenverbod

een aantal vrouwenverenigingen, lokaal overheidspersoneel en een aantal bevoorrechte getuigen deelnemen. Het volgende hoofdstuk gaat dieper op de gehanteerde methodologie in.

2. Methodologie

In de drie steden wordt een gelijkaardige kwalitatieve onderzoeksmethodologie gehanteerd, teneinde een vergelijking tussen de drie steden mogelijk te maken. In elke stad staan een groepsgesprek met Marokkaanse en Turkse vrouwenverenigingen en een aantal aanvullende diepte-interviews met bevoorrechte getuigen op het programma. Het groepsgesprek met Russischtalige verenigingen vindt enkel in Antwerpen plaats. Uit voorgaand onderzoek en op basis van expertise van de klankbordgroep van dit project, weten we dat het Marokkaanse en Turkse verenigingsleven binnen de drie steden representatief is. Een parallel groepsgesprek in zowel Antwerpen, Genk en Gent kan bijgevolg zinvol vergelijkingsmateriaal opleveren. Over het Russischtalige verenigingsleven is tot op heden amper onderzoeksevidentie voorhanden. De federatie van Russischtalige verenigingen, het Russischtalig platform “Solidariteit”, heeft haar zetel in Antwerpen en rekruteert hoofdzakelijk daar haar lidverenigingen. Deze vaststelling brengt ons tot het inrichten van één groepsgesprek met Russischtalige verenigingen in Antwerpen.

Aan elk groepsgesprek nemen een vijftal vertegenwoordigers van vrouwenverenigingen deel. Een aantal bevoorrechte getuigen geeft aan meer verenigingen uit te nodigen, aangezien de opkomst voor deelname aan een wetenschappelijk onderzoek doorgaans laag ligt bij vrouwenverenigingen. Teneinde de participatie te verhogen, rekruteren we onze respondenten via de federaties waarbij ze zijn aangesloten en laten we de keuze voor locatie en tijdstip van het gesprek over aan de verenigingen zelf. Eveneens benadrukken we het belang van de deelname aan het onderzoek voor de toekomstige werking van de vereniging. Een groepsgesprek verloopt als een open gesprek, waarbij de interviewer een vraag stelt en de respondenten hun mening geven. In elk groepsgesprek worden een vijftal dergelijke open vragen gesteld. Teneinde de vergelijkbaarheid tussen de gesprekken mogelijk te maken, wordt gebruik gemaakt van een interviewgids. Er bestaan geen goede of foute antwoorden. Het is belangrijk dat de deelnemers in een open, ongedwongen atmosfeer hun opinie kunnen geven en met elkaar in discussie kunnen treden. De interviewer neemt hierbij de rol op van moderator. Het gesprek wordt door een korte voorstellingsronde voorafgegaan. Elke sessie duurt ongeveer een tweetal uur. De

groepsgesprekken worden met een digitaal opnametoestel geregistreerd en nadien integraal getranscribeerd.

De diepte-interviews met bevoorrechte getuigen bieden aanvullende informatie op de groepsgesprekken. Ze geven enerzijds het woord aan belanghebbenden bij het huidige onderzoek die niet in de groepsgesprekken aan bod komen, zoals personeel van de stedelijke administraties en beleidsmakers. Anderzijds lenen ze de ruimte aan respondenten voor wie een groepsgesprek té hoogdrempelig is. Gezien de moeilijke bereikbaarheid van vrouwenwerkingen binnen moskeeën, besluiten we voor deze werkingen één diepte-interview te organiseren. Gezien de uiteenlopende expertise en bagage van de bevoorrechte getuigen, kan niet met eenzelfde topiclijst gewerkt worden. Voor elk diepte-interview worden bijgevolg vragen voorbereid, in overeenstemming met de achtergrond van de respondent. Elk diepte-interview neemt ongeveer een uur in beslag. De interviews worden digitaal geregistreerd. Sommige interviews worden volledig getranscribeerd. Voor andere volstaat een samenvatting.

De exploratieve aard van het onderzoek noopt tot een kwalitatieve onderzoeksmethodologie. Ook de aard van de onderzoeksvragen maakt van de kwalitatieve benadering de meest aangewezen methode. We wensen een zicht te krijgen op de ervaren noden en knelpunten van vrouwenverenigingen. Groepsgesprekken en diepte-interviews leiden in dit geval tot meer diepgaand en genuanceerd onderzoeksmateriaal. Bovendien is deze methode voor de door ons bestudeerde onderzoekspopulatie beter geschikt dan bijvoorbeeld een schriftelijke enquête. Onderzoek bij etnische minderheden leert dat de vragen in kwantitatief surveyonderzoek dikwijls verkeerd begrepen worden. Een diepte-interview of een groepsgesprek biedt de respondent de mogelijkheid om verduidelijking te vragen en om de antwoorden in de eigen woorden te formuleren.

Het initieel vooropgestelde veldwerk - bestaande uit vier groepsgesprekken (3 met Turkse/ Marokkaanse en één met Russischtalige) en een zestal diepte-interviews - werd gedurende de looptijd van het onderzoek uitgebreid. Gaandeweg werd duidelijk dat de vooropgestelde methodologie en omvang van het veldwerk tot beperkte en weinig betrouwbare onderzoeksresultaten zou leiden. De gehanteerde procedure voor de organisatie van de groepsgesprekken vereiste een vooronderzoek. Teneinde de representativiteit van de onderzoeksbevindingen te verhogen, wensen we per groepsgesprek verenigingen van meerdere federaties te betrekken. Elke federatie heeft

een eigen ideologie en ondersteuningsaanbod. Verenigingen van slechts één federatie in een gesprek betrekken zou derhalve de onderzoeksresultaten kleuren. Gezien de ongelijke vertegenwoordiging van de 14 allochtonenfederaties in de verschillende provincies, selecteren we in elke regio de twee omvangrijkste federaties. Zij nemen deel aan een diepte-interview en verlenen hun medewerking voor de organisatie van de groepsgesprekken. In Antwerpen zijn dat de Unie van Turkse Verenigingen en de Federatie van Marokkaanse Verenigingen; in Gent de Federatie van Zelforganisaties in Vlaanderen en de Federatie van Vooruitstrevende Verenigingen. Voor de stad Genk neemt de Dienst Integratie de organisatie van het groepsgesprek voor haar rekening. De grote afstand tot Genk, de relatieve non-vertrouwdheid met het Genkse verenigingsleven en de goede contacten van de Dienst Integratie met de allochtone verenigingen in Genk maken dit tot een meer geschikte aanpak. Gezien de centrale veronderstelling dat het lokale beleid een impact sorteert op de werking en structuur van allochtone vrouwenverenigingen, dient de lokale (beleids)context binnen deze drie steden zo goed mogelijk in beeld gebracht te worden. Hiertoe voeren we in de drie steden diepte-interviews met personeelsleden uit de categoriale sector, de stedelijke administratie en beleidsmakers. Dan worden er nog een aantal bijkomende bevoorrechte getuigen geselecteerd, omwille van hun specifieke expertise rond allochtone vrouwenwerkingen. Dit brengt het totaal op een 25-tal gesprekken. Onderstaande tabel geeft een samenvatting van het gevoerde veldwerk weer, met aanduiding van de naam respondent, de organisatie of instantie waartoe die behoort en de datum van het groepsgesprek dan wel diepte-interview. Het volgende hoofdstuk gaat in op de resultaten van het gevoerde veldwerk.

Tabel 1: Overzicht van de diepte-interviews en groepsgesprekken

Nummer	Wat?	Wie?	Wanneer?
I1	Minderhedenforum	Joke Vanreppelen & Poli Roumeliotis	25/01/2008
I2	FZOVL (Federatie van Zelforganisaties Vlaanderen)	Tine Devaere	29/01/2008

Nummer	Wat?	Wie?	Wanneer?
I3	SAMV	Judith Perneel	01/02/2008
I4	Federatie Marokkaanse Verenigingen (PAV)	Saida El Fekri	11/02/2008
I5	Vormingplus: Project KOHINOOR	Tania Lens	20/03/2008
I6	Dienst Sociale Cohesie Antwerpen	Judith Vinck & Hilde Van Dyck	20/03/2008
I7	CDF (Federatie van Vooruitstrevende Verenigingen)	Arent Meirhaeghe & Yilmas Kocak	28/03/2008
I8	Integratiedienst Gent	Zeynep Göktepe	31/03/2008
I9	Platform van Russischsprekenden "Solidariteit"	Galina Matushina & Goelnara Chainoes	31/03/2008
I10	Turkse Unie België	Saban Gök	09/04/2008
I11	Doctoraat moskeeën in Gent	Meryem Kanmaz	13/04/2008
I12	VOEM Antwerpen	Mina Chebaa	25/04/2008

Nummer	Wat?	Wie?	Wanneer?
I13	AGORA Gent (beleid)	Rebecca Vangestel & Krist Poffyn	06/05/2008
I14	Unie van Turkse verenigingen	Cennet Cadir	08/05/2008
I15	AGORA (Thema Vrouwen)	Rosheen Demaret	09/05/2008
I16	Voormalig coördinator Casablanca en auteur visietekst "vrouwen in de minderhedensector", naar aanleiding herstructurering minderhedenbeleid	Hilde Mariën	14/05/2008
I17	Posküder meisjeswerking (FZOVL)	Senay Durgun	15/05/2008
I18	GKD Banierstraat (CDF)	Ontbijtmoment. Deelnemers: 4	19/05/2008
I19	Nakhla (FMV)	Zohra Bousharafat	27/05/2008
I20	Sociaal kunstproject over en met Turkse vrouwen rond Gent Dampoort	Zehra Karademir	28/05/2008
I21	Groepsgesprek Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen van PAV & UTV	Deelnemers: 4	29/05/2008

Nummer	Wat?	Wie?	Wanneer?
I22	Groepsgesprek Russischtaligen	Deelnemers: 6	05/06/2008
I23	Integratiedienst en Dienst Cultuur stad Genk	Bieke Vancraeynest & Gert Philippeth	09/06/2008
I24	Groepsgesprek Vrouwencentrum Winterslag	Deelnemers: 4	09/06/2008
I25	Vrouwenwerking Turkse moskee Kazemattenstraat	Deelnemers: 2	10/06/2008

3. Resultaten

Dit hoofdstuk biedt een neerslag van de resultaten van het veldwerk. De bevindingen worden apart voor Turkse en Marokkaanse verenigingen enerzijds en Russischtalige verenigingen anderzijds gepresenteerd. Bij de Marokkaanse en Turkse vrouwenverenigingen maken we een onderscheid tussen sociaal-culturele verenigingen en vrouwenwerkingen binnen moskeeën.

Voor de Turkse, Marokkaanse en Russischtalige gemeenschappen geven drie types van actoren hun visie op de manier waarop lokale allochtone vrouwenzelforganisaties de bestaande Vlaamse en lokale beleidsstructuren ervaren: vertegenwoordigsters van vrouwenverenigingen zelf, de omvangrijkste allochtone federaties binnen Antwerpen, Gent en Genk en medewerkers van de categoriale sector in de drie geselecteerde steden (voornamelijk medewerkers van de integratiediensten). Daarnaast komen een aantal bevoorrechte getuigen aan het woord⁵⁷. We sluiten zo dicht mogelijk bij het verhaal van de respondenten aan. Het gebruik van interviewcitaten ondersteunt deze doelstelling.

Elk citaat eindigt met de volgende code: (Ii; I of G; M, T, R of B). (Ii) geeft het interviewnummer weer. Het overzicht van de interviews bevindt zich in hoofdstuk 2. De middelste code duidt aan of het om een diepte-interview (I) dan wel een groepsgesprek gaat (G). De derde en laatste code vertelt iets meer over de etnische achtergrond van de respondent: Turks (T), Marokkaans (M) of Russischtalig (R); als het om een bevoorrechte getuige gaat, wordt dit met een (B) aangeduid.

⁵⁷ Voor een overzicht: zie hoofdstuk II

3.1. Turkse en Marokkaanse sociaal-culturele vrouwenverenigingen

3.1.1 Een verminderde dynamiek van Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen: visie van zelforganisaties, federaties en enkele bevoorrechte getuigen

Een overkoepelende bevinding, betreft het moeilijke overlevingsklimaat voor Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen. Zowel in Gent, Antwerpen en Genk rapporteren vrouwenverenigingen vandaag moeilijker het hoofd boven water te kunnen houden dan vroeger.

“X1: Het is te hopen dat het een beetje beter wordt, ook met de resultaten van het onderzoek want nu is het echt heel moeilijk. Als je dingen wilt organiseren moet je ook middelen hebben en infrastructuur. Infrastructuur hebben wij helemaal niet en als je minder geld krijgt... (...) Het wordt altijd moeilijker, de wetten worden strenger” (I21;G;M)

“Ze maken nu alles moeilijker hé dan vroeger. Zoveel papierwerk. Natuurlijk bij verantwoordelijkheid komt er veel kijken hé. Maar al die dingen schrijven geeft problemen. Maar nu vragen ze meer dan vroeger, meer details, kijken, ze betalen niet alles als we vergelijken met vroeger hé. Alles is moeilijker natuurlijk hé. Nu zeggen ze ‘dat betalen we niet’ (...) Vroeger wel, dat was beter. Ze vragen héél veel qua administratief, papierwerk. En dat is moeilijk voor ons, wij begrijpen niet altijd waarom zoveel vragen. Dat geeft een probleem voor ons” (I18;G;T)

De voormalige coördinator van het SAMV en vrouwenverenigingen wijzen op het wegvallen van de structurele ondersteuning vanuit de integratiesector als de belangrijkste oorzaak voor een verminderde dynamiek binnen het allochtone vrouwenmiddenveld. Vóór de herstructurering van het minderhedenbeleid werden allochtone (vrouwen)verenigingen rechtstreeks ondersteund vanuit Welzijn, ofwel vanuit Cultuur al naargelang het soort activiteiten (integratie respectievelijk sociaal-culturele activiteiten). Daarenboven

verdween met de herstructurering van de sociaal-culturele sector ook de rechtstreekse ondersteuning vanuit de culturele sector. Binnen beide sectoren observeren we een overgang naar een inclusief beleid, waarbij allochtone verenigingen aan dezelfde rechten en plichten als de autochtone sociaal-culturele verenigingen onderworpen worden. Veel verenigingen blijken niet klaar voor deze overgang.

“De impact van het minderhedendecreet in '98, dat pas zijn uitvoering kreeg in 2000, heeft er eigenlijk voor gezorgd dat voor een stuk de dynamiek bij veel lokale vrouwengroepen voor een stuk een halt is toegeroepen omwille van de discussie tussen twee beleidsdomeinen: van bovenuit een stuk gestuurd naar wie de ondersteuning moet gaan, van wat moet het minderhedenbeleid doen en wat moet volkswontwikkeling doen? Dat heeft voor veel vrouwengroepen een nefaste impact gehad. We hebben in 2000 een rondvraag gedaan bij de toenmalige actieve vrouwenverenigingen en het bleek dat er op toen moment een heel terechte schrik was voor het wegvallen van de ondersteuning. Zeker door het discours van 'vrouwenorganisaties moeten verzelfstandigen, moeten zich tot het geheel van volkswontwikkeling en tot het geheel van landelijke organisaties en zelforganisaties ten volle gaan behoren en eigenlijk zich een stuk losscheuren van heel de minderhedensector. (...) We hebben gezien dat dat er in de praktijk toe geleid heeft dat vele vrouwengroepen zonder ondersteuning, zonder lokaal, zonder alle praktische en logistieke zaken eigenlijk kwamen te staan omwille van het feit dat gezegd werd 'nu moeten jullie het maar zelf doen'. Dus dat heeft eigenlijk een heel nefaste impact gehad” (I3;I;B)

Zoals beschreven in hoofdstuk 1, evolueerden de subsidiereglementeringen voor allochtone verenigingen in Antwerpen, Gent en Genk van een gewaarborgde financiering middels een jaarlijkse basistoelage naar een projectfinancieringssysteem. De toegang tot projectsubsidies blijkt té hoogdrempelig, zo blijkt uit verschillende interviews. Een medewerker van de allochtone federatie CDF – met een goed zicht op de noden en knelpunten van de aangesloten vrouwenverenigingen – geeft aan dat het projectmatig werken de grootste uitdaging vormt voor allochtone vrouwenverenigingen:

“De eisen voor subsidiedossiers en dergelijke zijn heel hoog en er staat weinig tegenover. Vroeger was er een basistoelage per erkende vereniging, dus een structurele ondersteuning. Toen kreeg elke vereniging ongeveer 100.000 bef. per

jaar. Een drietal jaar geleden is dit afgeschaft. Grootste knelpunt is financieel. Maar ook de administratieve rompslomp voor het aanvragen van subsidies. Al die paperassen zijn niet menselijk voor verenigingen.” (I7;I;B)

De geïnterviewde Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen halen verschillende pijnpunten van projectsubsidies aan. Subsidies worden zowel aangeboden op lokaal, als op provinciaal, Vlaams of federaal niveau. Ook binnen de private sector bestaan tal van mogelijkheden. Vrouwenverenigingen – in het bijzonder de piepjonge en/of de verenigingen gericht op sociaal kwetsbare groepen - vinden amper hun weg doorheen het complexe netwerk van subsidiekanalen.

“Ik weet dat er heel veel is, dat er heel veel te doen is, dat we veel kanalen kunnen aanspreken, maar “hallo?”, echt waar! “En heb je daar al geprobeerd” en “heb je daar al geprobeerd?”, en ik denk “oei”. Ik heb nu een subsidie aangevraagd bij de monniken hé, Trapisten van Westmalle. (lacht) om een bus te vragen voor mijn weekend en het zal er nog doorkomen ook! Ik wil maar zeggen dat er heel veel bestaat, maar dat het dikwijls niet toegankelijk is! En ik heb al jaren expertise, maar voor nieuwe verenigingen... dan is het helemaal een chaos, echt waar!” (I12;I;M)

Eens zich een weg gebaad door de geschikte subsidiekanalen, botsen vrouwenverenigingen op een volgende barrière: het voorbereiden van een projectdossier, en de administratieve rompslomp bij de uitvoering en opvolging van een project.

“Want het is niet alleen een dossier indienen, het is ook het project uitvoeren, het verslag erna. En we geven dat wel door maar veel reactie krijg je niet hé. Het is veel te veel administratie en niemand neemt die verantwoordelijkheid op. Het zijn er maar enkelen en dat zijn echt de sterke verenigingen die er gebruik van maken.” (I24;G;B)

“Ik vind ook niet altijd de juiste woorden; de manier waarop ik het uitleg kan je professioneler uitleggen, met universitaire termen, dat klinkt natuurlijk altijd veel chicker, maar dat kunnen wij niet altijd! Dat heeft ook te maken met uw opleiding en zo en als wij geen hoge opleiding hebben genoten...” (I12;I;M)

In Antwerpen bijvoorbeeld is een jaarlijkse erkenning een noodzakelijke voorwaarde voor het aanvragen van een activiteitensubsidie van maximum €750 bij de Dienst Sociale Cohesie. Wil een vereniging een projectsubsidie bekomen, dan dient zij een vzw te zijn. De administratieve verantwoordelijkheden staan volgens sommige respondenten niet in verhouding tot de omvang van de financiële tegemoetkoming:

R: Want ik ben nu nog altijd een feitelijke vereniging. Ik ben geen vzw. Dus voor projecten kom ik sowieso niet in aanmerking. Ik heb het ook nog niet gedaan. Maar eenmalige activiteiten hebben wij vroeger wel gedaan. Maar dat administratieve is zo vermoeiend voor dat klein beetje geld dat je krijgt. Wij hebben vroeger gepleit voor meer geld, wij hebben veel dossiers, wij hebben ook veel volk, en wij krijgen €700 per activiteit beloofd. Maar dat is dus nooit geweest. Wij kregen altijd maar 300, of 200.

I: dus dat werd beloofd en dat werd dan niet...

R: Ja, dus dat werd beloofd, voor een activiteit krijg je €700, maar dat hebben wij nooit gehad. Daarmee, het is heel moeilijk om iets te blijven organiseren als je maar 200 of 300 euro krijgt. Daarmee heb ik gezegd 'ik doe dat niet meer'.

I: dus nu vraag je geen erkenning meer aan?

R: Jawel, ik heb een erkenning. Dat doe ik jaarlijks, maar ik vraag geen activiteiten meer aan.” (I21;G;M)

Niettegenstaande dat alle allochtone verenigingen problemen ervaren met projectmatig werken, levert deze vorm van ondersteuning vooral problemen op voor vrouwenverenigingen. Vrouwenverenigingen blijken heel impulsief te zijn, doen volgens onze respondenten meer dan mannenverenigingen, maar zijn minder sterk in het zich formeel organiseren en zich inpassen in bureaucratische, officiële procedures. Zo blijkt onder andere het behalen van deadlines van projectoproepen een knelpunt voor vrouwenverenigingen. Toch merkt Tine Devaere van de allochtone federatie FZOVL een evolutie bij de aangesloten vrouwenverenigingen:

“Ik werk nu 6 jaar voor FZOVL en neem wel een evolutie waar bij Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen. Terwijl ik in het begin helemaal geen contact had met vrouwengroepen, is dat nu veel intensiever. Vroeger vonden die verenigingen hun weg niet naar FZOVL. Ze werkten heel kort op de bal, heel impulsief en weinig planmatig. Wat er in hun hoofd opkwam, deden ze. Als ze

bijvoorbeeld op dinsdag zeiden “zaterdag willen we een groot feest organiseren” en ze konden een zaal vinden, dan is het mogelijk dat ze tegen de zaterdag alles georganiseerd krijgen en dat er 300 man op afkomt. Bij mannenverenigingen moeten ze erover praten, en nog eens praten. Bij vrouwenverenigingen is het echt doen. Een nadelig gevolg hiervan is de zichtbaarheid. Ze zijn zeer impulsief, gebruiken geen affiches, houden geen verslagen bij, naar de administratie toe is dit heel moeilijk om subsidies aan te vragen. Ze spreken af, maar maken geen verslagen, houden geen papierkes bij, etcetera. Dit is geleidelijk aan aan het veranderen. Er is een bewustwordingsproces dat ze zonder geld niets kunnen doen.” (I2;I;B)

Een symptoom voor de relatieve ontoegankelijkheid van projectsubsidies voor allochtone vrouwenverenigingen betreft de sekseratio van de ingediende projecten. Zowel in Genk, Gent en Antwerpen sijpelen projecten van vrouwenverenigingen maar met mondjesmaat naar de bevoegde subsidie-instanties door⁵⁸:

X1: En bij ons op de stadsdienst, de aanvraag voor impulsfonds, dat is vooral voor mannenverenigingen. Verenigingen die lokalen vragen dikwijls, voor verbouwingen voor lokalen...

X2: inhoudelijk is het ook moeilijk hé want ze vragen heel specifieke...

X1: als je inhoudelijke subsidies wilt, zoals je zegt: die drempel is veel te hoog. (I24;G;B)

“Vrouwen maken daar heel weinig gebruik van, van de subsidiemogelijkheden binnen de stad. Er is een taalbarrière en het invullen van de formulieren is drempelverhogend. Het is wel te begrijpen dat dat moet, maar het maakt dat mensen niet altijd de knowhow hebben om dat in te vullen.” (I13;I;B)

“Maar het feit op zich, dat je gemakkelijk kan stellen, dat 85%, maar ik schat meer, van de mensen die hier komen vanuit de verenigingen, dat het allemaal mannen zijn. En ook als je kijkt van welke projecten die er doorgaan, dan wordt dat eigenlijk altijd gedragen door mannen.” (I6;I;B)

⁵⁸ Citaten in die volgorde gepresenteerd: 1) integratiedienst Genk, 2) integratiedienst Gent en 3) integratiedienst Antwerpen

Naast het projectmatig werken, halen vrouwenverenigingen het gebrek aan professionele ondersteuning als een verklaring voor een verminderde dynamiek binnen het allochtone vrouwenmiddenveld aan. Zoals de voormalige coördinator van het SAMV hierboven argumenteert, poogt men met de shift naar een inclusief beleid binnen de minderheden- en culturele sector om allochtone zelforganisaties aan dezelfde voorwaarden als autochtone sociaal-culturele verenigingen te onderwerpen. Met de loskoppeling van het allochtone verenigingsleven van de minderhedensector beoogt men een emancipatie van dit middenveld en een gelijkenschakeling met autochtone verenigingen. De ondersteuning vanuit de minderhedensector wordt naar de allochtone federaties overgeheveld. In de praktijk blijken het merendeel van de allochtone vrouwenzelforganisaties en allochtone federaties echter niet klaar voor deze overgang. Zeker de sociaal meest kwetsbare vrouwen blijken niet capabel om zichzelf te organiseren en emancipatorische werkingen uit te bouwen volgens de eisen van de bestaande structuren. De voormalige coördinator van het vrouwenhuis Casablanca en tevens auteur van de visietekst “vrouwen in de minderhedensector”⁵⁹ getuigt:

“Niet elke vrouw of elke persoon tout court kan dat voor zichzelf, zit in de positie waarin hij of zij een vereniging kan oprichten en activiteiten kan organiseren voor andere vrouwen. Dat is nog iets anders dan voor uzelf iets doen hé. Naar een werking gaan en deelnemen en vorming volgen is een andere positie dan dat je het zelf... En ik vrees dat nu die vrouwen [laag opgeleide, socio-economisch kwetsbare vrouwen] nog altijd uit de boot vallen hoor.”
(I16;I;B)

Ook de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse vrouwenverenigingen benadrukken dat de zelforganisatiestructuur – die volledig op basis van vrijwillige inzet draait – té hoogdrempelig is. Veel vrouwen kunnen en durven deze verantwoordelijkheid niet opnemen. Ze missen de nodige ervaring. De respondenten vertellen dat zelforganisaties doorgaans op de schouders van één of meerdere sterke “treksters” rusten. Eens zij wegvallen, komt de continuïteit van de vereniging in het gedrang.

⁵⁹ Visietekst ‘Vrouwen in de minderhedensector’ (2002). Tekst opgesteld door het vrouwenwerk in de minderhedensector naar aanleiding van de herstructurering van de minderhedensector begin jaren 2000

X1: En het zijn allemaal vrijwilligers. Deze zijn nu allemaal actief, maar het kan goed zijn dat de vereniging minder actief wordt omdat de vrouwen geen tijd meer hebben... dat is heel afhankelijk van de vrouwen.

X2: Ja, want ik was een tijdje ook, euh, mijn dochter was ziek en ik was een tijdje weg en er blijft dan veel liggen hé. Die andere vrouwen die gaan niet... Er is altijd een trekker hé en als de trekker wegvalt, dan valt alles in het water. Dat is eigenlijk...(..) Ik had gevraagd om dingen te doen aan de andere vrouwen en het was niet in orde.

X1: Ja, ze nemen haar bijvoorbeeld niet serieus. De voorzitter nemen ze niet serieus.

X3: Nee, het is niet van niet serieus nemen, die mensen die...

X4: capaciteiten

I: capaciteiten?

X4: ja, capaciteiten en de touwtjes in handen nemen hé, en leidende figuur hé.

X2: veel van die vrouwen in onze cultuur en in die van jullie ook [wijst naar Marokkaanse vrouwen], de vrouwen hebben altijd een vader of een broer die voor hen zorgt. En als ze huwt heeft ze een man. Dus, moet ze niet veel doen. Ze is gewoon om lui te zijn.

X3: Ik denk niet dat dat het probleem is.

X2: Jawel. Ze zijn gewoon om lui te zijn.

X4: Lui, dat wel, ja.

X2: En dat is een probleem. Haar man doet alles voor haar. Hè, mijn vader doet toch voor mij alles. Dat is een beetje het probleem vind ik.

X3: Ik denk dat die het zelf niet gewoon zijn. Bijvoorbeeld gisteren was ik er ook niet en ze hebben de nieuwe mensen niet ingeschreven...

I: Wat was er gisteren?

X3: Ik was er niet, ik moest met mijn vader ergens naartoe. Ze hebben de mensen niet ingeschreven, normaal als er nieuwe komen geven we ze een cadeautje. "woeps, vergeten gewoon", dat doen ze dan niet. Ze begrijpen dat niet.

I: dus jij denkt dat het eerder is van niet begrijpen

X3: ze hebben er geen aandacht voor." (I21;G;T&M)

X1: Je moet iemand hebben die de verantwoordelijkheid op zich neemt. Van "hier ga ik dat nu indienen en ik volg het ook op". Ik heb het gewoon over het dossier opstellen, je moet eerst het dossier kunnen indienen, het verwoorden en...

X2: wat ik denk... bijvoorbeeld vzw's van jeugthuizen, daar heb je dikwijls een beheersraad waar professionelen dan het werk doen als er zoiets moet gebeuren zoals een subsidieaanvraag, dan nemen die mensen dat op zich. Maar bij vrouwenverenigingen heb je... bestuursleden zijn gewoon vrijwilligers uit de buurt.

B: [instemmend] dat is ook zo.

X1: en die zijn niet gekend met heel die materie.

X2: Inderdaad, het is gewoon onwetendheid. Er zijn er gewoon die niet weten dat dat bestaat. (I24;G;T&B)

Het voorgaande toont aan dat de meest kwetsbare Marokkaanse en Turkse vrouwenverenigingen moeilijk gedijen binnen de huidige structuren en voorzieningen (projectfinanciering en zelforganisatiestructuur). Rosheen Demaret van AGORA Gent vat dit als volgt samen:

“eigenlijk is de huidige structuur niet afgestemd op vrouwenverenigingen. Ze hebben problemen met projectmatig werken en dat is de enige manier om nog financiële ondersteuning te bekomen. (...) het zijn ook allemaal vrijwilligers, wij [binnen categoriale sector] doen dat op professioneel niveau, wij hebben daar tijd voor, we weten hoe we zo dingen moeten aanpakken, maar van vrijwilligers kan je dat niet altijd verwachten. Maar dat is nu wel het beleid van de stad op dit moment: dat het van de verenigingen zelf moet komen.” (I15;I;B)

Sterkere verenigingen met hoogopgeleide Turkse en Marokkaanse vrouwen kunnen zich wel staande houden in het klimaat van zelforganisaties. Er is binnen het bestaande beleid met andere woorden weinig aandacht voor de diversiteit binnen de doelgroep, waardoor de sterken verder op de emancipatieladder opklimmen en de meest zwakken – voornamelijk eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen en nieuwkomers zoals huwelijksmigranten - uit de boot dreigen te vallen. Door het wegtrekken van het categoriale minderhedenbeleid van Welzijn, is als het ware een leemte ontstaan, die door geen enkel ander beleidsdomein ingevuld wordt. Het beleid verwacht dat allochtone vrouwenverenigingen dit eerstelijns welzijnswerk zelf opnemen. Gezien de ontoereikende capaciteiten van de doelgroep, wijst dit volgens Hilde Mariën op een “lakse houding” van de overheid:

“Ik vrees dat nu die vrouwen nog altijd uit de boot vallen hoor. Ik weet in den tijd, Casablanca was een heel laagdrempelige werking met personeel van verschillende afkomst en zelfs dan was het soms moeilijk om die vrouwen die bijna niet buiten kwamen te bereiken. Het was heel arbeidsintensief, je moet daar huisbezoeken voor doen, je moet ook laagdrempelige activiteiten organiseren, ook om die naar andere activiteiten te krijgen, ik heb moeten bezig zijn, je moet elke dag die vrouwen aanspreken, brieven sturen, bellen, dat was heel arbeidsintensief. Ik vind het een beetje een laksheid van een samenleving als je dat allemaal naar vrijwilligerswerk wilt doen. Het is schoon als vrijwilligers het spontaan opnemen, maar ik vind het laks als ze zeggen “vanaf nu hebben we daar geen professionele kracht meer voor en moeten ze het zelf maar oplossen.”
(I16;I;B)

Het eerstelijns basiswerk naar allochtone vrouwen wordt niet langer ondersteund. Het Vlaamse gelijkekansenbeleid beschouwt allochtone vrouwenorganisaties als een belangrijke schakel in de interne en externe emancipatie van allochtone vrouwen en biedt structurele ondersteuning aan vijf vrouwenorganisaties: vzw RoSa, de Nederlandstalige Vrouwenraad (NVR), vzw Gynaika, vzw Vrouwen Overleg Komitee en het SAMV. Dit zijn echter koepelorganisaties, die ver van de basiswerkingen staan. Aangezien allochtone zelforganisaties er amper in slagen het eerstelijnsniveau voor hun rekening te nemen en er vanuit Gelijke Kansen Vlaanderen enkel ondersteuning van koepelorganisaties bestaat, ontbreekt het eerstelijns welzijnswerk naar allochtone vrouwen structureel. De nood aan laagdrempelige ontmoetingsactiviteiten is nochtans ontzettend groot, zo blijkt uit verschillende interviews:

“De nood aan ontmoeten en samenkomen is enorm, ik vind dat die groot is.”
(I13;I;B)

“Ik heb het gevoel dat hier in het Antwerpse – zeker voor wat vrouwen betreft en zeker voor nieuwkomers, mensen die de taal nog niet goed spreken – dat daar nog gigantisch veel te doen is, dat er daar nog echt heel veel noden zijn. En ik ben akkoord met een inclusief beleid, maar je moet gewoon gigantisch rekening houden met een factoren die te maken hebben met herkomst, migratie, cultuur en dergelijke. En dat vind ik dat te weinig gebeurt.” (I6;I;B)

Hilde Mariën pleit daarom voor een specifiek beleid naar allochtone vrouwen binnen de welzijns- of de gelijke kansensector. De behoefte aan professionele ondersteuning wordt zowel door de geraadpleegde vrouwenverenigingen, federaties als medewerkers van de categoriale sector aangedragen.

“Maar als het gaat om vrouwen uit hun isolement halen, als het gaat over emancipatorisch werken, dan is er meer ondersteuning nodig. En ook meer op een structurele manier. Dat projectmatig werken, dat impulswerken dat is, ja... (...) Ik denk dat er categoriaal gewerkt moet worden om die mensen op een bepaald niveau te krijgen om in die mainstream idee in te kunnen gaan hé. En daar is er onvoldoende ruimte voor. En enkel projectgericht, nooit structureel ondersteund.” (I6;I;B)

Ook voorgaand onderzoek reveleert deze nood. Uit de Dialogen van het SAMV met een 200-tal allochtone meisjes en vrouwen in 2002, blijkt dat het begeleiden van emancipatieprocessen niet uitsluitend van vrijwilligers verwacht kan worden. Daarom verdedigt het SAMV de ondersteuning van vrouwenwerkingen door beroepskrachten. De ondersteuning van zelforganisaties behoort sinds het decreet van 4 april 2003 betreffende sociaal-cultureel volwassenenwerk tot de kernopdracht van allochtone federaties. Voorgaand onderzoek van Verhoeven e.a. (2003) toont echter aan dat deze federaties beschouwd worden als de vertegenwoordigers van de allochtone gemeenschappen en daardoor uit tal van hoeken benaderd worden zoals de media, de overheid en de academische wereld. Hierdoor beschikken ze niet over de nodige mensen en middelen om hun hoofdwerking waar te maken. Bovendien gaat veel energie binnen de federaties naar het behalen van de criteria voor erkenning tegen 2011. In het bijzonder de vereiste inzake geografische spreiding van de lidorganisaties vormt voor hen een uitdaging. De federaties zijn relatief jong en missen volgens sommige respondenten de professionaliteit om hun kernen voldoende te kunnen ondersteunen:

“Die professionalisering bij de basis is er niet, is veel te jong. Bij de federaties, de federaties zijn nu eigenlijk hun kop boven water aan het houden en zoveel mogelijk verenigingen binnen te halen om aan dat decreet te voldoen. Daarmee zijn ze meer hun horizon aan het verbreden zonder te verdiepen. En die verdieping daar kunnen ze nu nog te weinig aan werken. Die professionalisering

is er absoluut nog niet. En ik denk dat dat er ook mee te maken heeft dat zij onvoldoende hun kernen kunnen ondersteunen.” (I13;I;B)

Sommige respondenten geven aan dat de genderwerking van de federaties een knelpunt vormt. Het bestuur van federaties wordt hoofdzakelijk bevolkt door mannen, waardoor vrouwentema's naar de achtergrond dreigen te verdwijnen.

“X1: maar een aantal verenigingen voelen zich niet echt niet meer thuis binnen, ook ontevreden, zijn ontevreden over de ondersteuning die ze krijgen vanuit de koepel.

X2: En dan ook zeker en vast de genderwerking van de koepels hé. Dus je hebt heel wat mannenbastions zal ik maar zeggen. De koepels zelf die dan eigenlijk de traditionele rollenpatronen nog wat versterken. Dat zeker en vast. (...)

X1: het feit van ja, die mannenbastions. Soms zit er dan een vrouw bij, maar dat is gewoon niet leuk om daar als enige vrouw tussen te zitten. Ellenlange vergaderingen enzovoort.” (I6;I;B)

Deze bevinding wordt tijdens een klankbordvergadering van het huidige project genuanceerd door de coördinator van het Minderhedenforum. Naima Cherkaoui wijst erop dat sommige federaties met de handen in het haar zitten op gebied van genderwerking. De ontoereikende ondersteuning is volgens haar te wijten aan een gebrek aan expertise, eerder dan aan onwil. De beperkte ondersteuning geldt bovendien niet voor alle federaties. Zo richt de Federatie Wereldvrouwen zich specifiek op vrouwenverenigingen en vormen vrouwenorganisaties een prioritaire groep binnen FZOVL. Ook VOEM Antwerpen heeft een goed draaiende vrouwenwerking. Dit doet niets af aan de bevinding dat de allochtone federaties bijkomende ondersteuning nodig hebben om hun opdracht – namelijk de professionalisering en kwaliteitsverhoging van zelforganisaties – te volbrengen. Het genderthema verdient hierin volgens onze respondenten een bijzondere plaats.

“X2: Ik denk dat anderzijds proberen werken rond genderbewustzijn binnen het verenigingsleven wel heel belangrijk is. Dat doorprikken van die mannenbastions, neen er moeten gewoon vrouwen komen in de leadership van die koepels en van die verenigingen enzovoort. Maar hoe je dat juist gaat doen, is door gendertraining of weet ik veel wat.

X1: Maar je ziet toch dat veel koepels op allerlei gebied nog heel zwak zijn. Dus zeker niet alleen op gendercompetentie. Je ziet ook op organisatorisch gebied, op administratief gebied toch heel wat zwakke punten zijn.” (I6;I;B)

Uit het voorgaande blijkt het wankel overlevingsklimaat voor Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen. Door verschillende beleidsmatige evoluties nam de dynamiek van allochtone vrouwenverenigingen binnen het formele verenigingsleven zienderogen af. Dit verraadt reeds de gespannen verhouding tussen het allochtone vrouwenmiddenveld en de overheid. Veel heeft te maken met verschillende emancipatieopvattingen en manieren waarop aan emancipatie gewerkt kan worden tussen beide sociale actoren. Het volgende deel concentreert zich op deze cruciale bevinding.

3.1.2 Een verschillende visie op emancipatie tussen het beleid en het middenveld

Volgens verschillende bevoorrechte getuigen hangt de mainstream beleidsvisie een extern emancipatie-ideaal aan. Allochtone vrouwen moeten volgens het beleid uit hun cocon treden en op zoveel mogelijk maatschappelijke domeinen participeren. Er wordt verwacht dat ze de deuren openzetten naar andere etnische groepen en mannen. Zoals Judith Perneel het stelt: ze moeten zowel de gender- als etniciteitskloof overwinnen:

“Wij gaan er voor een stuk vanuit dat emancipatie gericht is op het externe, op het maatschappelijke leven, maar voor veel groepen was dat niet dé centrale vraag, niet dé hamvraag waar ze op dat moment mee bezig waren. Wat wel heel sterk leefde, de twee centrale thema’s die heel duidelijk naar voor kwamen, waren opvoeding en gezondheid. Twee thema’s die nog steeds naar voor komen als we nu kijken naar allochtone vrouwenverenigingen rond werken. (...) er worden twee zaken opgelegd aan allochtone vrouwenverenigingen, ze moeten twee barrières overwinnen: samenwerken met allochtone vrouwen en samenwerken met mannen. Dus zowel een gender- als een etniciteitsdrempel.” (I3;I;B)

Deze impliciete beleidspreferentie voor externe emancipatie en interculturele uitwisseling weerspiegelt zich in de subsidiereglementering. De beschikbare projectsubsidies van de

Dienst Sociale Cohesie in Antwerpen bijvoorbeeld geven voorkeur aan projecten die samenleven in diversiteit bevorderen, met een openheid naar een divers doelpubliek. In Gent vereisen de netwerkprojectsubsidies een samenwerking tussen verschillende partners. Zowel in Gent en Antwerpen ondersteunt de categoriale sector een intercultureel vrouwen netwerk, in Gent "Oog in oog" genaamd en in Antwerpen een vrouwen netwerk gegroeid binnen het Intercultureel Vrouwen centrum Antwerpen (IVCA). Een bevoorrechte getuige vertelt dat "Oog in oog" vooral tegemoetkomt aan de noden van hoogopgeleide allochtone vrouwen:

"Het vrouwen netwerk "Oog in oog" past binnen het huidige emancipatiebeleid. Maar het is enkel op maat van hooggeschoolde vrouwen. Kijk maar eens naar hun activiteiten. Huisvrouwen hebben daar geen behoefte aan. Het beleid moet meer kijken naar waar er nood aan is. Nu moeten ze gaan zwemmen, naar studiedagen gaan, etcetera, maar ze hebben eerder nood aan het laagdrempelige." (I8;I;B)

Ook het vrouwen netwerk binnen IVCA is intercultureel en bereikt daardoor enkel vrouwen die zich daar goed bij voelen.

"X1: Sinds vorig jaar met een beperkte ondersteuning, vanaf volgend jaar wordt het wat meer. Ze willen d.m.v. een stuk inhoudelijke ondersteuning, logistieke ondersteuning d.m.v. ruimte ter beschikking stellen maar ook d.m.v. een aantal activiteiten samen doen willen zij een vrouwen netwerk vorm gaan geven. De stuurgroep is heel divers samengesteld: Internationaal Comité, Latijns Amerikanen, UTV, 2 of 3 Afrikaanse verenigingen (Magasa, APIMEE, Aboeka), vrouwenstem plus. Eigenlijk is dat wel een interessante dynamiek. Het unieke daaraan is dat interculturele, dat heel diverse en ook het van elkaar leren, ja organisatieontwikkeling, inhoudelijke ontwikkeling.

X2: Die die meedoen vinden dat interculturele heel plezant. Voor hen is dat één van hun drijfveren." (I6;I;B)

Er zijn verenigingen die zich niet kunnen identificeren met een dergelijke interculturele infrastructuur. Ze hebben nood aan een eigen veilige plek. Zo ijvert het Platform Allochtone Vrouwen (PAV) binnen de Federatie van Marokkaanse Verenigingen in Antwerpen reeds jaren voor een Marokkaans Vrouwenhuis. Voorgaand onderzoek toont

echter aan dat er binnen het Antwerpse stedelijke beleid geen ruimte is voor een dergelijk laagdrempelig, categoriaal initiatief⁶⁰.

“Maar we geven de hoop niet op voor een vrouwenhuis. We blijven zoeken naar andere fondsen, naar andere potten met een groep vrijwilligers die gelooft in het project, een aantal hoogopgeleide vrouwen. We willen ons goed organiseren, maar dat kan alleen als je middelen hebt. Nu intern aan het kijken met een aantal vrouwen, individuen om subsidies te vinden. Hoogopgeleide Marokkaanse vrouwen die geen aansluiting vinden bij bestaande voorzieningen en samen zitten en ervoor ijveren dat er iets uit de grond gestampt wordt. Mannen krijgen daar zeker ook een plaats in. (...) PAV werkt sterk vanuit de behoeften van vrouwen, het komt niet van professionals. De ligging van de werking is ook heel belangrijk. In Borgerhout de ideale ligging en IVCA is te ver. IVCA werkt ook veel met asielzoekers en nieuwkomers, terwijl PAV echt werkt vanuit de vrouwen zelf.”
(I4;I;B)

Verschillende respondenten menen dat de overheidsvisie- en acties rond vrouwenemancipatie té intellectualistisch en hoogdravend zijn en weinig aansluiten bij de noden van de meest kwetsbare doelgroepen. Binnen het bestaande beleid is er volgens de geïnterviewde verenigingen vooral aandacht voor opleiding, culturele activiteiten en amper voor laagdrempelige recreatieve en ontmoetingsactiviteiten. Hierdoor wordt een belangrijke, prioritaire doelgroep van het verenigingsleven uitgesloten.

“Je hebt dan nog wel een aantal activiteiten die blijven aanspreken zoals bakken of bloemschikken of breien of wat dan ook, maar dat wordt dan als te weinig emanciperend gezien. Dus dat soort activiteiten wordt dan afgebouwd en dan ga je meer naar theoretische forums, uitleg over politiek of een bezoek aan het Vlaams parlement en dan heb je een aantal vrouwen die je mee krijgt, maar een aantal vrouwen haken af. Die komen alleen naar dat bloemschikken. En die vinden daar dan wel steun bij elkaar om een emanciperend proces door te maken. Het verloopt dan anders dan de progressieve Vlaming wil horen, want het is niet

⁶⁰ Heyse, P. & Spee, S. (2005). Haalbaarheidsstudie naar een vrouwenhuis voor de stad Antwerpen. Steunpunt Gelijkekansenbeleid. Universiteit Antwerpen en Limburgs Universitair Centrum

altijd de sociale werkers die zo denken van 'het is niet genoeg meer, het moet meer zijn dan alleen bloemschikken' en je wil een proces aangaan maar een aantal mensen heb je dan niet meer mee." (I13;I;B)

"X1: Ook die nieuwe dienst [verwijst naar Dienst Sociale Cohesie], die ook een stuk is van het stad. Die geven geen subsidies bijna voor activiteiten voor kinderen zoals knutselen, uitstappen. Niks! Alleen als je een lezing doet, of iets speciaal.

X2: het is altijd educatief.

X3: het is altijd educatief en nooit geen...

X1: Het is ook goed om met de kindjes van de straat in het weekend iets plezant te doen in plaats dat ze gewoon op straat spelen. Knutselen, een film zien, een mooie film zien, iets mooi voor de kinderen. Een kindje van 10 jaar of 7 jaar of 8 jaar die gaan geen lezingen volgen! Die vinden dat vervelend. Je moet iets leuk doen hé! Maar die geven niks ook hé! Die maken het altijd moeilijk hé!

I: Dus ook de soort activiteit die jullie willen doen

X1+X2+X3: (bevestigend) ja!

X3: je krijgt moeilijk ondersteuning omdat het niet in het beleid past. Omdat het zogezegd niet belangrijk genoeg is." (I21;I;T&M)

"X1: Ik heb de laatste tijd het gevoel dat wij teveel verwachten van vrouwenverenigingen. En vooral van vrouwenverenigingen. Wij denken "ze moeten samenwerken met andere verenigingen", wij denken "we moeten ze informatie geven over opvoeding, over onderwijs, over dit en over dat", wij denken "we moeten die meer laten doen dan alleen maar in groep laten zitten".

X2: ja! En de overheid denkt dat ook!

X1: maar denken wij niet verkeerd? Wil een vereniging niet gewoon bij elkaar komen, een beetje samen zijn, een beetje gezellig samen zijn, hier en daar misschien wat leren.

X2: (onderbreekt) Ja, maar waar wij nu naartoe gaan is bijna het oplossen van verenigingen. Educatieve activiteit hebben, culturele activiteit, dat moet van het beleid!

I: Dus de invulling van het beleid van wat verenigingen moeten doen komt dan niet overeen met wat verenigingen zelf willen.

X1: Ik vraag het mij af. Ik denk soms dat dat veel te hoog gegrepen is. Er is meer nood aan ontmoeting, ontspanning, laagdrempelig” (I24;G;T&B)

Bepaalde respondenten wijzen op de ambigue houding van het beleid ten aanzien van allochtone verenigingen. De verwachtingen van de overheid in de realisatie van het minderhedenbeleid en de emancipatie- en integratiebevordering van allochtone vrouwen zijn hooggespannen. Sommigen vragen zich af of verenigingen deze opdracht kunnen waarmaken. Ze ontvangen immers amper beleidsmatige ruggensteun. Zoals reeds besproken, zijn de professionaliteit, expertise en middelen binnen zelforganisaties te beperkt om een goed draaiende genderwerking uit te bouwen. In die zin wordt de rol van het allochtone vrouwenmiddenveld volgens onderstaande respondent van de Dienst Sociale Cohesie Antwerpen overschat:

“X1: Structureel kunnen zij daar geen rol in opnemen omdat ze te zwak zijn, omwille van die genderfactoren en omwille van een gebrek aan ondersteuning en omkadering. Er wordt teveel gevraagd van het vrijwilligerswerk. Dus het belang van het vrijwilligerswerk en de plaats van het vrijwilligerswerk wordt naar mijn mening veel te hoog geschat tot overschat. Als het gaat over de rol van verenigingen in emancipatie, de rol van verenigingen in empowerment, die zaken. Op deze manier kan dat eigenlijk niet. Omdat ze er te weinig ondersteuning voor krijgen.

X2: Je ziet ook bij een aantal verenigingen die heel sterk werden ondersteund in het verleden vanuit de 8 of zo, vanuit de integratiesector, als die ondersteuning wegvalt is het een stuk moeilijker voor hen om te overleven. Het is dat dat ik eigenlijk zei aan het begin van mijn verhaal. Een beetje de malaise van het verenigingsleven. Ze hadden een heel belangrijke rol te spelen een aantal jaren terug, maar vandaag de dag... wat is de rol van het verenigingsleven, ik vind dat niet meer zo evident. Enerzijds worden er ook veel verwachtingen...

X1: Ja, de potentiële rol is wel groot vind ik, maar de kansen die ze krijgen is overschat, in de zin van ja organisatorisch...” (I16;I;B)

Het beleid meent weinig verandering waar te nemen en plaatst vraagtekens bij de kracht van het allochtone vrouwenmiddenveld om emancipatorische processen op gang te brengen. Maar zoals hierboven geargumenteed, past de manier waarop aan emancipatie gewerkt wordt niet steeds bij de mainstream beleidsopvattingen, waardoor het beleid

volgens onze respondenten weinig oog heeft voor de gerealiseerde veranderingen. Vrouwenverenigingen getuigen weinig erkenning te voelen voor de manier waarop ze aan emancipatie werken. De geïnterviewde Turkse en Marokkaanse verenigingen zeggen te willen aansluiten bij het tempo van de doelgroep en willen het emancipatieproces vanuit vrouwen zelf laten komen. Volgens onze respondenten geeft de overheid hier de ruimte niet voor. Verenigingen hebben het gevoel dat het beleid dingen wil forceren en emancipatieprocessen in een richting stuurt die niet bij de karakteristieken en noden van de doelgroep aansluiten.

“Doordat een bepaalde visie op emancipatie vanuit het beleid niet strookt met de visie/ praktijken rond emancipatie van verenigingen is het moeilijk om subsidies aan te vragen. De tijd voor verenigingen om zich te ontplooien is heel belangrijk! En hier heeft het beleid vaak geen geduld mee.” (I2;I;B)

“Het is een proces hé. Dat vraagt allemaal tijd hé. Dat verandert niet in één keer hé. Maar ik denk dat ze de veranderingen niet zien en we veranderen wel.” (I21;G;M)

“ (...) Dan haken die af. Als ik op elk ding toch moet forceren om die vrouw te laten veranderen, dan komt er geen kat. Daar ben ik bijna 100% van overtuigd, dat is zo. Ik moet het in geen andere woorden of andere termen zeggen. En dat heeft tijd nodig, ja, inderdaad dat heeft tijd nodig. ‘Zijn jullie bereid om ons die tijd te geven? Willen jullie verandering zien?’ Geef ons dan die tijd. En de middelen he, want zonder middelen kan ik niet veel doen. En ik geloof erin, dat heeft tijd nodig, ik wil niets forceren. Spijtig genoeg heeft dat tijd nodig. (...) Ik weet dat ze reglementen moeten stellen en er zullen altijd mensen zijn die het anders doen dan dat het zou moeten, maar als je ziet dat een bepaalde vereniging al wat vruchten heeft geworpen, geef hen die extra ruimte, laat hen ademen. Middelen, ja er zijn middelen maar voordat je ze krijgt... dan heb ik zoiets van laat het maar al. Dat vind ik spijtig, dat demotiveert echt veel mensen. Terwijl: er is heel veel werk aan de winkel hé. En ge hebt al wat mensen, ge hebt al een paar mensen die geëngageerd zijn, die gemotiveerd zijn en die willen iets doen, maar maak hen die weg gemakkelijker, laat hen dat pad bewandelen.

I: dus er wordt eigenlijk heel veel verwacht van het middenveld, qua emancipatie ook, maar ze krijgen er niet echt de middelen voor.

X: Ja, de middelen en ook de ruimte. De middelen, de ruimte en het vertrouwen. Dat zijn toch de drie dingen die de kop beginnen opsteken, ge voelt dat dan.”
(I12;I;B)

Het voorgaande citaat toont aan dat sommige Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen categoriaal werken om vrouwen te bereiken. Van daaruit kunnen emancipatorische processen geïnitieerd worden. Het reguliere aanbod is dikwijls te hoogdrempelig voor allochtone vrouwen. Verschillende medewerkers binnen de categoriale sector pleiten er daarom voor om aan te sluiten bij het interesseveld en de behoeften van de doelgroep. Zo blijken allochtone vrouwen soms moeilijker door te stromen naar de cursussen Nederlands voor anderstaligen. De bewegingsvrijheid van vrouwen om zich naar school te begeven is kleiner, bijvoorbeeld omwille van de zorg voor kinderen of omdat de echtgenoot er problemen mee heeft. Door de cursussen in een Gentse moskee te organiseren, slaagde AGORA erin om de opkomst aanzienlijk te verhogen:

“Bij de rondvraag in die moskeeën was er een moskee op Ledeberg die vroeg naar Nederlandse taallessen voor vrouwen en mannen. We hebben dat dan geïnstalleerd vanuit AGORA, samen met PCVO, maar binnen het beleid NT2 wordt dat centraal gestuurd, er is een NT2-overleg en binnen dat overleg is een visie dat vrouwen niet geëmancipeerd worden als ze niet naar de school komen. Ik persoonlijk heb daar een andere visie over. Die vrouwen in de moskee waren 25 vrouwen, 30 op een gegeven moment. Die hebben twee jaar Nederlandse les gevolgd. Maar die mogen van hun venten niet naar de school gaan. Of ze hebben kinderen die naar school gaan en tussen die tijden is het moeilijk om zich te bewegen van nieuw Gent bijvoorbeeld of Ledeberg naar basiseducatie dat hier aan Dok Noord ligt. Onze emancipatiegedachte is ‘ik moet die vrouwen uit hun isolement halen, je moet die vrouwen een bredere horizon aanbieden om hen binnen onze maatschappij te laten functioneren’. Terwijl als je ze een aanbod geeft binnen de moskee, zitten ze in een veilige, beveiligde zone bij wijze van spreken. Het zijn meestal gezinsherenigers, ze hebben kleine kinderen en ze hebben niveau 2 gehaald. Ik zeg niet dat dat fantastisch is, maar ze hebben daar natuurlijk Nederlandse geleerd. Het is ook belangrijk voor die kinderen die naar school gaan. En dan denk ik zo: ‘waar kies je voor?’ Probeer die uit hun isolement

te halen vanuit hun eigen interesseveld. Maar vanuit het beleid is dat helemaal anders hé! Daar geven ze geen ruimte voor.” (I13;I;B)

“Aparte vrouwenwerkingen kan je ook als doel zien om mensen te bereiken. Ofwel zeg je 'we doen alles gemengd en het moet zijn zoals we het in het Westen organiseren' of hoe dat ook mag zijn want dat weet ik nog altijd niet. En dan bereik je ze niet. Ofwel zeg je 'we willen die vrouwen bereiken' en je past je daarin aan en dan kan je nog altijd de boodschap meegeven die je wilt hé.” (I16;I;B)

Deze mening gaat niet voor alle Turkse en Marokkaanse vrouwenverenigingen op. De Maghrebijnse vereniging Nakhla in Gent wijzigde haar statuut van een vrouwenvereniging naar een gemengde vereniging. De coördinator van de Nakhla argumenteert dat aparte vrouwenwerkingen vooral tegemoetkomen aan de wensen van mannen en niet noodzakelijk op de behoeften van vrouwen aansluiten. Ze erkent dat daardoor een bepaalde groep vrouwen niet langer bereikt wordt:

“X: En dan kan je natuurlijk niet zeggen 'we organiseren vrouwenactiviteiten'. Dus dan zijn we van start gegaan met het open te trekken. Komen de vrouwen ernaar toe dan zijn ze welkom zoals iedereen, maar komen ze niet 'tans pis'. We kunnen niet blijven alles op alles zetten om een activiteit alleen volledig af te zonderen van mannen omdat ze niet mogen of omdat ze niet mogen van hun man. Natuurlijk vallen er sowieso een aantal vrouwen weg.(...)”

I: je hebt gemerkt dat er een aantal vrouwen afhaakten?

X: afhaakten é ja. Ja, ja, ja, gewoon omdat ze niet mogen.(...) Maar zij zelf niet en dat is iets... het is niet aan hen... zij willen naar gemengde activiteiten komen! Het is door toedoen van hun man of hun broer of hun vader dat ze niet mogen komen. Dus in feite is dat een rare situatie.

I: Dus eigenlijk zijn de vrouwenwerkingen er meer...

X: Om de mannen te plezieren! En dat is echt waar!

I: dus dat ze zelf eigenlijk wel willen...

X: (onderbreekt) absoluut, absoluut! En ik heb dat nu ook gemerkt bij een aantal vrouwen die toen nog getrouwd waren met een man of een tiran en die nu sinds ze gescheiden zijn naar gewone activiteiten komen. Dus in feite zijn ze jaren onder de knoet gehouden door de man, maar de vrouwen zelf hebben mij die

vraag nooit gesteld. We hebben dat gedaan, we hebben dat jaren aan een stuk gedaan.

I: is er dan niet veel verschil tussen vrouwen met een hoge en een lage opleidingsgraad?

X: Ik weet het niet. Ik denk dat diegene... zelfs de vrouwen met lage opleidingsgraad of geen opleiding... dus dat waren een aantal die nu wel komen en die vroeger niet mochten, maar die wel naar een gemengd aanbod komen."

(I19;I;B)

Sommige respondenten wijzen op een toenemende kloof tussen allochtone vrouwenverenigingen en het beleid. Verenigingen geven aan dat het beleid onvertrouwd is met de noden aan de basis en bijgevolg emancipatieprocessen forceert die niet bij de doelgroep aansluiten. Anderzijds wil de overheid de emancipatieactiviteiten van verenigingen monitoren en een vinger aan de pols houden. Uit het groeps gesprek met Marokkaanse en Turkse vrouwenverenigingen in Antwerpen blijkt dat verenigingen en beleid elkaar amper ontmoeten. De verenigingen missen enige inspraak bij de ontwikkeling van projectoproepen en subsidieprocedures. Ze hebben het gevoel dat er amper naar hun verzuchtingen geluisterd wordt.

"Ik breng verslagen mee, dit zijn het aantal vrouwen die meegaan, dit is eruit gekomen. Ik weet zelfs niet meer wat ik ervan moet denken zonne. Ik heb zoiets van 'ja, als jullie mij niet helpen, dat is heel spijtig als stad, als beleid', maar ja. En dat is wat de meeste mensen demotiveert hé. Op den duur, als je elke keer ergens tegenaan botst en je bent zeker van uw ding. Het is spijtig dat je het zo moet zeggen, maar je denkt van 'krijg ik die subsidie, dan is het ok, krijg ik ze niet dan is het spijtig maar ik geef mijn sessies. Mijn vrouwen hebben dat nodig, ook al krijg ik ze niet'. We kunnen het daar toch niet van laten afhangen hé. Als we ze niet krijgen, dan gaan we het heel laagdrempelig moeten doen hé. Tegenover nu kan ik professionelen laten komen, kan ik mapjes meegeven, beeldmateriaal aankopen, ik kan boeken, alle, ik kan ruimer werken hé."

(I12;I;M)

Een groot pijnpunt betreft het gebrek aan feedback van de stad. Deze nood aan feedback situeren de respondenten van het groeps gesprek in Antwerpen op twee niveaus: zowel met betrekking tot hun activiteiten als op het gebied van projectaanvragen.

"X1: X [medewerker van de Dienst Sociale Cohesie] was daar en ze was heel tevreden, ze vond het heel goed. Maar wij hebben er achteraf niets meer van gehoord. Ik weet dat niet? Dat wordt eigenlijk te weinig gedaan. Dat weten wij dus niet of we juist bezig zijn of niet, dat weten wij dus niet? Dat weten wij niet of we juist bezig zijn ja of neen. Wij doen maar iets en we weten niet hoe het beleid ertegenover staat. Wij doen mee aan – hoe noemt dat: gemeenschapsvorming, de mensen eigenlijk, deel te nemen eigenlijk binnen de activiteiten die worden georganiseerd van de stad – maar wij weten niet of we wel juist bezig zijn. We krijgen nooit iets terug van de stad van 'amai, dat was goed, jullie verdienen dat of jullie verdienen dat'. Dat wordt eigenlijk te weinig gedaan.

I: dus jullie krijgen weinig erkenning?

X1: Ja. Het was wel echt een geslaagde dag, maar we hebben nooit geen feedback gekregen van de stad.

I: dus de stad, binnen het beleid weet men niet goed...

X1: met wat wij bezig zijn. Ze weten het wel, maar misschien willen ze het niet zien of misschien vinden ze het niet belangrijk?

X2: Terwijl dat heel belangrijk is.

X1: wij vinden dat belangrijk dat wij iets doen en dat slaagt, dan hebben wij daar voldoening van. Maar als wij niet juist weten of het goed is voor de stad Antwerpen... als er mensen zijn in de zaal die voor de stad Antwerpen werken, dan willen wij wel eens horen of zij het goed vinden." (I21;G;M)

Aangezien sinds de herstructurering van het minderhedenbeleid eerstelijnswork niet langer tot het takenpakket van de categoriale sector behoort, zijn ze minder vertrouwd met de capaciteiten, noden en uitdagingen van lokale allochtone vrouwenverenigingen:

"Vroeger mocht er veel eerstelijns gewerkt worden, mochten we vanuit de stad, mocht je vanuit de federaties, veel meer tijd om echt bij die verenigingen te blijven en de dingen samen doen. Maar nu heeft niemand daar nog tijd voor eigenlijk." (I24;G;B)

Door de beperkte toegang tot activiteiten- en projectsubsidies en de ermee gepaard gaande administratieve procedures, doen een aantal Marokkaanse vrouwenverenigingen in

Antwerpen niet langer een beroep op de financieringsmogelijkheden binnen de Dienst Sociale Cohesie. Ze boren andere kanalen op Vlaams of federaal niveau aan, zoals de Koning Boudewijnstichting en de projectsubsidies binnen Gelijke Kansen. Deze zijn volgens de verenigingen toegankelijker en administratief minder zwaar.

“I: dus jullie hebben een tijd geen subsidies aangevraagd?

X: Waarom niet? Omdat die steeds afgekeurd werden, die werden niet goedgekeurd. En je kreeg dan ook niet het waarom. Ze zeiden dan wel iets, maar ze zeiden niet ‘pak het dan op die manier aan’. Paf, nee, en... En dat is niet gemakkelijk zo een dossier invullen want je moet het nog verstaan ook hé. (lacht) zo projectaanvragen, want een project en een activiteit dat is verschillend, het één is een bepaald bedrag en het andere is hoger... een activiteit is voor één dag, dat is tot en met 750 €. En een project is voor een jaar of voor een langer durende periode. En dan moet je nog erkend zijn ook hé, dan moet uw lidvereniging erkend zijn. (...) Ik heb nu een subsidie aangevraagd bij de monniken hé, Trapisten van Westmalle. (lacht) om een bus te vragen voor mijn weekend en het zal er nog doorkomen ook! (I12;I;B)

De beperkte toegang tot projectsubsidies brengt vrouwen ertoe om naast het formele verenigingscircuit samen te komen. Er ontstaan informele vrouwengroepen die zich rond een bepaald thema of een activiteit organiseren. De nood om elkaar binnen een vertrouwde omgeving te ontmoeten en ervaringen uit te wisselen is groot volgens onze respondenten en vrouwen zoeken naar alternatieven buiten de officiële structuren om.

“Vorig jaar heb ik subsidies aangevraagd, we deden het al, op amateuristische basis, terwijl ik vind dat de stad Antwerpen me hierbij moet helpen. Wij doen heel veel, geloof mij: er zijn heel veel organisaties die van alles op eigen houtje doen, terwijl dat je dat kunt hard maken bij de stad. Ze moeten u helpen, want eigenlijk om die diversiteit te bevorderen en heel die tralala, hebben wij op het emancipatorische aspect bij te draaien of te schroeven of zeg het zoals je wil. (...) En zo zijn er veel zonne, die bezig zijn en die om één of andere reden niet... ik zeg het hé: die drempel die ergens op de één of andere manier toch te hoog is of waarvan ze zeggen ‘die administratieve rompslomp, die willen we er niet bij pakken’. En dan kan je als beleid zeggen ‘ja, als ze dat niet willen, dan hebben ze dikke pech hé.’” (I12;I;B)

“Vrouwen die in het sociaal-culturele zijn, maar die wettelijk of statutair geen vereniging zijn denk ik dat er ook veel groepen vrouwen zijn die samenkomen, los van de moskee ook. Los van sociaal-culturele verenigingen en los van de moskee ook. Op informele wijze. Rond de Dampoort zijn er bvb vrouwen die samenkomen om jufka te maken. Daar zitten een tiental vrouwen samen in een kelder die daarvoor ingericht is. En daar wordt er over vanalles en nog wa, vrouwenaangelegenheden geklapt, een gemis van het land van herkomst bijvoorbeeld.” (I13;I;B)

Eén van dergelijke informele groepen betreffen vrouwenwerkingen binnen moskeeën. Gezien het belang van moskeeën als ontmoetingsplaats voor Marokkaanse en Turkse vrouwen en de beperkte academische aandacht voor deze organisatievorm, beoogt de huidige studie een eerste exploratie van de bijdrage van moskeeverenigingen tot emancipatieprocessen van Marokkaanse en Turkse vrouwen in Vlaanderen.

3.2. Vrouwenwerkingen binnen moskeeën: een eerste exploratie

Gezien het braakliggend karakter van vrouwenwerkingen binnen moskeeën als onderzoeksterrein en de beperkte veldwerktijd van het huidige project, was een rechtstreekse bevraging van deze verenigingen amper mogelijk. Er werden tijdens de looptijd van de studie meerdere vrouwelijke moskeeverenigingen gecontacteerd, maar slechts één vrouwenwerking stemde in met een interview. Dit dankzij een Turkse hogeschoolstudente die een afstudeerproject realiseerde met de betreffende vrouwengroep van de Turkse moskee in de Kazemattenstraat⁶¹ in Gent. Deze studente woonde het gesprek bij en fungeerde als tolk. Het interview vond plaats met twee vrouwen en de (mannelijke) leraar Turks. Gezien de summiere rechtstreekse bevraging, baseren we ons in het huidige deel hoofdzakelijk op de interviews met bevoorrechte getuigen. De resultaten van het veldwerk worden verder aangevuld met secundair

⁶¹ Eyup Sultan Cami

bronnenmateriaal, resulterend uit onderzoek naar moskeeën en hun sociaal-culturele activiteiten in Antwerpen en Gent⁶².

Moskeeën in de diaspora fungeren steeds meer als een multifunctionele ontmoetingsruimte, die naast de strikt religieuze functie tal van sociale, culturele en educatieve activiteiten huisvest (Kanmaz, 2002⁶³). Oulad (2007) wijst naast de uitbreiding van activiteiten op een verbreding en wijziging in het profiel van moskeebezoekers. Zo eisen vrouwen en jongeren er een steeds grotere plaats op. Uit het huidige onderzoek blijkt dat moskeeën voor Turkse en Marokkaanse vrouwen naast een plaats voor het gebed vooral als laagdrempelige ontmoetingsruimte dienst doen:

“X: (...) binnen de Turkse en de Maghrebijnse gemeenschappen de moskeeverenigingen – die toch nog het vaakst gebruikt worden als verenigingsleven – (...)

I: Dus deze worden het vaakst gebruikt?

X: naar mijn gevoel en naar mijn idee worden moskeeverenigingen heel vaak gebruikt om bijeen te komen. Maar ik denk niet dat het de echte naam draagt van vereniging. Het zijn vrij actieve vrouwengroepen daar. Een groep vrouwen die elkaar regelmatig zien binnen de moskee. Maar niet de naam dragen als vereniging.” (I13;I;B)

“Ondertussen denk ik dat er wel terug een andere beweging op gang gekomen is van zelforganisaties of zo, daar twijfel ik niet aan. Maar – en daar kan uw onderzoek misschien wel iets aan doen – ik betwijfel of die vrouwen die met die vrouwenwerkingen werden bereikt nu ook bereikt worden? (...) Terwijl wij wel voor zelforganisaties waren en verenigingen waarin vrouwen zelf dingen organiseren, maar niet elke vrouw of elke persoon tout court kan dat voor zichzelf, zit in de positie waarin hij of zij een vereniging kan oprichten en activiteiten kan organiseren voor andere vrouwen. Dat is nog iets anders dan voor uzelf iets doen hé. Naar een werking gaan en deelnemen en vorming volgen is een andere positie dan dat je het zelf... En ik vrees dat nu die vrouwen nog altijd uit de boot vallen hoor. Die dan misschien wel in andere verenigingen

⁶² Thesis oulad, H. (2007), thesis Kahrman, Z. (2008), proefschrift Kanmaz, M. (2007)

⁶³ <http://www.flwi.ugent.be/cie/RUG/kanmaz3.htm>

terecht kunnen, ik denk dan eerder aan moskeeverenigingen of zo, maar niet in het pluralistische aanbod.” (I16;I;B)

Het voorgaande citaat wijst op een aanvoelen dat de dalende toegankelijkheid van het formele allochtone sociaal-culturele verenigingsleven leidt tot een toenemende instroom in moskeeverenigingen. Samen met Hilde Mariën, wijzen een aantal respondenten op een complementariteit naar doelpubliek van sociaal-culturele allochtone vrouwenzelforganisaties en allochtone verenigingen verbonden aan een moskee: vrouwen die vrouwenwerkingen binnen moskeeën bezoeken stromen moeilijk door naar sociaal-culturele zelforganisaties en vice versa:

“I: Die vrouwen komen ook tot bij jullie activiteiten?”

X: Niet allemaal. Want dat is dan weer een andere groep vrouwen weer, die voornamelijk alleen naar de moskee gaan, voor te bidden dan en dan heb je die Arabische lessen, of als er zo eens een islamitisch feest is dat ze dan samen viëren.” (I12;I;M)

“De moskee bereikt vrouwen die wij niet bereiken: oudere vrouwen. Maar ook een generatie jongere vrouwen/ meisjes. Ze mogen er naartoe omdat het de moskee is. Ze doen het op een andere manier. Die organisaties moeten meer ondersteund worden omdat ze een groep bereiken die wij niet bereiken. Er is nood aan laagdrempelige activiteiten, maar die zijn er niet meer. Nu moet het allemaal intercultureel zijn. Er ontstaat een andere dynamiek omdat het laagdrempelige niet meer bestaat. De nood is er, dus ze gaan het elders zoeken. Bestaande organisaties sluiten niet aan op de noden. Ze willen forceren, maar het gaat niet. Bestaande structuren en de herstructurering [van het minderhedenbeleid] sluiten niet aan op de nood. We gaan er ook niet beter op worden, integendeel. Het voorgaande geldt voor vandaag, maar het kan binnen een paar jaar anders zijn. Het geldt vooral voor de eerste generatie. Maar er is nu die nood, die nood bestaat en daar moet het beleid oog voor hebben.” (I8;I;B)

Vrouwenwerkingen binnen moskeeën vangen met andere woorden de leemte qua laagdrempelig basiswerk op. Tijdens het groepsgesprek in Genk worden twee verklaringen voor de gemakkelijke instroom van vrouwen in moskeeën gegeven. In de eerste plaats – zoals hierboven aangegeven – omdat moskeeën als bekend terrein minder weerstand dan

sociaal-culturele verenigingen oproepen. Ten tweede omdat moskeeën een religieuze functie incorporeren:

“X1: De vrouwen van de eerste generatie gaan daar sowieso voor het gebed, zijn ze in de moskee en dan zitten ze tussen twee gebeden in, zitten ze dan samen om Arabisch te leren of om koran te leren. En dan heb je nog de vrouwenvereniging, want die zijn sinds kort verenigd, zijn ze een feitelijke vereniging geworden, maar dan niet meer onder de moskee maar ze kwamen daar dus ook voor lezingen te geven.

I: dus het is eigenlijk gegroeid vanuit de moskee dan?

X1: ze kwamen daar eigenlijk samen, dus ze hadden daar hun locatie omdat de moskee toch wel vrij groot is en wel verschillende locaties heeft, kunnen ze daar gemakkelijk gebruik van maken. (...)

X2: moskeeën hebben ook nog één voordeel: het is religieus dus. Als je in een moskee naar een vereniging gaat dan word je ook serieus genomen. Je gaat naar de moskee, je gaat voor je godsdienst, dat is veel serieuzer dan dat je zegt ‘ik ga naar het buurthuis met die vereniging meedoen aan die activiteit’. Dat wordt niet bij alle vrouwen geaccepteerd thuis.” (I24;G;M&T)

Zoals hierboven aangegeven, erkennen sommige respondenten de rol van moskeeën in de diaspora als laagdrempelig ontmoetingscentrum voor Turkse en Marokkaanse moslima's. Anderzijds pleiten diezelfde respondenten voor een beleidsmatige ondersteuning van dergelijke vrouwengroepen, temeer omdat niet verwacht kan worden dat ze het weggevallen basiswelzijnswerk structureel opvangen. Sommige vrouwenwerkingen binnen moskeeën bestaan zelf uit eerder kwetsbare vrouwen, die over onvoldoende capaciteiten beschikken om antwoord te bieden op de emancipatorische noden van hun doelpubliek:

“Het gaat er net om dat op dit moment – heb ik de indruk – dat die zwakste vrouwen, ofwel hun kerkgemeenschap – bijvoorbeeld hier in Mechelen heb je veel Assyrische Turken en die zijn katholiek – ofwel op hun kerkgemeenschap zijn aangewezen ofwel op hun moskee. Dat is het welzijnslandschap van Vlaanderen van 160 jaar geleden hé. Toen waren ze ook op de kerk aangewezen. Dat is goed hé als die mensen daar terecht kunnen, maar ik vind, ja, ik heb het daar moeilijk mee, omdat het dan overlaat aan willekeur. (...) Je kan dat niet verbieden of je moet wel een alternatief bieden voor vrouwen die zich daar vragen bij stellen of

om ze iets anders ook te laten horen. Ik ben er zeker voor dat mensen in een moskee, dat er daar heel veel goede dingen gebeuren, maar het is niet altijd de juiste informatie die daar gegeven wordt in de moskee, of bij de vrouwen in de living, allez, daar mag je niet op vertrouwen dat daar de juiste informatie voorzien wordt.” (I16;I;B)

Sommige bevoorrechte getuigen spreken in dit opzicht zelfs van een achteruitgang. Immers, voor de meest kwetsbare Turkse en Marokkaanse vrouwen bieden moskeeverenigingen een minder gediversifieerd spectrum aan activiteiten dan dat vrouwenwerkingen vóór de herstructurering van het minderhedenbeleid en het sociaal-cultureel volwassenenwerk deden:

“I: Was het vroeger dan beter voor vrouwenverenigingen?

X: voor een aantal wel, er waren een aantal vrouwenverenigingen die konden rekenen op professionele krachten en voor die vrouwengroepen zeker, ja. Er werden wekelijks activiteiten georganiseerd, groepsuitstappen, culturele uitstappen, dat werd allemaal georganiseerd door het personeel. Dus in die zin wel. En er kwamen ook veel vrouwen op af, vrouwen die het nu zelf moeten doen en die inderdaad minder, een beperkter aanbod hebben van dingen waar ze naartoe kunnen.” (I15;I;B)

“Ik merk in Brussel – en dat is dan twee jaar geleden – dat meisjes van 18 jaar zich kwamen inschrijven en alleen geïnteresseerd waren in naailessen en dat er dan vrouwen die het begin van zo’n een werking hadden meegemaakt van in de 60 en die zeiden van “ben je zot? Les volgen over politiek, dat moet je doen”. Allez, je krijgt de omgekeerde beweging hé. En er zijn wel schoonmoeders die dat goed menen met hun schoondochter, maar je hebt nog altijd die teneur van ‘hoe minder dat ze weten over geëmancipeerde vrouwen...’ Allez, ja. En van mij mogen mensen naailes volgen hé, absoluut, ik heb daar niets op tegen [lacht], maar het gaat erom dat mensen een keuze moeten krijgen. En ik denk dat we op dat vlak terug in de tijd aan het gaan zijn, omdat er geen alternatief is.” (I16;I;B)

“X1: Het is alsof ze nu de rechten terug proberen afnemen. We hebben het gevoel van achteruit gaan.

X2: [valt bij] *Wij hebben jaren gewerkt om vooruit te gaan en de mensen te stimuleren.*

X1: *vroeger ik heb jaren gewerkt om aan analfabete mensen een beetje Turkse les te geven. Ik vind het jammer.*" (I18;G;T)

In extremis wijzen sommige respondenten op het circuleren van boodschappen in zekere moskeeën die bij een heel strikte interpretatie van islam aansluiten. Deze berichten zijn hoofdzakelijk gericht op meisjes en jonge vrouwen, zoekend naar een invulling voor hun etno-religieuze identiteit. Dit beschouwen sommige respondenten als een symptoom van het wegvallen van de beleidsmatige steun van allochtone vrouwenverenigingen: als de overheid er de handen van aftrekt, verliest ze een zicht op noden van allochtone vrouwen, de manier waarop aan emancipatie gewerkt wordt en bepaalde negatieve invloeden die de emancipatie van allochtone vrouwen eerder afremmen dan faciliteren. Saïda El Fekri van het PAV geeft tijdens de klankbordgroep van het huidige project aan dat het ontbreken van een laagdrempelige ontmoetingsplaats en activiteitsaanbod voor allochtone meisjes de kwetsbaarheid voor deze fundamentalistische invloeden vergroot. Sommige ouders achten hun dochter beter te beschermen met een dergelijk religieus kader, dan helemaal geen alternatief te kunnen aanbieden:

"Subsidies waren vroeger heel toegankelijk en laagdrempelig. Je kon op één week tijd middelen verkrijgen voor een activiteit. Sinds dat het verstrengd werd, merk je dat mensen zich terugtrekken in conservatief gedrag. Er bestaan in Antwerpen heel wat verenigingen die strikt islamitisch werken en jonge meisjes aantrekken, tienermeisjes die opgeslorpt worden door deze verenigingen. Deze verenigingen zijn zelffinancierend. Dit is een gevaarlijke evolutie. Vanaf het ogenblik dat het niet meer gedragen wordt door het beleid, merk je dat het een andere – in dit geval ongewenste – richting uitgaat. Er ontstaan zaken naast het reguliere circuit, waar het beleid geen zicht op heeft. Veel meisjes die staan te wachten over de invulling van identiteit, staan te springen en hebben er echt nood aan, maar er is geen ondersteuning en geen plaats. Het PAV is hier echt bezorgd over. Infrastructuur in Antwerpen is echt een ramp en de behoefte is nochtans heel groot⁶⁴."

⁶⁴ Klankbordgroep II op 28/04/2008

“Maar dan merk je dan dat vrouwen onderling samenkomen en iemand zichzelf verklaart als islamexpert en de meest gekke dingen vertelt over vrouwen, wat ze wel en niet mogen.” (I16;I;B)

“(…) islam als emancipatorisch kader heeft toegenomen aan belang, zeker bij jonge meisjes, bij jonge vrouwen, wat op zich heel wat potentieel meebrengt. Het moeilijke daaraan is dat het vaak moeilijk is om voor een stuk toegang te krijgen tot deze vrouwengroep omdat ze vaak heel informeel georganiseerd zijn, bijeen komen in eigen taal. Het boeiende is dat je merkt dat er een heel positieve dynamiek daar rond heerst, dat heel wat moskeeverenigingen een heel bloeiende en dynamische vrouwenwerking hebben. Dus daar is heel wat mogelijk. (...) Ik maak mij zorgen als ik op internet moslima’s, meisjes lees die met de vraag zitten ‘ik heb gelezen dat ik niet mag dansen, dat mag niet van de islam’, ‘ik heb gelezen dat ik mijn nagels niet mag lakken van de islam, klopt dat of klopt dat niet?’. Ik denk dat we daar op een goeie, positieve manier moeten mee proberen omgaan vanuit het gegeven dat het belangrijk is om jongeren diverse informatie te geven over hun geloof en over hoe ze hun geloof kunnen beleven. Niet vanuit een belerende invalshoek van hoe het moet, maar wel voor een stuk kritisch kunnen laten kijken van hoe ze hun geloof kunnen invullen zonder zichzelf al te veel restricties op te leggen, want ik denk dat jongeren bij uitstek daar soms “het slachtoffer” van kunnen zijn, van het gegeven dat je een berichtgeving hebt die heel strak is, die heel duidelijk is en die heel duidelijk zegt van “dit mag wel/ dit mag niet”. Dat zorgt ervoor dat jongeren daar soms kunnen in meegaan, soms gelukkig ook niet. Maar dat biedt wel de uitdaging dat je diverse informatie gaat aanbieden aan jongeren en dat je jongeren ook leert om daar kritisch mee om te gaan⁶⁵.”

Zoals de voormalige coördinator van het SAMV hierboven aanhaalt, bestaan er in tegenstelling tot de net besproken nefaste invloeden ook dynamische, open islamitische vrouwenwerkingen met een breed activiteiten aanbod en bereid tot samenwerking met verscheidene partners. Het huidige veldwerk en de bestaande studies in Gent⁶⁶ en

⁶⁵ Voordracht van de toenmalige coördinator van het SAMV, Judith Perneel, op de studiedag “Vrouwen in de strijd”, 6 maart 2008.

⁶⁶ Thesis Kahrman, Z. (2008)

Antwerpen⁶⁷ wijzen dan ook op een grote variëteit van religieuze vrouwenwerkingen naar activiteiten, de aanwezigheid van vrouwen in het bestuur en de openheid naar samenwerking met zowel andere sociaal-culturele verenigingen als stadsdiensten. Ook de mate van formaliteit verschilt van moskee tot moskee. Meryem Kanmaz⁶⁸ geeft in een diepte-interview aan dat vrouwen binnen moskeeën niet georganiseerd zijn in de strikte zin van het woord. De laatste tien jaar bestaat de tendens dat elke moskee die over voldoende ruimte beschikt ook een gebedsruimte voor vrouwen voorziet. Alle moskeeën in Gent blijken over een dergelijke aparte plaats voor vrouwen te beschikken, behalve één omdat die praktisch gezien geen ruimte heeft. Dit louter ter beschikking stellen van een aparte ruimte brengt Kanmaz ertoe om van een 'werking' te spreken. Immers, het is een plek die vrouwen toelaat om een religieus gebed te doen. Alle moskeeën hebben een kern van vrouwen met een interesse voor Koranstudies⁶⁹. Volgens Kanmaz is dit niet direct gericht op grote feministische en emancipatorische doeleinden, maar is het een emancipatorische act op zich omdat vrouwen zelf naar de tekst teruggaan.

Naast Koranstudies, blijken de meeste vrouwenwerkingen in moskeeën in Arabische of Turkse lessen te voorzien. Ook de bezochte moskee in de Kazemattenstraat organiseert Turkse lessen voor hoofdzakelijk eerste generatie vrouwen. Hand in hand met de toenemende diversiteit binnen het moskeelandschap (Kanmaz, 2007) nemen we een grote verscheidenheid in vrouwenwerkingen waar. Behalve Koranstudies en Arabische of Turkse lessen, neemt Kahrman (2008) tijdens haar onderzoek naar vrouwenwerkingen in Turkse moskeeën in Gent een breed gamma aan activiteiten waar, zoals wekelijkse ontbijtmomenten, lezingen rond bijvoorbeeld opvoeding en gezondheid, daguitstappen en stadswandelingen, religieuze vieringen, conferenties, opendeurdagen, educatieve kampen voor vrouwen en meisjes en interculturele ontmoetingsmomenten. Het aanbod strekt zich met andere woorden uit van rituele praktijken en religieus onderricht tot lezingen, debatten en initiatieven gericht op het verhogen van participatie en burgerschap (Kanmaz, 2007). Het doelpubliek varieert van moskee tot moskee, alsmede de breedte en diepte van het activiteitenaanbod en de mate van participatie van vrouwen in het bestuur en leiding over vrouwenactiviteiten.

⁶⁷ Thesis Oulad, H. (2007)

⁶⁸ Proefschrift Kanmaz, M. (2007); Interview Meryem Kanmaz, 13/04/2008

⁶⁹ Het lezen en interpreteren van tekst

Kanmaz maakt voor vrouwenwerkingen in Turkse moskeeën in Gent een onderscheid naar ideologische strekking. De drie moskeeën van de Diyanet strekking (Turkse officiële islam) – waaronder de grootste en oudste de bezochte moskee in de Kazemattenstraat – hebben niet zozeer een religieuze islamitische vrouwenwerking. Het zijn eerder Turkse vrouwenwerkingen met sociaal-culturele activiteiten. De tweede grootste Turkse moskee in Gent is van de Milli-Görüs strekking (politieke islam). Deze is volgens Kanmaz het sterkst naar vrouwen en jongeren toe. Ze hebben de meest bewuste visie op vrouwen en op de positie van de vrouw in islam. De voorzitter van de vrouwenwerking is eveneens voorzitter van Milli-Görüs België, een niet gesubsidieerde koepel van alle moskeeën van die ideologische strekking. Het derde type Turkse moskee is een soefi-convent behorende tot de Kadiri-broederschap. De zikir bijeenkomsten of specifieke rituelen gebeuren gescheiden voor mannen en vrouwen. Hierdoor is er een kern van vrouwen die elkaar elke vrijdag namiddag ontmoet. Kanmaz geeft mee dat deze vrouwen zich rond verschillende thema's scharen. Zo voerden ze bijvoorbeeld politieke actie op een betoging tegen de inval van Israël in een Palestijns vluchtelingenkamp in 2002.

De meningen van de respondenten over de mate van emancipatorisch werken door vrouwenwerkingen binnen moskeeën lopen uiteen. Desalniettemin menen de meeste respondenten dat deze vrouwengroepen een groot aantal vrouwen bereiken en over een grote mobilisatiekracht binnen de eigen gemeenschap beschikken. Zo vertelt Mina Cheeba van VOEM Antwerpen over een benefiet voor weeskinderen in Palestina, georganiseerd door de vrouwen van een Arabofone moskee in Borgerhout. Ze geeft aan onder de indruk te zijn van de massale opkomst en het feit dat de vrouwen dit op eigen houtje realiseerden:

“X: Twee weken geleden was er een benefiet voor Palestina, voor de weeskinderen uit Palestina, en volk dat daar was [onder de indruk]! Geloof mij, en ik denk niet dat die mensen daar euh... en er waren verschillende groepes... dat was zondag twee weken geleden. Dat was in Borgerhout.

I: en was dat van een moskee uit?

X: Dat waren vrouwen die in moskeeën actief waren en dat was... dat was een festival! Dat was echt een evenement! In de Branderij was dat. Allez, dat ik dacht van... ik heb de uitnodiging gezien en er was niets van de stad Antwerpen, of ondersteuning door, die hebben dat allemaal zelf alleen gedaan. Ik dacht 'maar allez, da's toch machtig!'” (I12;I;M)

Het grote bereik en de mobilisatiekracht van vrouwenwerkingen binnen moskeeën, brengt een aantal sociaal-culturele vrouwenverenigingen en stadsdiensten ertoe om met hen samen te werken. Zo vertelt Mina Chebaa een goede samenwerking te onderhouden met de moskee in de Tulpstraat in Antwerpen. Ze wordt er dikwijls uitgenodigd voor het geven van vormingen:

“X: Want we hebben hier de plaatselijke moskee in de Tulpstraat, Omar, daar heb ik een goede samenwerking mee. Ik weet dat er Arabische lessen doorgaan. Die zijn niet bij ons aangesloten, dat zal bij de Unie van Moskeeën zijn, UMIVA. (...)

I: Die vrouwen komen ook tot bij jullie activiteiten?

X: Niet allemaal. (...) Maar als ik bijvoorbeeld iets rond gezondheid wil doen en ik stel dat daar voor, dan kan ik altijd daar terecht. Als ik iets wil doen in de moskee... vorig jaar hebben we in juni rond prostaatkanker gewerkt en rond borstkanker en hebben we zowel de mannen als de vrouwen kunnen aanspreken en hebben wij – gescheiden weliswaar – de infosessies gegeven en dat was heel geslaagd.

I: Dus als je iets voorstelt, dan kan je altijd daar terecht.

X: Ik kan daar altijd terecht. Als ik zeg ‘ik wil hier iets aanbieden aan de vrouwen rond opvoeding of rond gezondheid of zo’, ik zal dat aanbrengen en ik zal daar altijd met open armen ontvangen worden. En die vrouwen vragen er ook altijd naar, als ik er ben ‘ah, Mina en heb je iets voor ons?’ [lacht]. (I12;I;M)

Ook AGORA Gent onderhoudt samenwerkingsverbanden met diverse moskeeverenigingen. Zo zijn er bijvoorbeeld vrouwenwerkingen die actief samenwerken met buurtwerkingen, of vrouwelijke moskeeverenigingen die participeren in het onderwijsproject van AGORA. Een mooi voorbeeld betreft de lessen Nederlands voor anderstaligen, aangeboden in de moskee in Ledeberg. Door de lessen te laten plaatsvinden in een voor de vrouwen veilige en vertrouwde omgeving, slaagde men erin om een groter aantal vrouwen te bereiken en de uitval van cursisten te verkleinen. Via samenwerking met moskeeën poogt AGORA om vrouwen vanuit hun eigen interesseveld uit hun isolement te halen:

“We hebben dat dan geïnstalleerd vanuit AGORA, samen met PCVO, maar binnen het beleid NT2 wordt dat centraal gestuurd, er is een NT2-overleg en binnen dat overleg is een visie dat vrouwen niet geëmancipeerd worden als ze niet naar de school komen. Ik persoonlijk heb daar een andere visie over. Die vrouwen in de

moskee waren 25 vrouwen, 30 op een gegeven moment. Die hebben twee jaar Nederlandse les gevolgd. En die zijn daar naartoe gegaan. (...) Onze emancipatiegedachte is 'ik moet die vrouwen uit hun isolement halen, je moet die vrouwen een bredere horizon aanbieden om hen binnen onze maatschappij te laten functioneren'. Terwijl als je ze een aanbod geeft binnen de moskee, zitten ze in een veilige, beveiligde zone bij wijze van spreken. (...) En dan denk ik zo: 'waar kies je voor?' Probeer die uit hun isolement te halen vanuit hun eigen interesseveld". (I13;I;B)

Eveneens de Diensten Integratie en Cultuur van de stad Genk rapporteren banden aan te gaan met vrouwelijke moskeeverenigingen in het kader van projecten:

"X: dat geldt niet voor alles. Ik denk voor huwelijk en migratie is dat wel gelukt. We hadden een project rond huwelijk en migratie in samenwerking met het SAMV en dan zijn we wel naar verenigingen van de moskeeën gegaan en daar is dat toch wel gelukt.

I: Kunnen jullie die gemakkelijk bereiken?

X: we hebben wel onze contacten overal, ja. Ik denk zowel Dienst Cultuur als integratie... bij de ene vereniging is het gemakkelijker als bij de andere."
(I23;I;B)

Het voorgaande citaat toont aan dat niet alle moskeeverenigingen even open staan voor samenwerking met allochtone vrouwenzelforganisaties of stadsdiensten. Zowel tijdens het groepsgesprek in Antwerpen als Genk getuigen vrouwenverenigingen op weerstand te botsen bij pogingen tot samenwerking met moskeeën. Als ze bijvoorbeeld gebruik wensen te maken van lokalen voor het organiseren van een activiteit, valt dit volgens sommige moskeeën moeilijk te rijmen met hun religieuze functie:

"I: Moskeeverenigingen?

X1: Ja. Maar ge kunt er niet mee

I: om samen te werken met moskeeën eventueel, omdat die veel ruimtes hebben.

X1: die hebben veel ruimtes, maar het zorgt dikwijls voor problemen. Eén keer, voor één keer dat wij schrijven, we moesten een plaats vinden, die man keek in

zijn agenda om een plaats vrij te maken voor ons, maar dat moest een volledige week zijn...

X2: die hebben wel ruimtes, maar die zijn altijd voor gebed.

X1: we hebben ernaar gebeld, 'we hebben een ruimte nodig, kunnen wij dat krijgen?' 'Neen, sorry' zeggen zij.

I: en waarom willen ze niet dat het daar doorgaat?

X2: de gebedsruimte moet open, allez, moet vrij blijven.

X3: maar die hebben lokalen daarbuiten.

X2: die moeten kunnen bidden. Je kan moeilijk een activiteit organiseren als de mensen daar aan het bidden zijn.

X3: maar nee, maar bij ons is dat echt heel veel ruimte buiten de gebedsruimte.

Echt waar. 'en wat gaan jullie doen?' en als wij dan zeggen wat we gaan doen, dan 'ja, dat mag, maar toch...' (I21;G;M&T)

Anderzijds merken we een verschil in vertrouwdheid van de categoriale sector met het moskeelandschap in de drie steden op. Zoals aangetoond, bestaan er in Gent en Genk verschillende synergieën tussen moskeeën en stadsdiensten. Wat opvalt, is dat de Dienst Sociale Cohesie amper een zicht heeft op het moskeeverenigingsleven in Antwerpen:

"X1: Maar het moskeelandschap ken ik niet zo goed. (...) Maar de werking van de moskeeën zelf ken ik te weinig om daar een uitspraak over te doen.

X2: En ik vraag me dan ook af of het de vrouwen zelf zijn die een programma in elkaar steken of is het ook iets wat de moskee voor hen organiseert? Ik weet dat Arabische lessen bijvoorbeeld heel populair zijn bij Maghreb vrouwen en kinderen. Maar het echte verenigingsleven in de moskee, hebben zij dat zelf in handen, kunnen zij daar hun eigen accenten in leggen? Dat weet ik niet?

X2: Ik kan daar moeilijk een uitspraak over doen, wat die vrouwenwerkingen van een moskee betreft. Ik denk wel dat die redelijk wat autonomie hebben, omdat die meestal ook fysiek hun eigen ruimte hebben in de moskee waar ze bidden met de vrouwen, waar ze ook samenkomen en over onderwerpen praten, enzovoort.

X1: Ik denk dat je met de vrouwen van moskeeën zelf kunt gaan spreken."
(I6;I;B)

Het voorgaande heeft, zoals Gert Philippeth van de Dienst Cultuur stad Genk opmerkt, deels te maken met de omvang van de drie steden. Op 31 december 2007 telde Gent 237.000 inwoners⁷⁰, in januari 2007 telde Antwerpen 473.265 inwoners⁷¹ en op 1 januari 2008 telde de stad Genk 64.287 inwoners⁷². De kleinere omvang van de stad Genk biedt volgens de coördinator van de Dienst Cultuur meer gelegenheid tot informele contacten en samenwerkingsverbanden met sociaal-culturele zelforganisaties en moskeeverenigingen:

“Ik denk dat dat een heel belangrijk onderscheid is, de schaalgrootte van een stad. Ik denk niet dat er meer moskees zijn dan in Genk, maar een stad die 4 keer groter is dan Genk maar waar er wel een persoon van de stad is die één keer om de 14 dagen de moskee binnenloopt of een theetje gaat drinken... ik zie dat in Gent niet zo gebeuren. En dat praat natuurlijk wel anders. Dus ik denk dat het op een bepaald moment heel wat informeler verloopt.” (I23;I;B)

We kunnen besluiten dat het moskeelandschap in België – en zeker wat betreft vrouwen – in volle beweging is. Bepaalde moskeeën blijken, naast andere zelforganisaties, een aanspreekpunt voor het (lokaal) beleid. Oulad (2007) stelt dat de evolutie van moskeeën naar islamitische, culturele of educatieve centra het sociaal-culturele veld mogelijk een nieuwe belangrijke partner biedt. Door de grote bereikbaarheid van moskeeën – niet enkel voor de klassieke achterban van de eerste generatie mannen, maar meer en meer ook voor jongeren en vrouwen – evolueren sommige naar actieve allochtone zelforganisaties. In tegenstelling tot de potentieel belangrijke rol voor vrouwenwerkingen binnen moskeeën, kampen ook deze vrouwengroepen met financieringsmoeilijkheden. Kanmaz wijst erop dat ze in een ‘vacuüm’ opereren. Immers, de meeste vrouwenwerkingen binnen moskeeën – net zoals allochtone vrouwenzelforganisaties – slagen er niet in een vzw-structuur op te richten, wat hen van subsidiemogelijkheden binnen Welzijn of Cultuur uitsluit. Aangezien de erkenning van moskeeën heel traag verloopt, kunnen ze evenmin rekenen op steun van erediensdiensten.

⁷⁰ Bron: Dienst Bevolking stad Gent

⁷¹ Bron: Databank Social Planning stad Antwerpen

⁷² Bron: Dienst Beleidsplanning stad Genk

3.3. Russischtalige sociaal-culturele verenigingen: een eerste exploratie

Gezien Russischtaligen één van de snelst toenemende migrantenpopulaties in België uitmaken (Eggerickx, Bahri & Perrin, 2006) - met een overwegend vrouwelijk karakter (Heyse e.a., 2007) en een actief, groeiend verenigingsleven⁷³ - onderneemt de huidige studie een eerste exploratie van het Russischtalige vrouwelijke verenigingsleven in Vlaanderen. De zoektocht naar Russischtalige vrouwenverenigingen brengt ons bij een eerste opmerkelijk verschil met het Marokkaanse en Turkse verenigingsleven: er bestaat niet zoiets als aparte vrouwen- en mannenverenigingen. Russischtalige verenigingen zijn gemengd:

“We zijn gemengd. Dus nooit exclusief op vrouwen” (I9;I;B)

Deze andere organisatiestructuur heeft volgens Goelnara Chainoes van het Russischtalig platform “Solidariteit” te maken met een verschil in genderverhoudingen tussen Russischtalige en Marokkaanse/ Turkse migranten en een verscheiden migrantenprofiel tussen beide groepen. Ze geeft aan dat Russischtalige vrouwen doorgaans over een hoog opleidingsniveau beschikken en streven naar participatie op de Belgische arbeidsmarkt. Ze zouden op meer gelijke voet staan met mannen dan dat bij Turken en Marokkanen het geval is. Russischtaligen kunnen volgens Goelnara minder terugvallen op de eigen gemeenschap, wat een sterkere gerichtheid van Russischtalige vrouwen op de Belgische samenleving met zich meebrengt. De gelijkaardige uitdagingen voor Russischtalige mannelijke en vrouwelijke migranten en de grotere overlap in hun leef- en belevingswereld reflecteert zich volgens Goelnara in een gemengd verenigingsleven:

“Vrouwen moeten alles zelf doen. Dit is helemaal anders dan bij moslims. Vrouwen moeten veel doen en samenwerken met mannen. Russische mannen leren minder snel de taal dan vrouwen, omdat ze onmiddellijk en hard gaan werken. Vrouwen leren de taal en doen veel. Bij moslims blijven vrouwen meer thuis en leren mannen Nederlands. Bij moslims is er ook veel hulp van de families en herkomstgenoten. Bij Russischtaligen moeten vrouwen ook heel sterk

⁷³ Debat allochtone vrouwenverenigingen op studiedag “Vrouwen in de strijd”, 6 maart 2008

worden, ze vechten mee met mannen en daarom zijn er geen aparte activiteiten voor vrouwen en mannen. Bij Russischtaligen is het werk heel belangrijk en dat is ook zo voor vrouwen. Russische vrouwen hebben in hun herkomstregio jaren gestudeerd en gewerkt als mannen. Het is niet te vergelijken met moslims. Sterke vrouwen willen naar hier komen en hier een kans krijgen.” (I9;I;B)

Uit het voorgaande blijkt het belang van betaalde arbeid voor het welbevinden van Russischtalige vrouwen. Voorgaand onderzoek van Heyse e.a. (2007) appelleert aan het probleem van diplomahomologatie bij deze migrantengroep. Als vrouwen werk vinden, is dit ver beneden hun diplomaniveau, wat negatieve repercussies heeft op het zelfbeeld. Tijdens het groepsgesprek komt dit knelpunt uitvoerig aanbod. Onderstaande vrouw beweert dat migratie voor haar leidde tot “de-emancipatie”:

“Ik had vroeger een goede carrière. Hier kan ik enkel als poetsvrouw... Ik kan dat niet. Ik wil dat niet aanvaarden. Het is voor mij écht de-emancipatie de migratie!” (I22;G;R)

“Vrouwen hebben een specifieke moeilijke situatie in verband met jobs in België. Ze hebben het moeilijk om goed werk te vinden, conform hun diplomaniveau. Ze bekleden heel lage jobs – vaak poetsen – maar hebben een hoog studieniveau. Er bestaan niet veel mogelijkheden voor vrouwen met goed onderwijs. Voor dit probleem worden activiteiten georganiseerd, maar niet alleen voor vrouwen.” (I9;I;B)

Zoals bovenstaand citaat aangeeft, komen deze arbeidsmarktproblemen zowel bij Russischtalige vrouwen als bij mannen voor. Dit wil niet zeggen dat er geen genderspecifieke problemen zijn. Russischtalige vrouwen kampen vaak met een dubbele rol en dragen naast betaalde arbeid de verantwoordelijkheid voor het gezin. Hier observeren we een dubbelheid, die ook tijdens de Sovjet Unie al speelde (Ashwin, 2002). Ondanks het sovjetideaal van gendergelijkheid, bleef een meer traditioneel rollenpatroon verdoken aanwezig (Glass, 2006). Dit was echter taboe. Met de val van de Sovjet Unie worden veel zaken die lange tijd onderdrukt werden, nu extra geaccentueerd, zoals massaconsumptie en materialistische waarden (Stetsenko, 2002). Eén van die aspecten is een ervaring van een ideaaltypisch man- en vrouwbeeld, waarbij vrouwen teder, zorgzaam, jeugdig, afhankelijk en elegant zijn en mannen dominant, onafhankelijk en

sterk (Pilkington, 1996). Ondanks deze evolutie van een egalitair naar een meer complementair genderideaal in het Post Sovjet tijdperk, blijft arbeid een belangrijk deel van de vrouwelijke identiteit (Zabelina, 1996). Hier observeren we een ambiguïteit in het rollenpatroon waar vrouwen aan proberen te beantwoorden. Ze willen én perfecte moeder en echtgenote zijn, én een persoonlijke carrière uitbouwen (Ashwin, 2002). Als zich echter een keuze opdringt, opteren ze vaak voor het gezin. Dit is bijvoorbeeld het geval in een migratiecontext, die voor Russischtalige vrouwen een versterking van een meer traditioneel rollenpatroon met zich kan meebrengen (Heyse e.a., 2007). De man neemt dan de rol van kostwinner op zich, terwijl de vrouw voor het gezin en huishouden instaat. Veel Russischtaligen bevinden zich in een precare verblijfssituatie. De vrouw als hoedster van het gezin gaat hierdoor volgens Galina Matushina van "Solidariteit" vaker onder zware psychologische problemen gebukt. Immers, ze trekt zich het lot van haar familie zwaar aan. Daarenboven kampt ze met de stress de persoonlijke carriëredoelstellingen te moeten inruilen voor een leven tussen vier muren:

"Een groot probleem vormt de gezondheid van vrouwen. Vroeger waren de meeste families illegaal en dat leidt tot een moeilijke psychologische toestand. Op het moment dat de meeste vrouwen papieren krijgen, hebben ze geen kracht meer. Sommigen zijn echt ziek geworden. Mannen zijn minder sterk dan vrouwen. Vrouwen hebben meer zorg voor de eigen familie en maken zich zorgen over het lot van de ganse familie. Mannen krijgen een volledig andere indruk. Mannen gaan meestal onmiddellijk werken. Na een bepaalde tijd worden mensen legaal, mannen krijgen papieren en vrouwen worden ziek na die periode. Al die jaren moesten vrouwen sterk zijn en zorgen voor de eigen familie. Ze houden die emoties binnen. Veel vrouwen zijn ziek, hebben weinig kracht en zijn psychologisch uitgeput. Veel vrouwen zijn thuis en denken voortdurend na. Ze hebben een grote angst voor controle." (I9;I;B)

Een tweede probleem bij Russischtalige vrouwen betreft heimwee naar de achtergebleven familie en het herkomstland. Aangezien veel vrouwen zich in een precare verblijfssituatie bevinden, kunnen ze moeilijk terug. Galina Matushina geeft aan dat dit gemis vooral vrouwen raakt:

"Vrouwen hebben geen goede contacten met het herkomstland. Het is moeilijk om terug te gaan en ze missen de familie en het herkomstland." (I9;I;B)

Hoewel deze vrouwtypische problemen frequent voorkomen, is er geen enkele bij "Solidariteit" aangesloten vereniging die zich specifiek op de begeleiding en ondersteuning van vrouwen toelegt. Galina getuigt dat vrouwen elkaar ontmoeten, ervaringen uitwisselen en ondersteunen tijdens de activiteiten van diverse aangesloten verenigingen:

"Solidariteit werkt daar niet specifiek rond. We kunnen er niets aan doen. Deze vrouwen kunnen wel deelnemen in de verschillende activiteiten van verenigingen. Soms krijgen we wel telefoon van vrouwen in problemen. Tijdens de activiteiten wordt er ook veel gesproken met elkaar. Als educatieve medewerkers zijn we soms kapot door alle problemen die verteld worden."
(I9;I;B)

Uit het groepsgesprek met Russischtalige vrouwen blijkt dat sociaal engagement in een vereniging een belangrijke uitlaatklep voor vrouwen betekent. Niettegenstaande dat er geen specifieke vrouwenverenigingen zijn, nemen vrouwen volgens onze respondenten een primordiale rol op in het Russischtalige sociaal-culturele verenigingsleven. Vrouwen zetelen in het bestuur van verenigingen, richten groepen op en nemen leiding over activiteiten. Ook de voorzitter van het Russischtalig platform "Solidariteit", namelijk Galina Matushina, is een vrouw. Onze respondenten geven aan dat deze sociale inzet dikwijls een compensatie is voor andere verliezen, zoals het verlies aan sociale status door arbeid beneden het diplomaniveau:

"X1: Vrouwen zijn meer actief dan mannen, veel meer sociaal. Vrouwen doen zeer veel, organiseren veel. Vrouwen zijn veel thuis en moeten iets doen, moeten actief zijn."

X2: Ja, in onze vereniging er is maar één man [lacht], die journalist daar. Voor de rest: allemaal vrouwen."

X3: Soms bestaat een vereniging, bijvoorbeeld een dansgroep, uit alleen vrouwen. Maar daarom is het nog geen vrouwenvereniging. Maar in alle verenigingen zijn er meer vrouwen." (I22;G;R)

Daar waar de acties van "Solidariteit" in het begin van de grote toestroom van Russischtalige migratie hoofdzakelijk politiek van aard waren en gericht op het herkomstland, hebben de meeste aangesloten verenigingen nu sociaal-culturele

activiteiten toegespitst op België. De vastgestelde nood aan ruimte voor interne emancipatieprocessen en categoriaal werken bij een grote groep Turkse en Marokkaanse vrouwen, observeren we niet bij de Russischtaligen. Uit het interview met Galina Matushina blijkt dat externe emancipatie en participatie aan de Belgische samenleving tot de belangrijkste doelstelling van Russischtalige verenigingen aangesloten bij "Solidariteit" vormt. Verenigingen moeten bijdragen tot het "zich thuis voelen in België", zodat België in de perceptie van mensen evolueert van gastland naar een thuis:

"Bij de Russischtaligen zijn de meeste geregulariseerd. In het begin van "Solidariteit", in het begin van de grote toestroom van Russische migranten, wilde men vooral veel doen van hieruit voor het thuisland. Vanuit idee dat men hier in meer democratische samenleving woonde en iets wou doen voor de politieke situatie in de herkomstregio. Vroeger meer politiek en op de herkomstregio gericht; nu meer sociaal-culturele activiteiten en op België toegespitst. De activiteiten zijn nu meer gericht op integratie. Zo geven we bijvoorbeeld lessen pc en gsm voor oudere mensen en organiseren we activiteiten samen met de KAV. Dus eigenlijk gelijkaardig aan wat bij Belgische mensen gedaan wordt. De activiteiten zijn gericht op het zich helpen integreren, op het zich ontplooien, zodat mensen België niet langer zien als gastland maar als een thuis." (I9;I;B)

Een ander opmerkelijk verschil met een aantal van de geïnterviewde Turkse en Marokkaanse organisaties is de focus op interculturele uitwisseling bij Russischtalige verenigingen. Terwijl lidverenigingen vroeger op een eiland leefden, zoeken ze volgens Galina nu actief naar samenwerking met Belgische organisaties. Verder nemen ze deel aan activiteiten van niet-Russische vrouwenverenigingen zoals het Intercultureel Vrouwenhuis Antwerpen (IVCA). De activiteiten van verenigingen zijn er ook op gericht om Belgen kennis te laten maken met de cultuur van het thuisland. Ze willen zich niet enkel inpassen in de Belgische samenleving, maar er ook een bijdrage toe leveren vanuit hun eigen cultuur:

"Nu willen wij onze cultuur aan Belgen tonen en iets voor Belgen doen; gerechten maken, iets in rusthuizen doen voor gehandicapten, etcetera. We willen niet enkel integreren, maar ook iets voor Belgen doen. Vroeger waren de activiteiten meer geïsoleerd, nu zoeken we naar samenwerking met Belgische

organisaties. We proberen om stap voor stap toe te bewegen naar Belgische organisaties. (...) We nemen ook deel aan activiteiten die door IVCA georganiseerd worden.” (I9;I;B)

De focus op interculturele uitwisseling van “Solidariteit” sluit aan bij de ideologie van de federatie waar ze sinds drie jaar deel van uitmaken, namelijk het Internationaal Comité (IC). Deze federatie is een multiculturele koepel met hoofdzakelijk lidverenigingen in de provincie Limburg. “Solidariteit” poogde een aantal jaar geleden zelf erkend te worden als landelijke allochtone federatie. Aangezien er geen nieuwe federaties meer erkend werden in Vlaanderen, kregen ze het advies zich aan te sluiten bij een bestaande koepel. Daar de andere federaties zich hoofdzakelijk toespitsen op een welbepaalde etnische groep, kozen ze voor het IC.

We kunnen besluiten dat Russischtalige verenigingen over het algemeen gemakkelijker gedijen binnen het huidige beleidsklimaat dan Marokkaanse en Turkse verenigingen. Hun acties concentreren zich hoofdzakelijk op integratie in de Belgische samenleving, met een speciale focus op het domein arbeid. Ze zijn aangesloten bij een multiculturele federatie en hebben een gemengde structuur (mannen en vrouwen samen). Ze richten zich met andere woorden vooral op externe emancipatie en passen qua structuur en werking binnen de heersende (beleids)visie op emancipatie.

4. Conclusies en aanbevelingen

Alvorens van start te gaan met een aantal conclusies en beleidsaanbevelingen, willen we een belangrijke kanttekening maken bij de geobserveerde diversiteit aan vrouwenwerkingen binnen het huidige onderzoek. Besluiten trekken veronderstelt een zekere graad van veralgemening van de onderzoeksresultaten. Dergelijke veralgemeningen zijn steeds een hachelijke operatie bij kwalitatief onderzoek en zeker voor het landschap van allochtone vrouwenverenigingen. Het huidige onderzoek wijst immers op de grote diversiteit aan organisatiestructuren, werkingen en noden van allochtone vrouwenverenigingen.

Een inzicht in deze diversiteit is noodzakelijk, aangezien het gelijkekansenbeleid expliciet rekening wenst te houden met verschillende sociale groepen en aandacht wil hebben voor de diversiteit binnen de groep vrouwen, teneinde het risico op ongelijke kansen tussen vrouwen onderling te verkleinen: *“Wat inzake gender vooral belangrijk is, is dat gelijke kansen in de verschillende levenssferen en milieus en op alle niveaus mogelijk worden gemaakt. Niet alle vrouwen hebben dezelfde gelijke kansen. Naast de verschillen tussen mannen en vrouwen is het belangrijk te wijzen op de verschillen tussen vrouwen onderling. (...) Deze vaststelling geldt onder meer voor allochtone vrouwen en meisjes”*⁷⁴.

Om aan deze beleidsdoelstellingen te kunnen voldoen, is wetenschappelijk onderbouwde kennis omtrent de noden en behoeften van verschillende groepen allochtone vrouwen noodzakelijk. En dit onderzoek wijst erop dat een dergelijk gediversifieerd beleid niet altijd evident is. In tegenstelling tot de goede beleidsintenties, blijkt er binnen het gevoerde beleid een belangrijke groep uit de boot te vallen, of om het in termen van het beleid te formuleren: “een veel groter risico te lopen op ongelijke kansen”. Dit zijn met name de verenigingen met de meest kwetsbare vrouwen als doelgroep zoals de eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen én huwelijksmigranten. Deze hebben vooral nood aan categoriale, laagdrempelige eerstelijnswerking met ruimte voor ontmoeting en informatie-uitwisseling. Russischtalige verenigingen kunnen dan weer goed gedijen

⁷⁴ Beleidsnota Gelijke Kansen 2004-2009. Kathleen Van Brempt, Vlaams minister van Mobiliteit, Sociale Economie en Gelijke Kansen.

binnen de huidige beleidscontext. Russischtalige verenigingen zijn gemengde verenigingen, met soms aparte activiteiten naar vrouwen toe. Vrouwen nemen wel een primordiale rol op binnen het verenigingsleven en stoten door tot in het bestuur van een vereniging. Vaak zijn het de vrouwen die actief zijn in een vereniging, die sociaal engagement op zich nemen. Arbeid maakt een belangrijk deel uit van de identiteit van post sovjetvrouwen. Vandaar dat dit een belangrijk actiepunt is voor vrouwen binnen verenigingen in België, evenals diplomahomologatie. Russischtalige verenigingen zijn dus veel meer gericht op externe emancipatiedoelinden en sluiten bijgevolg beter aan bij de beleidsvisie op emancipatie. Hier zijn we meteen bij de eerste conclusie aanbeland, namelijk dat de visie op emancipatie binnen het gevoerde beleid en vrouwenverenigingen uit elkaar kan lopen.

4.1. Kloof tussen visie beleid op emancipatie en invulling verenigingen

De visie van het beleid op emancipatie en de emancipatienoden van de meest kwetsbare Marokkaanse en Turkse vrouwen lopen uiteen. Het beleid verwacht intercultureel werken, gemengde activiteiten voor vrouwen en mannen, sociaal-culturele activiteiten zoals opleiding en cultuurparticipatie. Bovenvermelde vrouwenwerkingen hebben het gevoel dat er binnen het bestaande beleid weinig erkenning en ondersteuning is voor waar deze groep allochtone vrouwen écht nood aan heeft, namelijk ontmoeting en uitwisseling van informatie. Dus het beleid legt de nadruk op externe emancipatie, terwijl deze vrouwen nood hebben aan interne emancipatie, een veilige omgeving waar ze zichzelf kunnen ontplooiën.

Russischtalige vrouwen sluiten meer aan bij het Westerse emancipatiebegrip. Bij deze laatste groep ligt de nadruk op externe emancipatie, namelijk verhoogde participatie aan de Belgische maatschappij. Binnen Turkse en Marokkaanse gemeenschappen leeft er een grote behoefte aan interne emancipatie bij een bepaalde groep vrouwen. Maar dergelijke laagdrempelige ontmoetingsactiviteiten worden binnen beleidskringen vaak als koffie- en theebransjes gepercipieerd. Geïnterviewde vrouwenverenigingen en een aantal medewerkers van de categoriale sector binnen dit onderzoek getuigen dat er veel meer gebeurt binnen deze werkingen. Samenkomen en koffie drinken dienen vaak een ander

doel. Als vrouwen daar kunnen samenkomen om koffie te drinken en te praten, krijg je ze gemakkelijker naar een andere activiteit zoals een lezing, opleiding of uitstap. Dikwijls wordt daar ook nuttige informatie uitgewisseld. Door te vertrekken vanuit de nood van vrouwen zelf, trachten ze stap voor stap emancipatieprocessen op gang te trekken. Voor die vrouwen is het zich naar een vereniging of een activiteit begeven op zich al emancipatorisch. Maar het beleid heeft blijkbaar een ander idee van wat 'werken aan emancipatie' moet zijn. Hierdoor voelen vrouwenverenigingen zich weinig erkend. Ze voelen zich niet gewaardeerd in de manier waarop ze aan emancipatie werken en het tempo waarop dit gebeurt. Het beleid verlangt zaken van allochtone vrouwenverenigingen - zoals samenwerken met autochtone vrouwenverenigingen en andere etnische groepen, activiteiten openstellen naar mannen - die niet aansluiten bij de nood van een grote groep Marokkaanse en Turkse vrouwen. En als de activiteiten van verenigingen niet passen binnen de visie van het lokale of Vlaamse beleid, dan blijkt het heel moeilijk voor verenigingen om een subsidie te krijgen.

Een groot aantal geïnterviewde verenigingen heeft het gevoel dat het beleid niet weet wat er zich aan de basis afspeelt. Er bestaat een kloof tussen het beleid en het allochtone vrouwenmiddenveld. Bijgevolg gaan verenigingen buiten het beleid om op zoek naar middelen of betalen de leden het in extremis zelf. Met de evolutie van een categoriaal naar een inclusief beleid moeten vrouwenverenigingen ineens twee drempels overwinnen: een genderdrempel (samenwerken met mannen) en een etniciteitsdrempel (samenwerken met andere etnische groepen). Dit wordt opgelegd door het beleid en moet van de ene dag op de andere dag zo zijn, bij wijze van spreken. Veel vrouwen zijn daar nog niet klaar voor. Aparte vrouwenwerkingen zijn dikwijls gewoon een middel om vrouwen te bereiken. Als het niet apart gedaan wordt, dan bereik je ze niet. Er wordt heel moeilijk gedaan over aparte activiteiten voor allochtone vrouwen. Zo bestaat er bijvoorbeeld veel weerstand tegen aparte zwemuurtjes voor allochtone vrouwen. Terwijl dit veel gemakkelijker aanvaard wordt voor bijvoorbeeld senioren. Er bestaan ook aparte studentenverenigingen en de Vlaamse vrouwenbeweging is eveneens een exclusief vrouwelijke aangelegenheid. Binnen het allochtone vrouwenmiddenveld leeft het idee dat er met twee maten en gewichten gewerkt wordt. Binnen het bestaande beleid is er weinig ruimte voor categoriale, laagdrempelige activiteiten, terwijl het huidige onderzoek aantoont dat daar echt nood aan is. De volgende conclusie gaat dieper op dit beleidsaspect in.

4.2. Grote impact herstructurering Vlaams beleid op twee niveaus

4.2.1 Minderhedendecreet 1998

Zoals hierboven aangehaald, bestaat er een nood aan laagdrempelig basiswerk. Dit geldt specifiek voor vrouwenwerkingen, maar ook ruimer voor allochtone verenigingen in het algemeen. Met de herstructurering van het minderhedenbeleid ontbreekt het eerstelijnsniveau en dat op structurele wijze. Vroeger – vóór de herstructurering van de integratiesector – werd dat voor een stuk opgenomen door de integratiesector. Maar met het nieuwe decreet op etnisch-culturele minderheden is er geen ruimte meer voor basiswerk vanuit integratiediensten. Voor de herstructurering vielen allochtone verenigingen ofwel onder Welzijn, ofwel onder Cultuur. Onder Welzijn werden vanuit de integratiediensten verschillende vrouwenwerkingen opgericht. Maar met het nieuwe decreet is er veel minder ruimte voor categoriaal werken naar vrouwen toe. De vrouwenwerkingen die groeiden vanuit integratiediensten kunnen hierdoor amper overleven. Men wil de minderhedensector verzelfstandigen en de ondersteuning vanuit de allochtone federaties laten plaatsvinden. Deze allochtonenfederaties vallen onder sociaal-cultureel werk en er wordt geen alternatief geboden voor de structurele blinde vlek voor basiswerk. De gedeelde nood is een nood aan welzijn. Wie zal dat basiswerk opnemen? De opbouwsector? De integratiesector? Gelijke kansen? Er dient te worden uitgezocht welke sector deze blinde vlek zal opvullen.

De structurele ondersteuning van het allochtone vrouwenmiddenveld is verlaten voor een projectsubsidiesysteem. Het veldwerk toont echter aan dat vrouwenverenigingen problemen ondervinden met het opstellen van projectaanvragen. Het administratieve vormt een probleem voor vele verenigingen. Ze wijzen erop dat het bestaande beleid niet past bij de werking van allochtone vrouwenverenigingen. Vrouwenverenigingen zijn dikwijls heel impulsief en weinig planmatig. Ze ervaren dat de drempels voor projectondersteuning steeds hoger liggen. Verenigingen erkennen de behoefte van de overheid om enige controle op de aanwending van hun middelen te behouden, maar ze ervaren dat ze volledig lam worden gelegd. Het is zodanig hoogdrempelig dat ze er niet meer aan beginnen. Ook de procedures blijken niet op maat van allochtone

vrouwenverenigingen. Ze spelen heel kort op de bal en subsidies moeten altijd een tijd op voorhand aangevraagd worden. Subsidiedossiers vragen soms heel veel werk voor weinig geld. Vele verenigingen pleiten er dan ook voor om de pot aan te passen aan de doelgroep: niet te streng, maar ook niet te gemakkelijk. Ook de geïnterviewde integratiediensten erkennen de drempeligheid van subsidies voor allochtone verenigingen en in het bijzonder vrouwenverenigingen. In Antwerpen worden bijvoorbeeld meer dan 85% van de ingediende subsidiedossiers ingediend door mannenverenigingen. Van de vrouwenverenigingen die er één indienen, is het dan nog dikwijls door een man opgesteld en met zwakke invulling van gender. De stedelijke administraties erkennen zelfs dat het louter werken met projectsubsidies nefast is voor het overleven van vrouwenverenigingen. Ze hollen zodanig achter de subsidies, dat ze geen solide basiswerking kunnen uitbouwen. Binnen Antwerpen leeft daarom het idee om toch ergens een werkingstoelage voor verenigingen te voorzien.

Aanbeveling: Men dient te bestuderen hoe de structurele blinde vlek aan basiswelzijnswerk naar allochtonen en specifiek naar allochtone vrouwen opgevuld kan worden. Sommige respondenten hielden een pleidooi voor een specifiek, structureel beleid vanuit welzijn of gelijke kansen. Nu wordt dit grotendeels overgelaten aan het stedelijke beleid. Het gebeurt te willekeurig, te toevallig en hangt teveel af van eenmalige initiatieven of het engagement van bepaalde individuen, waardoor men niet structureel initiatieven kan opbouwen. Daarom de noodzaak om op Vlaams niveau kwaliteitseisen te stellen.

4.2.2 Decreet Sociaal-cultureel volwassenenwerk

Sinds het Decreet betreffende het Sociaal-cultureel volwassenenwerk verleent Vlaanderen enkel nog steun aan de landelijke federaties en valt de rechtstreekse ondersteuning van verenigingen weg. Federaties dienen voortaan de ondersteuning van lidverenigingen op zich te nemen. Hiermee beoogt de minister een responsabilisering van de sector. De landelijke allochtonenfederaties zijn echter nog heel jong en dienen op korte tijd een inhaalbeweging voor het behalen van de erkenningscriteria te doormaken (tegen 2011). Dit behalen van de criteria vergt zodanig veel energie, personeel en middelen, dat ze hun ondersteunende opdracht dikwijls onvoldoende kunnen waarmaken. Bovendien worden ze vanuit tal van hoeken geconsulteerd, met als gevolg dat ze nog meer van hun kerntaak

afgehouden worden. Verder is de professionalisering van sommige federaties niet optimaal, wat een degelijke ondersteuning van de lidverenigingen bemoeilijkt. Bovendien laat de genderwerking van een aantal koepels te wensen over. Veel koepels zitten hieromtrent met de handen in het haar. Ze weten zelf niet goed hoe deze gendercomponent in hun werking en ondersteuning in te bouwen. De capaciteit van federaties speelt hier een grote rol. Hoewel de federaties dikwijls wel willen, kunnen ze dit niet vanwege hun beperkte capaciteiten. Weliswaar mag men niet uit het oog verliezen dat er een verschil tussen de koepels bestaat. Zo richt de "Federatie Wereldvrouwen" in Limburg zich bijvoorbeeld exclusief op vrouwenverenigingen. De Federatie voor Zelforganisaties Vlaanderen focust zich expliciet op het ondersteunen van vrouwenverenigingen. En binnen de Federatie Marokkaanse Verenigingen in Antwerpen, is er één voltijds medewerker die instaat voor het vrouwenproject.

Allochtone verenigingen worden dus enkel nog ondersteund vanuit sociaal-cultureel werk, dat enkel ruimte biedt aan zelforganisaties die puur op vrijwilligers draaien. Het beleid verlangt bijgevolg steeds meer dat vrouwenverenigingen het zelf organiseren. Maar binnen vrouwenverenigingen zitten heel kwetsbare groepen, die het net niet zelf kunnen doen – zoals bijvoorbeeld eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen en nieuwkomers. Voor deze vrouwen is het moeilijk om een werking uit te bouwen en iets voor anderen in te richten. De geïnterviewde verenigingen geven aan dat ze ondersteuning kunnen gebruiken en dit zowel inhoudelijk, logistiek, als financieel. Het huidige beleid creëert de situatie dat enkel vrouwen die het zelf kunnen ook daadwerkelijk iets organiseren. Ze organiseren dan ook enkel die activiteiten die hen zelf aanbelangen. Het is dus een beperkte, redelijk sterke groep die zaken opneemt. Het beleid verwacht als het ware van de ene op de andere dag dat allochtone vrouwenverenigingen verzelfstandigen. Dit is slechts positief voor een beperkte groep die zich in deze beleidsvisie kunnen inpassen. Vroeger – toen er nog professionele steun was vanuit de integratiesector - was het aanbod breder, het ging van naai- en theekransjes tot uitstappen en opleidingen. Nu valt er een groep vrouwen uit de boot van het formele verenigingscircuit. Sommige respondenten en bevoorrechte getuigen spreken daarom van een terugval, een stap achteruit qua emancipatorisch werken voor veel vrouwen.

Aanbeveling: Er is nood aan structurele ondersteuning, op maat van vrouwenverenigingen. De huidige subsidiereglementering blijkt niet aangepast aan de noden van de doelgroep. De stuurgroep waarschuwt ervoor om niet terug in het verleden

te stappen en het door de integratiesector te laten opnemen. De betutteling van vroeger is niet wenselijk. De overheid dient te erkennen dat verenigingen het zelf kunnen en dient ze in hun rol te ondersteunen. Het basiswerk dient bij de verenigingen te blijven, maar ze moeten hiervoor de nodige ondersteuning krijgen. Aangezien de allochtonenfederaties hun ondersteunende taak niet altijd kunnen waarmaken – en zeker wat genderwerking betreft – kunnen ook zij bijkomende steun, vorming en begeleiding gebruiken. Het Steunpunt Sociaal-cultureel Volwassenenwerk (Socius) kan hier een belangrijke rol in spelen.

4.3. Specifieke knelpunten van vrouwenverenigingen

In deze conclusie zetten we de waargenomen knelpunten van vrouwenverenigingen onder elkaar. We maken hierbij een onderscheid tussen gendergerelateerde knelpunten (knelpunten specifiek voor vrouwenverenigingen) en knelpunten die te maken hebben met de sterkte van de verenigingen.

4.3.1 Gendergerelateerde knelpunten:

- Mobiliteit & bewegingsvrijheid: Het blijkt voor allochtone vrouwen – meer bepaald Turkse en Marokkaanse vrouwen met een lage socio-economische status - minder evident om zich over grote afstanden te bewegen. Deze beperkte bewegingsvrijheid heeft enerzijds praktische redenen: deze vrouwen bewegen zich minder gemakkelijk met de wagen, het openbaar vervoer of de fiets. Anderzijds worden ze soms beperkt door hun echtgenoot. De locatie van de vereniging is dus uiterst belangrijk. Deze mag niet té hoogdrempelig zijn. Maar vrouwenverenigingen hebben het net moeilijk met het vinden van een geschikte ruimte. Ze menen nochtans dat de stad over voldoende infrastructuur beschikt;
- Tijd en zorg voor kinderen, gezin, huishouden: De geïnterviewde verenigingen geven aan dat de zorg voor kinderen en het huishouden het engagement van vrouwen in een vereniging bemoeilijkt. Dikwijls stoppen allochtone vrouwen (tijdelijk of permanent) hun lidmaatschap in een vereniging eens er kinderen

zijn. Dit knelpunt brengt de continuïteit van allochtone vrouwenverenigingen in het gedrang;

- Steunen op één sterke 'trekster': De meeste allochtone vrouwenzelforganisaties steunen op de inzet van één sterke 'trekster'. Zij staat doorgaans in voor het organiseren van activiteiten, het opstellen van subsidiedossiers, enzovoort. De geïnterviewde Marokkaanse en Turkse verenigingen geven aan dat vrouwen niet gemakkelijk verantwoordelijkheden en een leidende rol op zich nemen. Ze hebben het net daarom extra moeilijk binnen het actuele klimaat van zelforganisaties. Als de sterke 'trekster' van het toneel verdwijnt, houdt de vereniging doorgaans op te bestaan. Een dergelijke organisatiestructuur maakt verenigingen uiterst kwetsbaar;
- Weinig planmatig en gestructureerd: Allochtone vrouwenverenigingen blijken weinig planmatig en gestructureerd te functioneren. Ze zijn impulsief, maar daarom niet minder actief. Verschillende bevoorrechte getuigen geven aan dat ze actiever zijn dan mannenverenigingen, maar zich minder goed binnen het huidige projectfinancieringsklimaat kunnen inpassen. Een dergelijk klimaat vereist een planmatige aanpak, het bijhouden van een boekhouding en een administratie, terwijl allochtone vrouwenverenigingen net hierover struikelen. Dit geldt minder voor mannenverenigingen, wat ook blijkt uit de sekseratio van de ingediende subsidiedossiers: de meeste projectdossiers zijn van de hand van mannen- of gemengde verenigingen;
- Verschillende visie van het beleid op emancipatie en hoe vrouwenverenigingen aan emancipatie werken: Een groot deel van de Marokkaanse en Turkse vrouwen heeft nood aan laagdrempelige basiswerking, met ruimte voor ontmoeting en informatie-uitwisseling. Deze behoefte strookt niet met de nadruk op externe emancipatiedoelinden binnen het huidige beleid. Vrouwen die aan deze reëel gevoelde noden trachten te voldoen, kunnen amper overleven binnen het huidige beleidsklimaat.

4.3.2 Meer algemene knelpunten voor allochtone verenigingen

- Kennis: Een beperkte vertrouwdheid met de organisatiestructuur en werking van het verenigingsleven in Vlaanderen (beperkte kennis van subsidiekanalen, het Nederlands, hoe je een project opstelt, hoe je een vergadering leidt, de werking van een vzw, enzovoort) bemoeilijken de overlevingskansen voor allochtone verenigingen. Dit is geen genderspecifiek punt, maar geldt toch iets meer voor vrouwenverenigingen;
- Het huidige verenigingsklimaat met projectsubsidies, het werken met vrijwilligers en het gebrek aan professionele ondersteuning. De structurele blinde vlek voor basiswelzijnswerk geldt voor allochtone verenigingen in het algemeen.

Aanbeveling: Wil het beleid het allochtone vrouwenmiddenveld ondersteunen in haar emancipatorische werking, dan dient ze de bestaande voorzieningen en ondersteuningsfaciliteiten aan te passen aan de noden van de doelgroep.

4.4. Belangrijke impact van lokale context, lokaal beleid op allochtone vrouwenverenigingen

Aangezien de drie beleidsdomeinen die allochtone vrouwenverenigingen doorkruisen (Gelijke Kansen, Inburgering & Cultuur) een invulling krijgen op lokaal – lees: stedelijk – niveau, stelden we de hypothese dat het lokale beleid een impact heeft op de structuur, werking en knelpunten van allochtone vrouwenverenigingen. Teneinde deze hypothese verder uit te diepen, namen we drie Vlaamse casussen in de huidige studie op, namelijk Antwerpen, Genk en Gent. Deze drie steden verschillen op variabelen die hoogstwaarschijnlijk een uitwerking hebben op het lokale allochtone verenigingsleven, zoals schaalgrootte, diversiteitsbeleid, subsidiereglementering, aanwezigheid en draagkracht van landelijke federaties, omvang en samenstelling van de migrantenpopulatie, enzovoort. In elke van deze drie steden luisterden we enerzijds naar de argumentering voor het gevoerde beleid en anderzijds naar de stem van

vrouwenverenigingen, om vervolgens conclusies te formuleren over de mogelijke match dan wel mismatch tussen beleid en middenveld.

Het onderzoek toont het belang van de lokale context en het stedelijke beleid voor vrouwenverenigingen aan. Enerzijds laat decentralisatie toe om het beleid beter aan te passen aan de lokale context, maar het maakt verenigingen ook kwetsbaar. Het wordt gevaarlijk als de relaties tussen de lokale overheid en bepaalde gemeenschappen of verenigingen verstoord zijn. Zo heeft de moeilijke verhouding tussen het Antwerpse beleid en de Federatie van Marokkaanse verenigingen er bijvoorbeeld voor gezorgd dat het FMV geen subsidiedossiers meer bij de stad indient. De verenigingen voelen zich zo weinig erkend en de subsidiereglementering wordt als zo hoogdrempelig ervaren, dat ze andere kanalen aanboren. De geïnterviewde verenigingen hebben het gevoel dat dossiers beoordeeld worden op 'wie' ze indient en niet op de inhoud. De lokale context is heel belangrijk en heeft een grote invloed op de werkbaarheid van organisaties. De visie en richting van de stad hebben een grote impact. Inspanningen en ondersteuning van de stad of het ontbreken daarvan zijn soms ook electoraal gebonden. Ook de mate van ondersteuning die de landelijke allochtonenfederaties bieden verschillen van regio tot regio. Veel hangt af van waar federaties hun zetel hebben. Het voorbeeld van Genk toonde een grote betrokkenheid en vertrouwdheid van de stad bij het allochtone verenigingsleven. Verder putten ook een aantal allochtone federaties uit de Genkse verenigingsvijver, waardoor de federaties als het ware een structurele partner worden voor het beleid. Er bestaat geen algemeen beleid naar en middelen voor allochtone vrouwen op Vlaams niveau. Op stedelijk niveau hangt het sterk af van initiatieven van individuen, waardoor er niets structureel kan opgebouwd worden. Heel veel blijkt af te hangen van de lokale politieke context.

Genk: grote betrokkenheid van de stad bij allochtoon verenigingsleven, drempel recentelijk verlaagd naar subsidiereglementering, sensibilisering van de stad naar reguliere diensten (bijvoorbeeld zalenverhuur), samenwerking van de stad met vrouwenwerkingen binnen moskeeën.

Gent: oprichting AGORA om minderheden te betrekken bij het beleid, werken thematisch rond vrouwen (SAMV & Oog in oog), eerder hoogdrempelige subsidiereglementering, samenwerking van de stad met vrouwenwerkingen binnen moskeeën.

Antwerpen: beperkt ondersteuningsaanbod naar allochtone vrouwenverenigingen, weinig participatie van allochtone vrouwen bij het beleid, hoogdrempelige

subsidierегlementering, beperkt zicht van integratiedienst op allochtone vrouwenmiddenveld, geen samenwerking met vrouwenwerkingen binnen moskeeën.

4.5. Gevolg: opbloeien van informele, flexibele groepen, naast het formele verenigingscircuit

Al deze voorgaande factoren maken dat allochtone vrouwenverenigingen moeite hebben om het hoofd boven water te houden. Er zijn een groot aantal verenigingen over kop gegaan. Het huidige onderzoek wijst erop dat de nood aan een laagdrempelig aanbod – met ruimte voor ontmoeting, recreatie en het uitwisselen van informatie – zeer groot blijft. Het gevolg van het ontbreken van een formeel aanbod is dat allochtone vrouwen meer informeel samenkomen. Er ontstaan tal van alternatieven naast het formele verenigingscircuit. Vrouwen zoeken en als geen alternatief wordt aangeboden, dan creëren ze er zelf één (bijvoorbeeld vrouwenwerkingen binnen moskeeën, het BOEH-actieplatform). Maar op de informatie die daar circuleert of de manier waarop daar aan emancipatie gewerkt wordt, heeft de overheid natuurlijk geen zicht meer, evenmin op de noden en behoeften.

Bijna elke moskee heeft een aparte gebedsruimte voor vrouwen. De activiteiten van dergelijke ‘vrouwenwerkingen’ verschillen sterk van moskee tot moskee, gaande van koranlessen en lessen Arabisch tot culturele uitstappen en vormingen rond bijvoorbeeld gezondheid en onderwijs. Deze ontmoetingsplaatsen zijn reeds altijd belangrijk geweest voor vrouwen, maar de laatste tijd is er een toenemende dynamiek binnen moskeeën waar te nemen. Deze trekken zeer veel vrouwen aan. Sommige moskeeën blijken een aanspreekbare partner voor samenwerking met de stad en/of sociaal-culturele zelforganisaties rond bepaalde projecten. Als de stad allochtone vrouwen wil bereiken, gaan ze dikwijls bij moskeeverenigingen⁷⁵. Vrouwenwerkingen binnen moskeeën zijn dikwijls nog laagdrempeliger dan sociaal-culturele vrouwenverenigingen, omdat het met

⁷⁵ Dit hebben we toch kunnen observeren in Gent en Genk; in Antwerpen heeft de stedelijke administratie geen goed zicht op moskeeverenigingen en dan specifiek de vrouwenwerkingen. Het SAMV heeft voor een project nochtans wel goed kunnen samenwerken met een aantal vrouwenwerkingen gelieerd aan moskeeën in het Antwerpse

religie te maken heeft. Ze genieten bijgevolg meer goedkeuring binnen de gemeenschappen en botsen op minder weerstand bij mannen.

4.6. Ongewenst neveneffect: radicalisering

Aangezien het beleid het volledig overlaat aan de verenigingen en federaties zelf, ontstaan er bepaalde groeperingen die minder gunstig zijn voor de identiteitsontwikkeling van allochtone vrouwen en jonge meisjes. Vrouwenwerkingen binnen moskeeën hebben al altijd bestaan, maar recent ontstaan er meer radicale islamgroeperingen die zich richten op jonge meisjes en vrouwen. Als het beleid zich er volledig van aftrekt, het kader wegneemt, dan bestaat er geen monitoring meer en verdwijnt de voeling met de noden en behoeften. Er wordt verwacht van de gemeenschappen om het zelf in te vullen, maar soms worden er strikte boodschappen verspreid over de positie van vrouwen in de islam. Dit fenomeen wordt herhaaldelijk aangeklaagd tijdens de interviews. Binnen vrouwenverenigingen en de gemeenschappen bestaat hier een oprechte bezorgdheid over. Saïda El Fekri van de Federatie van Marokkaanse verenigingen getuigt bijvoorbeeld dat de verenigingen aangesloten bij haar platform (Platform Allochtone Verenigingen – PAV) op gespannen voet leven met dergelijke groeperingen. Ze benadrukt dat ze niet steeds aan moskeeën verbonden zijn. Het zijn informele groepen, buiten het formele circuit die bewust geen vereniging willen zijn. Ze zijn zogezegd islamitisch, maar zijn wat doorgaans als “vrouwonvriendelijk” beschouwd wordt. Deze groeperingen kunnen wel een veilige plaats aan jonge meisjes aanbieden, iets waar sociaal-culturele verenigingen vaak een gebrek aan hebben (zie boven: gendergerelateerde knelpunten). Ouders hebben liever dat hun kinderen daar terecht kunnen dan dat ze “op straat lopen”. Omwille van een gebrekkige ondersteuning van het beleid en het moeilijke overlevingsklimaat voor allochtone vrouwenverenigingen, kunnen ze onvoldoende een alternatief aanbieden, aldus El Fekri.

Aanbeveling: Gezien de nefaste impact van strikte boodschappen binnen bepaalde vrouwengroeperingen over de rol en positie van vrouwen binnen islam, is het belangrijk dat het beleid voeling behoudt met wat zich aan de basis afspeelt. Het is noodzakelijk dat het beleid de mogelijkheid creëert voor allochtone vrouwenverenigingen om te beantwoorden aan de gevoelde noden, zodat er zich in de marge geen ongewenste groeperingen ontwikkelen. Als het beleid er volledig de handen van aftrekt, heeft men

geen voeling meer met de noden en behoeften aan de basis en de informatie die er verspreid wordt.

Bibliografie

- Anciaux, B. (2004). *Beleidsnota Cultuur 2004-2009. Bert Anciaux, Vlaams minister van Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel*. <http://jisp.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g100-1.pdf>, gelezen op 26/02/2008.
- Ashwin, S. (2002). The influence of the Soviet gender order on employment behavior in contemporary Russia, *Sociological Research*, 41 (1), 21-37.
- Bartels, E. (2003). 'Eerlijkheid in je geloof en op school': Meisjes, islamitische leefregels en voortgezet onderwijs, *Tijdschrift voor Genderstudies*, 6 (3), 21-32.
- Coene, G. & Longman, C. (2005). Zoeken naar een evenwicht tussen feminisme en multiculturalisme volgens het Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen. Een interview met Judith Perneel en Nadia Babazia, in Coene, G. & Longman, C. (eds.), *Eigen emancipatie eerst? Over de rechten en representatie van vrouwen in een multiculturele samenleving*. Gent: Academia Press.
- De Vos, J. (2001). *Minorisering of emancipatie?... een kijk op het Vlaams integratiebeleid*. <http://www.flwi.ugent.be/cie/jdevos/index.htm>, gelezen op 12/03/2008.
- Eggerickx, T., Bahri, A. & Perrin, N. (2006). *Internationale migratiebewegingen en allochtone bevolkingsgroepen. Statistische en demografische gegevens*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Geets, J., Pauwels, F., Wets, J., Lamberts, M. & Timmerman, C. (2006). *Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt*. Leuven/Antwerpen: Katholieke Universiteit Leuven. Hoger Instituut voor de Arbeid / Universiteit Antwerpen. Onderzoeksgroep Armoede en Sociale uitsluiting.
- Ghorashi, H. (2005). Benauwd door de verlichting: De 'witheid' van de huidige debatten over emancipatie, *Eutopia*, 10, 31-37.
- Glass, C. (2006). *Gender, Work and Inequality during Market Transition*, in druk.
- Heyse, P. & Spee, S. (2005). *Haalbaarheidsstudie naar een vrouwenhuis voor de stad Antwerpen*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid. Universiteit Antwerpen en Limburgs Universitair Centrum.
- Heyse, P., Le Texier, E., Vanderwaeren, E., Martiniello, M. & Timmerman, C. (2006). *Migrant's Political and Social Participation in Belgium. The case of Visé (Liège Province, Wallonia) and Antwerp (Antwerp, Flanders)*. Antwerpen/Luik: Universiteit Antwerpen. Onderzoeksgroep Armoede en Sociale uitsluiting / Université de Liège. Centre d'Etudes de l'Ethnicité et des Migrations.
- Heyse, P., Pauwels, F., Wets, J., Timmerman, C. & Perrin, N. (2007). *Liefde kent geen grenzen. Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van huwelijksmigratie vanuit Marokko, Turkije, Oost Europa en Zuidoost Azië*. Antwerpen/Leuven: Universiteit Antwerpen. Onderzoeksgroep Armoede en Sociale uitsluiting; Centrum voor Migratie en Interculturele Studies / Katholieke Universiteit Leuven. Hoger Instituut voor de Arbeid.
- Kahriman, Z. (2008). *Het verenigingsleven van Turkse vrouwen in Gent. Turkse vrouwen in Gent: hoe verenigen ze zich op religieus en socio-cultureel vlak?* Gent: Hogeschool Gent.

- Kanmaz, M. (2002). *Moskee en godsdienstbeleving. Leven als moslim in een lekenstaat*. <http://www.flwi.ugent.be/cie/RUG/kanmaz3.htm>, gelezen op 12/04/2008.
- Kanmaz, M. (2007). *Moskeeën in Gent. Tussen Subcultuur en Sociale Beweging. Emancipatiedynamieken van moslimminderheden in de diaspora*. Gent: UGent.
- Karam, A.M. (1996). Moslim-feminisme of het belang van de middenpositie, in Alkan, M. e.a. (eds.), *Islam en de ontzuilde samenleving: Discussies over vrouwenemancipatie, kunst en onderwijs*. Amsterdam: Tropeninstituut, 91-113.
- Keulen, M. (2004). *Beleidsnota Inburgering 2004-2009. Marino Keulen, Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Stedenbeleid, Wonen en Inburgering*. <http://www.binnenland.vlaanderen.be/inburgering/offic%C3%ABle%20documenten/beleidsnota-beleidsbrieven/Beleidsnota%20Inburgering%202004-2009.pdf>, gelezen op 25/02/2008.
- Meireman, K. (2001). Twee types van middenveldorganisaties. De landelijke verenigingen van etnisch-culturele minderheden, in: Elchardus, M., Huyse, L. & Hooghe, M. (eds.), *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen*. Brussel: VUBPRESS, 154-173.
- Oulad, H. (2007). *De knelpunten van Antwerpse moskeeën; stand van zaken en uitdagingen in hun organisatorische en administratieve structuur*. Antwerpen: Karel De Grote Hogeschool.
- Pels, T. & de Gruijter, M. (2006). *Emancipatie van de tweede generatie. Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pilkington, H. (1996). 'Youth culture' in contemporary Russia: gender, consumption and identity, in Pilkington, H. (eds.), *Gender, Generation and Identity in Contemporary Russia*. London: Routledge, 189-216.
- Piquera, E. (2008). *Tegelijk conformistisch en rebels. De betekenis van 'emancipatie' voor 'Marokkaanse' vrouwen van de tweede generatie*. Leuven: KULeuven.
- Saharso, S. (2002). Over de grens: Zmv-vrouwen in het debat over multiculturaliteit, in Holtmaat, R. (eds.), *Eén verdrag voor alle vrouwen: Verkenningen van de betekenis van het VN-Vrouwenverdrag voor de multiculturele samenleving*. Den Haag: E-Quality, 29-38.
- Stetsenko, A. (2002). Adolescents in Russia. Surviving the Turmoil and Creating a Brighter Future, in Brown, B., Larson, R. & Saraswathi, T.S. (eds.), *Youth. Adolescence in Eight Regions of the Globe*. United Kingdom: Cambridge University Press, 243-276.
- Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen, (2002). Allochtone vrouwen willen meer mogelijkheden om zich te emanciperen: allochtone vrouwenverenigingen: overbodig of broodnodig!? Conclusies en aanbevelingen van de dialogenreeks 2002. Brussel: SAMV
- Timmerman, C. (2006). Gender Dynamics in the Context of Turkish Marriage Migration: The Case of Belgium, *Turkish Studies*, 7 (1): 125-143.
- Van Bremp, K. (2004). *Beleidsnota Gelijke Kansen 2004-2009. Kathleen Van Bremp, Vlaams minister van Mobiliteit, Sociale Economie en Gelijke Kansen*. <http://jisp.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2004-2005/g98-1.pdf>, gelezen op 22/02/2008.
- Van Robaeys, B., Vranken, J., Perrin, N. & Martiniello, M. (2007). *De kleur van armoede. Armoede bij personen van buitenlandse herkomst*. Leuven: Acco.

- Veikou, M. (2002). *Contextualizing multiculturalism and integration of north African migrants in Amsterdam*. IMES-presentatie onderzoekspaper 22 november 2002.
- Verhoeven, H., Anthierens, J., Neudt, D. & Martens, A. (2003). *Het Vlaams minderhedenbeleid gewikt en gewogen. Evaluatie van het Vlaams minderhedenbeleid (1996-2002)*.
http://www.binnenland.vlaanderen.be/minderheden/documentatie/Evaluatie%20Vlaams%20minderhedenbeleid_mei%202003.pdf, gelezen op 28/02/2008
- Vlaamse regering (2004). *Vlaams regeerakkoord 2004-2009: Vertrouwen geven, Verantwoordelijkheid nemen*.
<http://docs.vlaanderen.be/channels/hoofdmenu/vlaamseoverheid/regeringsbrochure2004.pdf>, gelezen op 22/02/2008